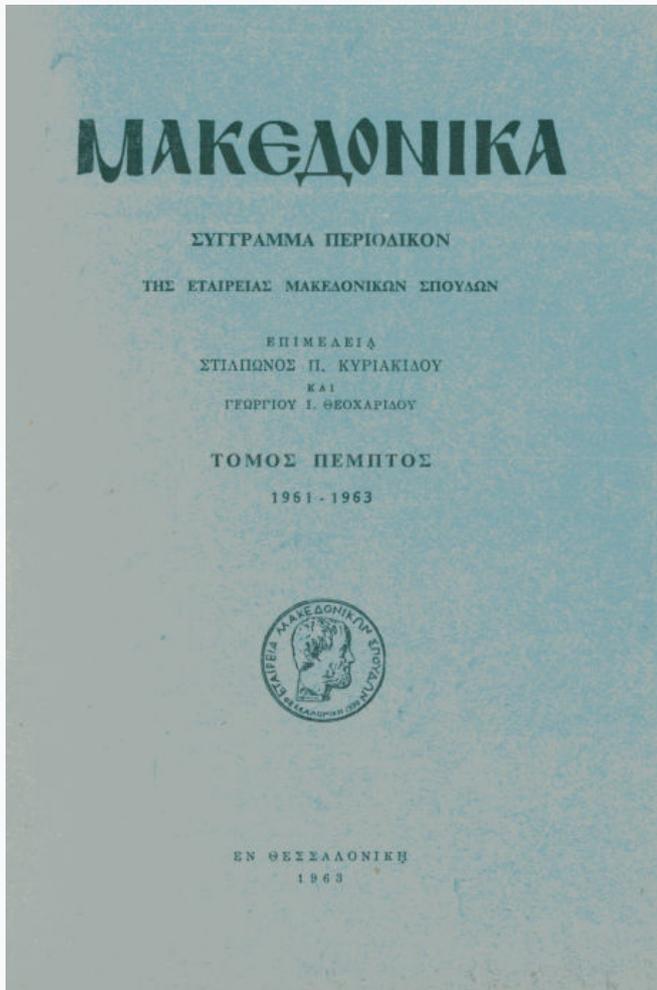

Μακεδονικά

Τόμ. 5, Αρ. 1 (1963)

Η Μακεδονική πόλις από της εμφανίσεως της μέχρι των χρόνων του Μεγάλου Κωνσταντίνου: (συνέχεια εκ του τόμου Δ' σ.314)

Δημ. Κανατσούλης

doi: [10.12681/makedonika.783](https://doi.org/10.12681/makedonika.783)

Copyright © 2014, Δημ. Κανατσούλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κανατσούλης Δ. (1963). Η Μακεδονική πόλις από της εμφανίσεως της μέχρι των χρόνων του Μεγάλου Κωνσταντίνου: (συνέχεια εκ του τόμου Δ' σ.314). *Μακεδονικά*, 5(1), 15–101. <https://doi.org/10.12681/makedonika.783>

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΠΟΛΙΣ
ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΜΦΑΝΙΣΕΩΣ ΤΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ τόμου Δ', σ. 314)

ΒΟΥΛΗ ΔΗΜΟΣ ΑΡΧΟΝΤΕΣ

Ὅπως κατὰ τὴν μακεδονικὴν ἐποχὴν, ἔτσι καὶ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους αἱ πόλεις εἶχον τὴν βουλὴν, τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου (τὸν δῆμον) καὶ ἄρχοντας αἰρετούς. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ὅμως ταύτην συνελεῖα τῆς ἀριστοκρατικῆς πολιτικῆς, τὴν ὁποίαν ἐφήρμοσαν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τοὺς κατακτηθέντας λαούς, ἡ βουλὴ καὶ οἱ ἄρχοντες ἠυνοήθησαν περισσότερο καὶ δι' αὐτὸ ἠυξήθη ἡ δύναμις των εἰς βάρος τοῦ δήμου.

Α. Ἡ Βουλὴ. Αὕτη εἶναι ἡ σημαντικώτερα ἀρχὴ εἰς τὰς πόλεις. Ὁ συνήθης ὄρος, τὸν ὁποῖον χρησιμοποιοῦν πρὸς δήλωσιν τοῦ σώματος τούτου, εἶναι ἡ βουλὴ.¹ Εἰς τὴν Λητινῆν,² τὴν Ἡράκλειαν τῆς Λυγκηστίδος³ καὶ τὴν Δερριόπον⁴ γίνεται χρῆσις καὶ τοῦ ὄρου: τὸ βουλευτήριον,⁵

¹ Βλ. π.χ. Π. Παπαγεωργίου, Ἐφημερίς Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 1. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 18. 20. 21 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 32. 34. 36. 40. Σ. Πελεκίδη, Ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ τὴν κοινωνία τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης 51, ἀρ. 2. 54, ἀρ. 3α. 77, ἀρ. 2. Καλλιπολίτου-Δαζαρίδου, Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη 1946, 25/6, ἀρ. 2.

² Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σφυσόμενοις. Ἀθῆναι 1896, ἀρ. 682 (;)

³ BCH 21 (1897) 161/62 [=Δήμιτσα, ἔ.ἀ. ἀρ. 248].

⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 258, στ. 6 [=Π. Παπαγεωργίου, Ἐπιγραφὴ Δερριόπου ἐν Ἀθηνᾶ 20 (1908) 4].

⁵ Ἐν τούτοις εἰς τὴν τυπικὴν φράσιν: ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ὑπὸ τῶν ἰδίων πόλεων γίνεται χρῆσις μόνον τοῦ ὄρου τῇ βουλῇ καὶ οὐχὶ τοῦ ἀντιστοίχου βουλευτήριον. Βλ. Δήμιτσα, ἀρ. 258, στ. 16. Ditt. Syll. II,³ 700, στ. 36: δεδόχθαι Λητιῶν τῆι βουλῆι καὶ τῶι δ[ή]μῳι. Μὲ τὴν ἰδίαν σημασίαν ἡ λέξις βουλευτήριον ἀπαντᾷ καὶ παρὰ Διονυσ. Ἀλικαρῶν. Ρωμ. Ἀρχαιολ. II, 12, 4. Πausan. I, 3. 4. Pap. Lond. 2, 408, 14 (4ος μ.Χ. αἰ.). Ὁ ὄρος δηλ. ἐχρησιμοποιήθη κατ' ἐπέκτασιν καὶ διὰ τὸ σῶμα καὶ ὄχι μόνον πρὸς δήλωσιν τοῦ καταστήματος τῶν συνεδριάσεων αὐτοῦ, ὅπως τάνάπαλιν εἰς τὴν νεοελληνικὴν χρησιμοποιεῖται ὁ ὄρος βουλὴ πρὸς δήλωσιν τοῦ τε σώματος καὶ τοῦ οἰκήματος.

εἰς δὲ τὴν Βέροιαν ἀπαντᾷ ἀπαξ καὶ ὁ ὄρος : ἡ σύγκλητος Βεροιαίων.¹ Συνηθέστατα εἰς τὸν ὄρον βουλή προστίθεται ἐπίθετον τι καθ' ὑπερθετικὸν βαθμὸν, ὡς ἡ κρατίστη βουλή² ἢ ἡ ἱερωτάτη βουλή³ ἢ ἡ λαμπροτάτη βουλή.⁴

Αἱ πόλεις, διὰ τὰς ὁποίας μᾶς παραδίδεται ὅτι εἶχον βουλήν, εἶναι : ἡ Θεσσαλονίκη,⁵ ἡ Βέροια,⁶ τὰ Βράγυλα,⁷ ἡ Λητή,⁸ ἡ λυγκητικὴ

¹ Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 157, ἀρ. 16. Ὁ Ἄ. Ὁ ρ λ ά ν δ ο ς ἐν Ἀρχ. Δελτ. ἔ.ἀ. 157 οὐχὶ ὀρθῶς ὑποθέτει ὅτι ἡ σύγκλητος ἦτο «ἄλλη ἔκφρασις ἀντι τοῦ γνωστοῦ ἐν Βεροιά συνεδρίου». Συνέδριον τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων ὑπάρχει βέβαια καὶ ἐδρεύει ἐν Βεροιά, τοῦτο ὅμως δὲν ἐννοεῖ ὁ ὄρος ἡ σύγκλητος Βεροιαίων, διότι, ἀν ἡ λέξις *σύγκλητος* ἦτο ἰσοδύναμος μὲ τὸ συνέδριον, τότε θὰ εἶχομεν ἐν συνέδριον τῶν Βεροιαίων, ὅχι βέβαια τὸ ἐν Βεροιά ἐδρευόν τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων (εἰδικώτερον περὶ τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων καὶ τοῦ συνεδρίου του βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἑλληνικά ἀρ. 4 «Προσφορά εἰς Στίλπ, Π. Κυριακίδη». Θεσσαλονίκη 1953, 294 κέ. καὶ Μακεδονικά, τόμ. Γ', 50). Ὑπὸ τὴν λέξιν λοιπὸν *σύγκλητος* πρέπει ἀσφαλῶς νὰ ἐννοήσωμεν ἐν σῶμα τῆς πόλεως Βεροίας καὶ αὐτὸ οὐδὲν ἄλλο ἢμπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ ἡ βουλή αὐτῆς. *Σύγκλητος* ἐκαλεῖτο ὁμοίως καὶ ἡ βουλή τοῦ Ἀκράγαντος (IG XIV, 952), τῆς Μελίτης (SIG 5752), τῶν Συρακουσῶν (O. Kern, Inschr. v. Magn. 72, 3. 7. 26), τοῦ Ὠρωποῦ (IG VII, 411, 13), τῆς Λαρίσης (SDGI ἀρ. 345), τῶν Τράλλεων (Ath. Mitt. 19 (1894) 112). Βλ. H. S w o b o d a, Die griechischen Volksbeschlüsse 307. S c h w a h n, RE 2R IV, 1410 ἐν λ. Σύγκλητος. W. L i e b e n a m, Städteverwaltung im römischen Kaiserreiche. Leipzig 1900, 228, σημ. 2. V. C h a p o t, La province romaine proconsulaire d'Asie. Paris 1904, 135, 7. Τὸ παράγωγον *συγκλητικός* : ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Στόβων. Βλ. H a l d, Beiträge zur Geschichte u. Geographie Altmaedoniens. Auf den Trümmern Stobis (1917), ἀρ. 41 καὶ Z i e h a r t h, Jahresbericht 189 (1921) 26.

² Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 365, 369. Π. Παπαγεωργίου, Ἐφημερίς Ἀλήθεια, ἔ.ἀ. ἀρ. 1. 6. 8. 21. 24. 25. 26. 27. 31. 34. Τοῦ ἰδίου Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904 καὶ Θεσσαλονίκης Ἱστορικά καὶ ἀρχαιολογικά 12, ἀρ. 4. Π ε λ ε κ ῖ δ η, ἔ.ἀ. 51 κέ., ἀρ. 3. 6. 8 (Θεσσαλονίκη). RA 37 (1900) 490, ἀρ. 132 [=BSA 18 (1911/12) 199] (Βέροια). D. D e t s c h e w, Bull. Inst. Arch. Bulg. 13 (1939) 191 κέ.

³ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 20 (Θεσσαλονίκη).

⁴ Π. Παπαγεωργίου, ἔ.ἀ. ἀρ. 4 (Θεσσαλονίκη).

⁵ Αἱ ἐπιγραφαί, ἔνθα ἐμφανίζεται ἡ βουλή τῆς Θεσσαλονίκης, εἶναι παρὰ πολλὰ. Δι' αὐτὸ σημειώνομεν μόνον τὰς πλέον προχέιρους: Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 399.400. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906. Π ε λ ε κ ῖ δ η, ἔ.ἀ. 51 κέ.

⁶ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 50. 51. 52. BSA 18 (1911/12) 139/40, ἀρ. 2, στ. 8. 148/49, ἀρ. 7. BCH 47 (1923) 184. J. R. St. 33 (1943) 39, ἀρ. 1.

⁷ Ἐφημερίς τῆς Θεσσαλονίκης «Φῶς» 9 Μαρτίου 1952 [=SEG 12, 94, ἀρ. 343].

⁸ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 682. Ditt. Syll. II³, 700. BSA 23 (1918/19) 73, ἀρ. 7.

Ἡράκλεια,¹ ἡ Δερροίπος,² ἡ Δασσαρητία (ἡ πόλις),³ οἱ Στόβοι,⁴ αἱ Σέρραι (:),⁵ πόλις τις παρὰ τὸ σημ. Sveti Vrac',⁶ ἄλλη παρὰ τὴν Κοζάνην⁷ καὶ ἄγνωστος πόλις τῆς Παιονίας.⁸ Ἀναμφιβόλως δὲ καὶ αἱ πόλεις, τῶν ὁποίων μᾶς παραδίδονται μόνον ἀρχοντες ἢ ὁ δῆμος, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἶχον τὴν βουλὴν των. Καὶ μόνον ἡ ὀρεστικὴ Βάττυνα φαίνεται ὅτι δὲν εἶχεν βουλὴν, ἀλλὰ ἀπλῶς ἐκκλησίαν τοῦ δήμου.⁹ Ἴσως αὕτη λόγῳ ὀλιγανθρωπίας δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ σχηματίσῃ καὶ τὰ δύο σώματα. Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Ἀμφιπόλεως τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας ἐμφανίζεται μόνον ὁ δῆμος τιμῶν τὸν Ρωμαῖον Γναῖον Δομίτιον Αἰνόβαρβον ὡς εὐεργέτην τῆς πόλεως,¹⁰ καθὼς καὶ εἰς ἄλλην τοῦ Ιου Ἰσως μ. Χ. αἰῶνος τὸν Ἰούλιον Ὀπτάτον,¹¹ οὐδεμία δὲ μνεία γίνεται τῆς βουλῆς. Ἐκ τούτου δὲν πρέπει φυσικὰ νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ Ἀμφίπολις ἐστειροεῖτο, ὡς ἡ πολίχνη τῶν Βαττυναίων, βουλῆς. Μᾶλλον φαίνεται ὅτι εἰς αὐτὴν διετηρήθη ἡ παλαιὰ παράδοσις, τὴν ὁποίαν συναντῶμεν καὶ εἰς ψήφισμα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος,¹² νὰ μνημονεῖται ὁ δῆμος μόνος εἰς τὰ ψηφίσματα.

Ἡ βουλὴ τῶν μακεδονικῶν πόλεων ἐμφανίζεται, ὅπως καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις, ὡς ἐν πολιτικὸν σῶμα, τὸ ὁποῖον προητοίμαζε τὰ σημαντικώτερα θέματα καὶ ὑπέβαλλε τὰ ἐπ' αὐτῶν προσχέδια, τὰ *προβουλεύματα*, εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου πρὸς συζήτησιν καὶ λήψιν ἀποφά-

¹ Δ ή μι τ σα, ἀρ. 248 [=BCH 21 (1897) 161/62].

² Δ ή μι τ σα, ἀρ. 258 [=Ἀθηνᾶ 28 (1908) 3 κέ.].

³ RA 1934, 2, 282, ἀρ. 194 [=N. V ulic', Srpska Kraljevska Akademija Spomenik 75 (1933) 58, ἀρ. 177].

⁴ H a l d, ἔ.ἄ. 41. REG 70 (1957) 112 κέ.

⁵ V. Bes'evliev - G. Mihailov, Belomorski Pregled 1 (1942) 318 κέ, ἀρ. 18.

⁶ D. Detschew, ἐνθ' ἀν. 191 κέ. καὶ ÖJh 41 (1954) 114. Οὗτος πιστεύει ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἦτο τὸ πρῶτον κτίσμα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Εὐρώπην, ἡ Ἀλεξανδρόπολις, ἐνθ' ὁ L. Robert, REG 61 (1948) 169, ἀρ. 112 καὶ 69 (1956) 139 δέχεται ὅτι εἶναι ἡ Παρθικόπολις.

⁷ AE 1936, 9/10, ἀρ. 17. Κατὰ συμπλήρωσιν τῆς ἐπιγραφῆς, γενομένην ὑπὸ τῆς F. P a p a z o g l u, Les cités macédoniennes à l' époque romaine, Σκόπια 1957, 177/78 (σερβιστί): ἡ Μαλει[αίων] πόλις.

⁸ Spomenik 71 (1931), ἀρ. 142. Περὶ τῆς πόλεως βλ. F. P a p a z o g l u, ἐνθ' ἀν. 242/43.

⁹ J. H. St. 33 (1913) 338/39, ἀρ. 17. O S w o b o d a, Griechische Volksbeschlüsse 105, ἐξ ἐπιγραφῆς τοῦ Ιου π.Χ. αἰῶνος συμπεραίνει ὅτι καὶ εἰς τὸ Γύθειον, πόλιν τῆς Νοτίου Ἑλλάδος, δὲν ὑπῆρχε βουλὴ. Βλ. καὶ Oehler, RE III, 1036.

¹⁰ BCH 18 (1894) 419/20, ἀρ. 2 [=Δ ή μι τ σα, ἀρ. 886].

¹¹ Berl. philol. Wochenschr. 1911, 597, ἀρ. 1.

¹² CIG 2008 [=Δ ή μι τ σα, ἀρ. 847=Ditt. Syll. I³, 194].

σεων. Ἡ ὑποβολή τῶν προβουλευμάτων ἐγίνετο διὰ τῶν πολιταρχῶν.¹ Ἡ βουλή μετὰ τοῦ δήμου ἀπονέμει τιμὰς ἢ ἐπιτρέπει τὴν ἀνάθεσιν μνημείου (στήλης, βωμοῦ, ἀνδριάντος) εἰς ἀξιωματούχους τῆς πόλεως ἢ τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων, εἰς ἐπίφανεις Μακεδόνας καὶ ξένους ἢ εὐεργέτας τῆς πόλεως.² Αἱ ἀποφάσεις, τὰ δόγματα ἢ τὰ ψηφίσματα,³ λαμβάνονται συνήθως τῇ συνεργασίᾳ τῶν δύο σωμάτων, τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου· χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ κυρωτικὸς τύπος τῶν ἀποφάσεων: *δεδοῦναι τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ἢ κατὰ τὸ δόξαν (τὰ δόξαντα) τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ἢ δόγματι (ψηφίσματι) βουλῆς (καὶ) δήμου ἢ ἀπλῶς ἢ βουλή καὶ ὁ δήμος.*⁴ Δὲν εἶναι ὅμως ἀσύνηθες ἡ βουλή μόνη τῆς νὰ ἀπονέμῃ τιμὰς ἢ νὰ λαμβάνῃ ἀποφάσεις, χωρὶς αὐταὶ νὰ χρῆζον τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ δήμου. Ἰδιαιτέρως τοῦτο συμβαίνει, ὅταν αἱ ἀποφάσεις ἀφοροῦν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν βουλήν ἢ αἱ τιμαὶ ἀπονέμονται ὑπ' αὐτῆς εἰς μέλη τῆς, εἰς βουλευτάς.⁵ Ἐνίοτε πάλιν λαμβάνει ἀποφάσεις ὄχι μαζὶ μὲ τὸν δήμον, ἀλλὰ μὲ ἄλλα σώματα τῆς πόλεως· π. χ. ἡ βουλή τῆς Βεροίας ἀπονέμει τιμὰς εἰς τὸν γυμνασίαρχον Κ. Ποπιλλιον Πρόκλον Ἰουνιανὸν Πύθωνα *ἀλείψαντα καὶ λούσαντα δι' ὅλης ἡμέρας πανδημεί*» μετὰ τῶν νέων τῆς πόλεως.⁶ Ἡ βουλή διεξάγει ἀκόμη διαπραγματεύσεις μετ' ἄλλων πόλεων ἢ μετὰ τῆς ῥωμαϊκῆς διοικήσεως, δέχεται πρεσβευτάς καὶ εἰσάγει αὐτοὺς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ ἀνακονοῖ ἢ ἐκτελεῖ τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς καὶ τοῦ δήμου· οὕτω τρεῖς ἐκ τῶν βουλευτῶν τῆς Λητῆς ἀποστέλλονται ὡς πρεσβευταὶ εἰς τὸν Μᾶρκον Ἄννιον Ποπλίου, *ταμίαν Ῥωμαίων*, ἵνα ἐπιδόσουν

¹ Ditt. Syll. II³, 700: *Ληταίων οἱ πολιτάρχαι, προβουλευσαμένον τῶν βουλευτῶν, εἶπαν*. Παράλληλα χωρία ἐξ ἐπιγραφῶν τῶν ἐλληνικῶν πόλεων βλ. ἐν O. Kern, *Inscrh. v. Magnes.* 103, στ. 5 κέ. 23 (Σάμος). IG XII, 5, 1, ἀρ. 722 (Ἄδραμύτιον).

² Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 50. BSA 18 (1911/12) 148/49, ἀρ. 7. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 1. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 18. 20. 21. 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 23. 24. 25. 26. 27. 31. 34. Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 51, ἀρ. 2. 3. 52, ἀρ. 3α. 53, ἀρ. 5. 54, ἀρ. 6. 77, σημ. 2. J. R. St. 33 (1943) 39, ἀρ. 1. Καλλιπολίτου - Λαζαρίδου, ἐνθ' ἀν. 25/6.

³ Ditt. Syll. II³, 700. AEM 17 (1894) 118. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 3. 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 23. 27. 36. Καλλιπολίτου - Λαζαρίδου, ἐνθ' ἀν.

⁴ Βλ. π.χ. Ditt. Syll. II³, 700. BSA, ἐνθ' ἀν. Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. 1. 3. 4. 5. 6. 7. 18. 23. 24. 27. Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 51 κέ., ἀρ. 2. 3. 5. 6. AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 9/10, ἀρ. 17. J. R. St. ἐνθ' ἀν. Καλλιπολίτου - Λαζαρίδου, ἐνθ' ἀν. D. Detschew, *Bull. Inst. archéol. Bulg.* 13 (1939) 191-94 [=REG 61 (1948) 169, ἀρ. 112].

⁵ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 248 [=BCH 21 (1897) 161/62]. Π. Παπαγεωργίου, Ἀθήνα 15 (1903) 35, ἀρ. 1. 20 (1908) 3 κέ. Ἀλήθεια, ἐνθ' ἀν. 22. 32. 36. 40. Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 157, ἀρ. 16.

⁶ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 51.

εἰς αὐτὸν τὸ ἐπαινετικὸν ψήφισμα τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου.¹ Εἰς αὐτὴν ἀποτείνονται ἄρχοντες τῆς πόλεως ἢ καὶ ἰδιῶται, ὁσάκις πρόκειται νὰ ὑποβάλουν πρὸς συζήτησιν πρότασιν τινα.² Διαχειρίζεται τὴν κοινοτικὴν περιουσίαν, ἐκμισθοῦσα τὴν κοινοτικὴν γῆν ἢ τοκίζουσα τυχὸν ὑπάρχοντα κεφάλαια, ἔχει τὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν τῆς πόλεως καὶ ἀσκεῖ τὸν ἔλεγχον ἐπὶ τῶν λογαριασμῶν.³ Ἀκόμη ἀσκεῖ ἐποπτείαν τιὰ ἐπὶ τῶν ἐφήβων τῆς πόλεως· αὐτὴ ἀποφασίζει περὶ τῆς κατατάξεως καὶ ἀπογραφῆς αὐτῶν ὑπὸ τὸν γυμνασίαρχον ἢ τὸν ἐφήβαρχον·⁴ αὐτὴ δ' ἐκλέγει προφαφῶρους θρησκευτικὰς ἐορτὰς καὶ ἄλλας τελετὰς καὶ διοργανῶνει τοὺς συναφεῖς μ' αὐτὰς ἀγῶνας·⁵ εἰς τὴν ἀρμοδιότητά της αὐτὴν ὀφείλει καὶ τὴν προσωνομίαν «*ἑερά*» ἢ «*ἑερωτάτη*».

Ἡ βουλὴ ὡς σῶμα ἔχει τοὺς ὑπαλλήλους καὶ τοὺς ὑπηρέτας της. Ὁ συνήθης εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις «*γραμματεὺς βουλῆς*»⁶ δὲν ἀπαντᾷ μέχρι σήμερον εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφάς. Ἐκ τῆς Δερριόπου ὅμως γνωρίζομεν ἓνα ἐπιμελητὴν τῶν τῆς βουλῆς *θηναρίων*,⁷ ἓκ δὲ τῆς περιοχῆς τῆς Φλωρίνης ἓνα βουλῆς ὑπηρέτην.⁸ Οἱ ἀποκληρωθέντες πρόεδροι ὑπὸ τῆς βουλῆς τῆς Δερριόπου δὲν πρέπει νὰ θεωρηθοῦν πρόεδροι τῆς βουλῆς, ἀνάλογοι πρὸς τοὺς βουλάρχους,⁹ τοὺς ὁποίους συναντῶμεν ἀλλοῦ, ἀλλ', ὡς δεικνύει ὁ ἐπόμενος ἐν τῇ ἐπιγραφῇ προσδιορισμός: «*δόγματος ἀναγραφῆ*», ἀξιωματοῦχοι ὀρθθέντες διὰ κλήρου ἐκ μέρους τῆς βουλῆς διὰ τὴν ἀναγραφὴν τοῦ δόγματος, ἀντίστοιχοι πρὸς τοὺς *δογματογράφους*, τοὺς ὁποίους συναντῶμεν εἰς μικρασιατικὰς πόλεις.¹⁰ Πρὸς τούτοις ἡ βουλή διέθετεν ἴδιον οἴκημα, τὸ βουλευτήριον,¹¹ διὰ τὰς συνεδριάσεις μὲ ἓνα βωμὸν τῶν θεῶν τῆς βουλῆς, ὡς μαρτυρεῖ

¹ Ditt. Syll. II³, 700, στ. 40-51.

² Εἰς τὴν βουλὴν τῆς Δερριόπου ὑποβάλλει πρότασιν ὁ Φίλων Κόνωνος περὶ καθιερώσεως ἐορτασίου ἡμέρας πρὸς τιμὴν τοῦ εὐεργέτου τῆς πόλεως καὶ τῆς βουλῆς Οὐεντίου Βωλανοῦ. Ἀθηνᾶ 20 (1908) 3 κέ.

³ Ἀθηνᾶ, ἔνθ' ἀν. στ. 20 κέ. D. Detschev, Bull. Inst. Archéol. Bulg. 13 (1939) 191 κέ.

⁴ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 1 [=AEM 12 (1888) 186/7, ἀρ. 1].

⁵ Ditt. Syll. II³, 700, στ. 39 κέ. Ἀθηνᾶ, ἔνθ' ἀν. στ. 20/1. Bl. καὶ Liebena m. Städteverwaltung im röm. Kaiserreiche 117. 341. 343.

⁶ Bl. Oehler, RE III, 1036 ἐν λ. Βουλῆ.

⁷ Ἀθηνᾶ 20 (1908) 3 κέ., στ. 26-28.

⁸ Ἀ. Κερ α μ ο π ο ὑ λ ο υ, Ἀθηνᾶ 58 (1954) 8. Πρβ. καὶ Ἀρχ. Δελτ. 14 (1931/32), Παράρτημα 1-40 καὶ REG 69 (1956) 136, ἀρ. 148.

⁹ Bl. π.χ. IGR IV, ἀρ. 116. 658. 740. 820. 870. 1230. 1233. 1247. 1308. 1543. 1544. 1621. 1624. 1631. 1637.

¹⁰ W. Liebena m, ἔνθ' ἀν. 289/90. A. H. M. Jones, The Greek City 341, 45. Παραδείγματα βλ. IGR IV, ἀρ. 45. 259. 661.

¹¹ V. Besëvliev καὶ G. Mihailov, Belomorski Pregled 1 (1942)

ἡ μνεία τῆς *Ἐστίας βουλαίας* ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Λυγκησιτίδος.¹ Ἀκόμη ἔχει ἴδιον ταμειῖον ² (εἰς τὴν Δερρίοπον γίνεται μνεία τῶν δηναρίων τῆς βουλῆς), τὸ ὁποῖον ἐπλουτίζετο γενναίως ἀπὸ τὰς δωρεὰς εὐπόρων πολιτῶν πρὸς τὴν βουλὴν.³

Τὰ μέλη τῆς βουλῆς καλοῦνται *βουλευταί*. Ὁ τύπος οὗτος εἶναι ὁ μόνος, ὅστις ἦτο ἐν χρήσει εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις.⁴ Ὁ ὄρος *συ* [κλη-*τικός*], ὅστις ἀπαντᾷ, καθὼς εἶδομεν, εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Στόβων, καὶ ἀβέβαιος εἶναι καὶ ἡ σημασία του ἀμφίβολος. Οἱ *σύνεδροι*, οἱ ὁποῖοι ἀπαντοῦν κυρίως εἰς ἐπιγραφὰς τῆς Βερούας, εἶναι τὰ μέλη τοῦ *συνεδρίου*, δηλ. τοῦ ἐπαρχιακοῦ συμβουλίου, καὶ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν μὲ τὴν δημο-
τικὴν διοίκησιν. Ἀπὸ πόσους βουλευτὰς ἀπετελεῖτο ἡ βουλή ἐκάστης μα-
κεδονικῆς πόλεως δὲν γνωρίζομεν. Διὰ διατάγματος τοῦ αὐτοκράτορος
Ἀντωνίου Πίου τοῦ ἔτους 158 μ. Χ. ὁ ἀριθμὸς τῶν βουλευτῶν πόλεως
τῆς Μαυδικῆς ἠϋξήθη εἰς 80,⁵ πρᾶγμα ποῦ σημαίνει ὅτι οὗτος προηγουμέ-
νως ἦτο ἀκόμη μικρότερος. Δύσκολον ὅμως εἶναι νὰ πιστεῦσάμεν ὅτι πό-
λεις, οἷαι ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Βέροια, ἡ Ἀμφίπολις, θὰ εἶχον τόσον μικρὸν
ἀριθμὸν βουλευτῶν. Ὁπωσδήποτε ἀριθμὸς τις, καθοριζόμενος ἐν ἐκάστη
πόλει διὰ νόμου, πρέπει νὰ ὑπῆρχε.⁶ Πλὴν ὅμως τῶν βουλευτῶν, οἵτινες
περιελαμβάνοντο εἰς τὸν ἀριθμὸν αὐτόν, φαίνεται ὅτι εἰς τὰς μακεδονικὰς
πόλεις ὑπῆρχον καὶ ἑκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐξελέγοντο, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας περι-
οχὰς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου,⁷ *super legitimum numerum*⁸ πρὸς ἀναπλή-
ρωσιν ἀποθηνησκόντων ἢ ἀποκλειομένων καὶ ἑκεῖνοι, εἰς τοὺς ὁποίους τι-

318 κέ., ἀρ. 18, στ. 9: *ἀπάναντι το[ῦ βουλευτη]ρίου*. Καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, ὡς
εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν Πέργαμον, τὴν Ἴασον, τὴν Σμύρνην, τὴν Ἐλαίαν, τὴν Στρα-
τονίκειαν κ.ά., τὸ κατάστημα τῆς βουλῆς λέγεται *βουλευτήριον*. Παυσαν. 1, 3, 5. 5,
1. Ch. Mich el, Recueil d' inscriptions grecques (1900) 1203. IGR IV, ἀρ. 45,
364. 1431. 1692.

¹ BSA 18 (1911/12) 169, ἀρ. 1.

² Ἐνα ταμειύσαντα τῆς βουλῆς συναντῶμεν εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Σούρων τῆς
Λυκίας, IGR III, 714.

³ Βλ. Ἀθηνᾶ 20 (1908) 3 κέ.

⁴ Τὰ μέλη τῆς βουλῆς εἰς τὰς διαφόρους ἑλληνικὰς πόλεις δὲν ὀνομάζον-
ται πάντοτε βουλευταί, ἀλλὰ *προστάται*, *ἀμνήμονες*, *τιμοῦχοι*, *μάστροι* καὶ *σύνεδροι*
ἀκόμη. Βλ. Oehler, RE III, 1034/35.

⁵ ÖJh 41 (1954) 110 = SEG 14, 100, ἀρ. 479.

⁶ Ὁ ἀριθμὸς τῶν βουλευτῶν εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς
χρόνους συνήθως ἦτο μέγας: Εἰς τὴν Μασσαλίαν, τὴν Λάμψακον καὶ τὴν Τιβε-
ριάδα 600, εἰς τὴν Ἀντιόχειαν 1200 (ἄλλοτε 600), εἰς τὴν Ἐφεσον 450 κλπ. Βλ. E.
Kuhn, Städt. u. bürgerl. Verfassung des römischen Reiches I, 247 κέ. II,
354. W. Liebenam, ἐνθ' ἄν. 229/30, 5.

⁷ W. Liebenam, ἐνθ' ἄν. 240. A b b o t - J o h n s o n, Municipal
Administration in the Roman Empire, Princeton 1926, 76/7.

⁸ Plin. epist. X, 112.

μῆς ἔνεκεν ἐδίδετο τὸ βουλευτικὸν ἀξίωμα.¹ Τὴν κατάστασιν ταύτην, τοῦλάχιστον κάποιαν ὑφισταμένην διάκρισιν μεταξύ κανονικῶν καὶ μὴ, μεταξύ νομίμων καὶ μὴ νομίμων βουλευτῶν, ὑποδηλοῖ ὁ ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Θεσσαλονίκης ἀπαντῶν χαρακτηρισμός: *βουλευτῆς νόμιμος*.² Ἐπίσης τίποτε δὲν μᾶς παραδίδεται περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκλογῆς τῶν βουλευτῶν. Ἀπὸ τὴν παρουσίαν ὅμως τοῦ *δήμου* παρὰ τὴν *βουλὴν* εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφὰς καὶ ἀπὸ τὴν συμμετοχὴν τούτου εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως συμπεραίνομεν ὅτι οὗτοι ἐξελέγοντο, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου,³ μᾶλλον ἂν εὐθείας ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ πιθανώτατα κατὰ φυλάς,⁴ ἐπειδὴ κατὰ φυλάς ἦσαν διηρημένοι αἱ μακεδονικαὶ πόλεις.⁵ Πάντως δὲν παραδίδεται ὅτι οὗτοι διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου διοικητοῦ. Ἐξελέγοντο δὲ ὄχι ἰσοβίως, ἀλλὰ δι' ὄρισμένον χρόνον, ἴσως δι' ἓν ἔτος, ὅπως καὶ οἱ πλείστοι τῶν ἀρχόντων.⁶ Τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὸ βουλευτικὸν ἀξίωμα πολλάκις κατὰ τὸν χρόνον τῆς πολιτικῆς του σταδιοδρομίας. Ἐξ ἐπιγραφῆς, εὐρεθείσης εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας Ὀλύνθου, μᾶς εἶναι γνωστὸς *βουλευτῆς δις*.⁷ Κατὰ πόσον ὅμως ἠδύνατό τις νὰ ἔπανακλεγῆ ἐν συνεχείᾳ ἢ μετὰ πάροδον χρόνου⁸ δὲν ἠμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν μὲ βεβαιότητα.

¹ V. Charot, La province romaine proconsulaire d'Asie, Paris 1904, 197.

² Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 32 [=Θεσσαλον. κατεσφρ. βιβλ. ἀνοιχθὲν 5, ἀρ. 15]. Τὴν ἰδίαν σημασίαν πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν καὶ εἰς τὴν φράσιν: *βουλευσάντα νομίμως*, τὴν ὁποίαν συναντῶμεν εἰς τιμητικὸν μνημεῖον ἐπίσης Θεσσαλονικέως βουλευτοῦ (Π. Παπαγεωργίου, Ἀθηνᾶ 15 (1903) 35), καὶ ὄχι νὰ ἐρμηνεύσωμεν, παρασυρόμενοι ἴσως ὑπὸ ἀναλόγου φράσεως: *ἀριστα βουλευσάντα* (Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 36. Πελεκίδη, Ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ τὴν κοινωνία 53/4), ὅτι οὗτος ἐπολιτεύθη ὡς βουλευτῆς συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους, διότι δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐξαρθῆ εἰς τιμητικὸν μνημεῖον κατὰ τὸ ὅποιον ἦτο αὐτονόητον, νὰ πολιτεύωνται δηλ. οἱ βουλευταὶ κατὰ τὸν νόμον.

³ Βλ. Marquardt, Staatsverw. I², 211. Mittteis, Reichsrecht u. Volksrecht 165. Ramsay, The Cities and Bishopries of Phrygia, Oxford 1895, 61 κέ. I. Lévy, Études sur la vie municipale de l'Asie mineure, REG 8 (1895) 219.

⁴ Εἰς τὴν Μίλητον π.χ., Κύζικον καὶ Ἐφεσον γνωστὸν εἶναι ὅτι ἡ ἐκλογὴ τῶν βουλευτῶν γίνετο κατὰ φυλάς. Βλ. Schultess, RE VII, 1747/48. V. Charot, La province romaine proconsulaire 196.

⁵ Περὶ τῆς διαιρέσεως τῶν πόλεων κατὰ φυλάς βλ. κατωτέρω.

⁶ Πρβ. τὰς φράσεις τιμητικῶν μακεδονικῶν ἐπιγραφῶν: *ἀριστα βουλευσάντα* (Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν.), *βουλευσάντα νομίμως* (Π. Παπαγεωργίου, Ἀθηνᾶ ἔνθ' ἀν.), *βουλευτῆς δις* (Δήμιτσα, ἀρ. 744), ἔνθα ἡ μετοχὴ παρωχημένου χρόνου, ἀναφερομένη εἰς ζῶν πρόσωπον, καὶ τὸ ἀριθμητικὸν *δις*, ὑποδηλοῦν ἀξίωμα εἰς ὄρισμένον χρόνον ἀσκηθέν.

⁷ Δήμιτσα, ἀρ. 744.

⁸ Ἐκ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὰς Ἐρυθρὰς π.χ.

¹ Ἐκ τῶν δέκα ἐπτά βουλευτῶν, πού μᾶς εἶναι γνωστοί ἀπὸ διαφόρους πόλεις τῆς Μακεδονίας, ἐννέα ἀνήκον εἰς ἐπιφανεῖς μακεδονικὰς οἰκογενεῖας, γνωστὰς καὶ ἀπὸ ἄλλας ἐπιγραφάς, ἢ ἔλαβον, ἕκτος τῆς βουλείας, καὶ ἄλλα τοπικὰ ἀξιώματα¹ ὁ Αὐλὸς Πόντιος Ἀγρίππας π.χ. ἀνήκει εἰς τὴν ὀνομαστὴν οἰκογένειαν τῶν Ποντίων τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἐτιμήθη διὰ πολλῶν ἀξιωμάτων,² ὁ Τιβέριος Κλαύδιος Λύκος ἐπίσης ἐκ Θεσσαλονίκης κατήγετο ἕξ ἐπιφανοῦς καὶ πλουσίας οἰκογενείας, καθὼς δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ διαφορῶν δωρεῶν τοῦ πρὸς ἰδιώτας (προφανῶς συμπολίτας του),³ τέλος ὁ Τίτος Ἰούλιος Ἀνσίμαχος εἰς τιμητικὸν βωμὸν χαρακτηρίζεται «ὡς ἐκ προγόνων βουλευτῆς»,⁴ δηλ. βουλευτῆς διετέλεσεν ὄχι μόνον αὐτός, ἀλλὰ καὶ πρόγονοί του. Αἱ περὶ τῶν ὑπολοίπων πληροφοροῖαι εἶναι παρὰ πολὺ περιορισμέναι καὶ δὲν διακρίνεται εἰς αὐτὰς ἡ οἰκογενειακὴ τῶν κατάστασις.⁵ Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ ἀνήκον καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν τοπικὴν ἀριστοκρατίαν. Ἐκ τούτου συμπεραίνομεν ὅτι δὲν ἠδύνατο πᾶς τις νὰ ἀναδειχθῆ βουλευτῆς, ὅπως καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ κοινοτικὸν τι ἀξίωμα. Τὸ βουλευτικὸν ἀξίωμα καθὼς καὶ τὰ ἄλλα ἐλαμβάνοντο ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς τοπικῆς ἀριστοκρατίας. Τὸ ὄριον τῆς βουλευτικῆς ἡλικίας,⁶ τοῦλάχιστον εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, καθὼς δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τῆς σχετικῶς νεαρᾶς ἡλικίας τριῶν βουλευτῶν τῆς πόλεως ταύτης,⁷ ἦτο ὄχι ὑψηλόν. Ἐν λάβωμεν ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς τὴν Βιθυνίαν κατὰ τὴν *lex Pompeia* οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βουλὴν πρὸ τοῦ τριακοστοῦ ἔτους,⁸ καθὼς καὶ εἰς τὴν βουλὴν τῶν Ἐρυθραίων

ἦτο καθωρισμένον βουλευεῖν μὴ ἐντὸς τεττάρων ἐτῶν, CIA I, 9.

¹ Π. Παπαγεωργίου, Ἀθηνᾶ 15 (1903) 35 καὶ Ἀλήθεια, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 28. 32. 36. Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 59, ἀρ. 13.

² Πελεκίδη 54, ἀρ. 6. Συνέχεια τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἀποτελεῖ θραύσμα ἐπιγραφῆς, δημοσιευομένης ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τοῦ ἰδίου Πελεκίδη 55, ἀρ. 7 καὶ συμπληρωθεῖσης ὑπὸ τοῦ Ch. Edson ἐν Harvard Theological Review 41 (1948) 192/93. Ἔτσι ἐν τῷ συνόλῳ ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει οὕτως: Ἀκάκιος | κατὰ τὰ δόξανα τῆ κρατίστη βουλῆ καὶ τῶ | σεμνοτάτω δήμῳ τῆς λαμπρᾶς Θεσσαλονικέου μητροπόλεως καὶ κολωνείας Αὐλον | Πόντιον M.V. | . NON Π... [βου]λεύ[σαντα καὶ] | νεωρο[γ]ή[σαντα το]ῦ | ἀγιοτάτου πατρ[ί]ου | θεοῦ Καβαί[ρ]ου | ἐφηβαρχή[σαντα] | καὶ πολε[ι]ταρ[χ]ή[σαντα]. . . | Πόντιος. . . | τὸν γλυκ[ύ]τατον | [ἔ]κγον[ον].

³ Δήμιτσα, ἀρ. 399. 400.

⁴ Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 53/4, ἀρ. 5. Ἐπίσης καὶ ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Ξάνθου τῆς Λυκίας γνωρίζομεν τινα «ἐκ προγόνων βουλευτῆς», IGR III, ἀρ. 605. Πρβ. καὶ IGR III, ἀρ. 626.

⁵ Ditt Syll. II³, 700, στ. 50. Δήμιτσα, ἀρ. 744. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια ἐνθ' ἀν. ἀρ. 34. Ἐπετηρ. Φιλос. Σχολ. Θεσσαλον. 6 (1950) 315.

⁶ Τὸν ὄρον χρησιμοποιοεῖ ὁ Λιβάνιος, Ὑποθ. λόγων Δημοσθ. 22, 1.

⁷ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια ἐνθ' ἀν. ἀρ. 28. Καλλιπολίτου-Λαζαρίδου, ἐνθ' ἀν. 25/6. Ch. Edson, ἐνθ' ἀν. 192/93.

⁸ Βλ. I. Lévy, ἐνθ' ἀν. 224.

κατὰ τὸν ὄν π. Χ. αἰῶνα,¹ εἶναι πιθανὸν κατὶ παρόμοιον νὰ ἴσχυε καὶ διὰ τὴν Μακεδονίαν.

Ἡ ἀπόκτησις τοῦ βουλευτικοῦ ἀξιώματος δὲν ἠμποδίζε τινα νὰ ἐπιδιώξη μετὰ ταῦτα καὶ ἄλλα ἀξιώματα τῆς πόλεως, οὔτε φυσικὰ ἢ ἀπόκτησις ἀξιώματός τινος ἀπετέλει ἐμπόδιον διὰ τὴν βουλείαν. Ἄλλωστε οἱ βουλευταὶ δὲν ἦσαν ἄρχοντες καὶ διεκρίνοντο σαφῶς ἀπ' αὐτούς.² Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς βλέπομεν ὅτι πολλοὶ ἐκ τῶν γνωστῶν μας βουλευτῶν ἔχουν καὶ ἄλλα ἀξιώματα· ἔτσι ὁ Αἴλιος Κατίνιος Λέων νέος,³ μέλος τῆς ἐπιφανοῦς ἐκ Θεσσαλονίκης οἰκογενείας τῶν Κατίνιων; διετέλεσε γυμνασίουαρχος καὶ βουλευτῆς,⁴ ὁ Γάϊος Ἀντώνιος Οὐρβανιανὸς Φιλῆμων πολιτάρχης, βουλευτῆς καὶ εἰσαγωγεὺς τῶν Πυθίων ἀγώνων,⁵ ὁ Αὐρ(ήλιος) Στατεῖλιος Θεόδωρος ὁ καὶ Ἀφιδμάχης ἀπὸ φρουμένταρίων καὶ βουλευτῆς,⁶ ὁ Ἰσίδωρος Σαβείνου βουλευτῆς καὶ ἱερεὺς θιάσων Διονύσου,⁷ ὁ Μάρκελλος Ἀθηναγόρας βουλευτῆς καὶ πολιτάρχης⁸ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Μάρκιος Διοσκουρίδης βουλευτῆς καὶ ἱερεὺς καὶ ἀγωνοθέτης θεοῦ Φούλβου,⁹ τέλος ὁ Αὐλὸς Πόντιος, μέλος τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Ποντίων, βουλευτῆς, νεωκόρος τοῦ ἀγίου πατρῶν θεοῦ Καβείρον, ἐφήβαρχος καὶ πολιτάρχης.¹⁰

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι οὐδεὶς ἐκ τῶν βουλευτῶν φέρει ἔν ἀπὸ τὰ γνωστά ἐπιθета, τὰ ὅποια ἐδίδοντο εἰς τὸ σῶμα, οὐδεὶς δηλ. τιτλοφορεῖται κράτιστος ἢ λαμπρότατος ἢ τι ἄλλο.

Ἡ βουλή, καθὼς καὶ ἡ γερουσία,¹¹ ἀπολαύουν ἰδιαιτέρας τιμῆς καὶ ἐμπιστοσύνης ἐκ μέρους τῶν δημοτῶν. Τοῦτο βλέπομεν εἰς τὰς συχνὰς δωρεὰς εὐπόρων πολιτῶν πρὸς αὐτάς.

¹ CIA I, 9.

² Πρβ. τὴν φράσιν: *μη μηθενὸς ἐτέρου αὐτῆς ἐξουσίαν ἔχοντος μ(ή)τε ἀρχόντων μήτε βουλευτῶν*, BSA 18 (1911/12) 140, στ. 5 κέ.

³ Περὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ βλ. Δ. Κανατσοῦλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 30.

⁴ Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 36 [=Θεσσαλον. κατεσφρ. βιβλ. 5, 18].

⁵ Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 28 [=Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. 74, 5]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσοῦλη, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 151.

⁶ Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 32. Βλ. καὶ Δ. Κανατσοῦλη, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 267.

⁷ Ch. Edson, ἔνθ' ἀν. 159. Βλ. καὶ Δ. Κανατσοῦλη, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 652.

⁸ Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. 62, ἀρ. 18. Καλλιπολίτου - Λαζαρίδου, ἔνθ' ἀν. 25/6, ἀρ. 2. Βλ. καὶ Δ. Κανατσοῦλη, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 885.

⁹ Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. Καλλιπολίτου - Λαζαρίδου, ἔνθ' ἀν. Βλ. καὶ Δ. Κανατσοῦλη, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 887.

¹⁰ Ch. Edson, ἔνθ' ἀν. 192/93. Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 22, σημ. 2.

¹¹ Περὶ τῆς γερουσίας βλ. πρῶτον μέρος τῆς παρουσίας μελέτης, Μακεδονικά, τόμ. Δ', 265 κέ.

Β. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου. Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ἀπαντᾷ μόνον τὸ ὄνομα ὁ δήμος, ἐνίοτε μὲ ἐν τῶν ἐπιθέτων λαμπρότατος,¹ ἱερώτατος,² σεμνότατος,³ καὶ σχεδὸν πάντοτε συνδεδεμένος μὲ τὸ τῆς βουλῆς. Ὁ ἕρος ἐκκλησία ἀπαντᾷ ἀπαξ μόνον εἰς τὸ δόγμα τῶν Βαττυναίων⁴ πρὸς δήλωσιν ὄχι τοῦ σώματος, ἀλλὰ τῆς συνάξεως τῶν δημοτῶν. Ὁ δήμος μᾶς παραδίδεται μόνον διὰ τὴν Θεσσαλονίκην,⁵ Βέροιαν,⁶ Ἀμφίπολιν,⁷ Λητὴν,⁸ Λασσαρητίαν,⁹ δι' ἄγνωστον ἐλιμιωτικὴν πόλιν παρὰ τὴν σημερινὴν Κοζάνην¹⁰ καὶ διὰ τὴν ὄρεστικὴν πολίχνην τῶν Βαίτυναίων.¹¹ Οὐχὶ σπανίως εἰς τιμητικὰ ψηφίσματα χρησιμοποιοῦται ἀντὶ τοῦ κυρωτικοῦ ὄρου: Ἡ βουλὴ καὶ ὁ δήμος ἢ ψηφίσματι βουλῆς (καὶ) δήμου κ. ὁ. ὁ γενικὸς ὄρος: Ἡ πόλις (ἢ πατρίς),¹² ἐνίοτε μὲ τὸ ὄνομά της, ὡς ἡ Βεροιαίων πόλις, (οἱ Βεροιαῖοι), ἢ Στυβερραίων πόλις, ἢ Ἀμφιπολιτῶν πόλις, ἀκόμη ἢ Θεσσαλονικαίων μητρόπολις, ἢ μητρόπολις Βέροια κ. ἄ.¹³ Τὰ ψηφίσματα ἐκδίδονται ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου, ὡς δεικνύουν ἐπιγρα-

¹ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904 [=Phil. Wöhrenschr. 22 (1902) 136 κέ., ἀριθ. 30].

² Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 1. 6. 8. 21. καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 24. 25. 26. 27. 31. 34. BSA 18 (1911/12) 148/49, ἀρ. 7. Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. 51, ἀρ. 3. 55/6, ἀρ. 8.

³ Π. Παπαγεωργίου, Θεσσαλονίκης ἱστορικὰ καὶ ἀρχαιολογικά, Ἀθήνηαι 1912, 12, ἀρ. 4 καὶ Ἀλήθεια, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 20. Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. 54, ἀρ. 6.

⁴ Ὅρθην ἀνάγνωσιν τοῦ τύπου Βαττυναίων ἀντὶ...αττυναίων ἢ Λαπυναίων διδεδίκεται ὁ C. H. E. D. S. ο. παρὰ X. I. Μακαρόνα, Μακεδονικά 2 (1941-52) 644, 97.

⁵ Πράξ. Ἀποστ. 17, 5. Δήμιτσα, ἀρ. 365. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 1. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 18. 20. 21. 7 Ὀκτωβρίου 1906 ἀρ. 23. 24. 25. 26. 31. Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. 51 κέ., ἀρ. 2. 3. 6. 8. 77, σημ. 2.

⁶ Δήμιτσα, ἀρ. 50. BSA 18 (1911/12) 148/49, ἀρ. 7. J. R. St. 33 (1943) 39, ἀρ. 1.

⁷ Δήμιτσα, ἀρ. 886.

⁸ Ditt. Syll. II°, 700.

⁹ RA 1934, 2, 282, ἀρ. 194 [=Spomenik 75 (1933) 58, ἀρ. 177].

¹⁰ AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 9/10, ἀρ. 17. Βλ. καὶ F. P a r a z o g l u, Les cités macédoniennes 178.

¹¹ J. H. St. 33 (1913) 337 κέ., ἀρ. 17.

¹² Δήμιτσα, ἀρ. 3. 307. 366. 372. 375. 378. 379. 1089. Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 2. 34. 37. 39. BCH 37 (1913) 86/7. BSA 23 (1918/19) 73, ἀρ. 7. 85, ἀρ. 13. AE 1932, Ἀρχ. Χρον. 1/2, ἀρ. 17. Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. 25, ἀρ. 2. 56 κέ., ἀρ. 9. 10. 11. 13. 14. 15. 24. 25.

¹³ Δήμιτσα, ἀρ. 55. 373. 866 [=J. H. St. 16 (1896) 315, ἀρ. 10]. BSA 18 (1911/12) 147 κέ., ἀρ. 5. 6. 7. Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 156/57, ἀρ. 14. 15. RA 1934 285, ἀρ. 215. Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. 62 κέ., ἀρ. 18. 20. 21. 23. Μακεδονικά (1941-52) 618/19, ἀρ. 42η.

φραί, εἰς τὰς ὁποίας ὁ κυρωτικὸς ὄρος προτάσσεται τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως (ἐνίοτε καὶ ἐπιτάσσεται), π. γ. *Ψηφίσματι βουλῆς καὶ δήμου* ἢ *λαμ-προτάτη* (ἢ *λαμπρά*) *μητροπόλις καὶ κολωνεῖα Θεσσαλονίκης* (Θεσσαλονικαίων)¹ ἢ *δόξαν τῇ ἱερωτάτῃ βουλῇ καὶ τῷ σεμνοτάτῳ δήμῳ*.. ἢ *πόλις*² ἢ *ἡ πόλις*.... *κατὰ τὸ δόξαν τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ*.³ Ὄθεν ὅταν συναντῶμεν εἰς τὰ ψηφίσματα μόνον τὸν γενικὸν ὄρον ἢ πόλις, ἢ πατρὶς κ.λ.π., πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ ἐννοήσωμεν ὑπ' αὐτὸν καὶ τὸν δῆμον τῆς πόλεως. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἠμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐμμέσως μᾶς παραδίδεται ὁ δῆμος (ἢ ἐκκλησία τοῦ δήμου) καὶ διὰ τὰς πόλεις Ἔδεσαν,⁴ Στύβερραν⁵ (τ. ἔ. Δερρίοπον), Εὐρωπόν.⁶ Ἄκανθον,⁷ διὰ τὴν Ἀργεσταίων πόλιν,⁸ διὰ μίαν ἀγνώστου ὀνόματος πόλιν τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, κειμένην παρὰ τὴν σημερινὴν Δράμαν,⁹ καὶ ἄλλην παρὰ τὸ σημερινὸν Δεμίρ - Καπού (Σερβικὴ Μακεδονία).¹⁰ Ἀναμφιβόλως αἱ πόλεις αὗται δὲν ἦσαν αἱ μόναι, πού εἶδον ἐκκλησίαν τοῦ δήμου· πρέπει νὰ ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι. Καὶ γενικώτερον ὅλοι αἱ πόλεις καὶ αἱ κῶμαι τῆς Μακεδονίας, ἔξαιρέσει ἐκείνων πού ὑπήγοντο εἰς τὴν περιοχὴν μεγαλυτέρας πόλεως, εἶχον τὰς λαϊκάς τῶν συνελεύσεις.

Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἐλάμβανον μέρος ὅχι ὅλοι ὅσοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ μόνον οἱ πολῖται. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἂν αὐτοὺς ἐξηρσούντο αἱ γυναῖκες. Ὁ τίτλος *πολίτης* (*Ἀργεσταίων πολίτης*),¹¹ τὸν ὁποῖον φέρει μιὰ γυναῖκα εἰς μακεδονικὴν ἐπιγραφήν, εἶναι μᾶλλον τιμητικὸς καὶ δὲν συνεπήγετο δικαιώματα ψήφου.¹² Ἐνίοτε, ἰδίως ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ἀπονεμηθοῦν τιμαὶ ὑπὸ τῆς πόλεως εἰς ἐξέχον τι πρόσωπον, συνεργάζονται μετὰ τοῦ δήμου καὶ οἱ ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν πόλιν ἐλεύθεροι πολῖται ἄλλων περιοχῶν, οἱ *παροικοῦντες* (*πάροιχοι*),¹³ καὶ

¹ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 7. 18.

² Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 20.

³ Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. 52, ἀρ. 3α.

⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 3 [= AEM 12 (1888) 189, ἀρ. 6].

⁵ RA 1934, 2, 285, ἀρ. 215 [=Mélanges G. Glotz 2 (1932) 875].

⁶ Ἑλληνικά 5 (1932) 5 κέ. Βλ. καὶ Μακεδονικά 1 (1940) 490/1.

⁷ BSA 23 (1918/19) 85, ἀρ. 13 [=SEG 1, 65, ἀρ. 282].

⁸ Spomenik 71 (1931), ἀρ. 88. 98 (1941-48), ἀρ. 363. Ζ'ίνα Antika III, 2 (1953) 222, ἀρ. 1.

⁹ Δήμιτσα, ἀρ. 1089.

¹⁰ Δήμιτσα, ἀρ. 341 [=Ζ'ίνα Antika II (1952) 262 κέ.]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 633 καὶ Προσθήκαι καὶ Διορθώσεις ἐν σ. 182.

¹¹ Spomenik 98 (1941-48), ἀρ. 98. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 1166.

¹² Περὶ V. Charot, La province romaine proconsulaire d'Asie 159.

¹³ Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς λέξεως βλ. Dig. 50, 16, 239, 2: incola ist qui aliquā

πρὸ παντὸς οἱ διαμείνοντες ἐν αὐτῇ δι' ἐμπορίαν ἢ οἱ γῆν *κεκτημένοι* (*ἐγκληκτῆμένοι*) Ῥωμαῖοι πολῖται.¹ Οὗτοι πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἶχον δικαίωμα εἰσόδου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ὄχι ὅμως ὡς μέλη μεμονωμένα, ἀλλ' ὡς σῶμα συγκεροτημένον.

² Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν πολιτῶν δικαίωμα ψήφου καὶ ἐκλέγεσθαι εἶχον μόνον οἱ εὐποροὶ· οἱ ἄποροι κατὰ τὸ ἰσχύον αὐστηρὸν τιμοκρατικὸν καθεστῶς ἐστεροῦντο τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγεσθαι.

³ Ἡ κατὰ φυλὰς διαίρεσις τῶν πολιτῶν εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις διετηρήθη καὶ κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν. Κατὰ φυλὰς δὲ οὗτοι ἐλάμβανον μέρος καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. Ἐκάστη φυλὴ εἶχεν ἰδίαν ὄργανωσιν καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἀν κρῖνωμεν ἀπὸ τὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας,² εἶχε καὶ τοὺς ἀρχοντίας της. Ἔτσι εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν π. χ. τρεῖς τοῦλάχιστον ἐκ τῶν φυλῶν της, ἡ Ἀντιγονίς, ἡ Διονυσιάς καὶ ἡ Ἀσκληπιάς, ἐγείρον ἀνὰ ἓνα βωμὸν πρὸς τιμὴν τοῦ ἀρχιερέως Κλαυδίου Μένωνος.³ Ἐπίσης εἰς τὴν Βέροϊαν ἡ Πευκαστικὴ φυλὴ καὶ ἄλλη, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα δὲν διεσώθη, τιμοῦν τὸν διὰ βίου ἀρχιερέα τῶν Σεβαστῶν καὶ ἀγωνοθέτην τοῦ κοινοῦ Μακεδόνων Κόϊντον Ποπίλλιον Πύθωνα, ἀναθέτουσαι ἀνὰ ἓνα βωμόν.⁴ Ἡ Παιονίς φυλὴ τῆς ἰδίας πόλεως μετ' ἀπόφασιν τοῦ ἐπαρχιακοῦ συνεδρίου ἀναθέτει βωμὸν πρὸς τιμὴν τοῦ Πο-

regione domicilium suum contulit, quem Graeci πάροικον appellant. Ποβ. CIL 3, 14191: Ἀραγοῦνοι πάροικοι.

¹ BSA 23 (1918/19) 85, ἀρ. 13 [=SEG 1, 65, ἀρ. 282]: Ἡ πόλις καὶ οἱ συμπραγματευόμενοι Ῥωμαῖοι καὶ οἱ παροικοῦντες (Ἀκανθος). Δήμιτσα, ἀρ. 3. [= AEM 12 (1888) 189, ἀρ. 6]: Ἡ πόλις καὶ οἱ συμπραγματευόμενοι Ῥωμαῖοι (*Ἐδεσσα). Αὐτόθι ἀρ. 58: Βεροιαῖοι καὶ οἱ ἐγκληκτῆμένοι Ῥωμαῖοι. RA 1934, 2, 285, ἀρ. 215 [= Mélanges G. Glotz 2 (1932) 875]: Στυβερραῖον ἡ πόλις καὶ οἱ συμπραγματευόμενοι Ῥωμαῖοι. Περὶ τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικοῦντων καὶ (συμ)πραγματευομένων Ῥωμαίων καὶ τῶν ὀργανώσεών των βλ. V. Chapiro, ἐνθ' ἀν. 187 κέ. Πλεῖστα δὲ παραδείγματα τῶν ἐγκατεστημένων εἰς τὰς ἐλληνικὰς πόλεις Ῥωμαίων/οἱ Ῥωμαῖοι, τὸ συνέδριον τῶν Ῥωμαίων, οἱ κατοικοῦντες Ῥωμαῖοι, οἱ πραγματευόμενοι Ῥωμαῖοι, οἱ συμπραγματευόμενοι Ῥωμαῖοι, Ῥωμαῖοι οἱ ἐπιδημοῦντες] βλ. παρὰ Gunther Gerlach, Griechische Inschriften, Halle a. S. 1908, 16/7.

² Διαίρεσιν τῶν μικρασιατικῶν πόλεων εἰς φυλὰς καὶ ὑπαρξιν ἀρχόντων ἐν αὐταῖς μαρτυροῦν αἱ ἐπιγραφαὶ IGR III, ἀρ. 173: φυλὴ Παρακα...|λίνη ἐβ(δόμη) τὸν ἴδιον εὐεργέτην, φυλαρχοῦντος Οὐάρον Λογίου. 192. 194. 199. 203. CIG 3409. 3599. 3663. 3773. 3774: ἄρξας τῆς κρατίστης φυλῆς Ποσειδωνιάδος. 3841i. 3990b: οἱ προστάται φυλῶν. 4016. 4020. 4026. 4028. 4029. 4031: ἀγωνοθέτης φυλῆς. I e B a s W a d d i n g t o n, Voyage archéol. 2464: φύλαρχος. Βλ. καὶ BCH 12 (1888) 201/2. 17 (1893) 554. IBM III, 1, 52, ἀρ. 439. TAM III, 1, 121. MAMA I, 22. 22a.

³ Δήμιτσα, ἀρ. 378. 379. Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 39.

⁴ RA 37 (1900) 489, ἀρ. 131 [= Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 148, ἀρ. 4]. Rev. Phil. 65 (1939) 131, ἀρ. 2.

πλίου Μάρκου Κυῖντιανοῦ Μακεδόνοσ. ¹ Εἰς τὰς Ἀλκομενάσ ἐκάσθη τῶν τεσσάρων φυλῶν τῆσ εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν σύμφωνα μὲ τὴν διαθήκην Λουκίου τινὸσ Αἰλίου Ἀργεστιανοῦ Τιτιανοῦ νὰ προσφέρῃ καθ' ὠρισμένην ἡμέραν εἰσ μνήμην του θυσίαν ἐκ τοῦ τόκου τῶν δηναρίων, τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος ἄφησεν εἰς τὴν κόμην. ² Ἡ διαίρεσισ αὐτὴ ἐλάμβανε τὴν ἐκδήλωσιν τῆσ εἰσ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ ἴσως κατὰ φυλάσ διεξήγετο ἐν αὐτῇ ἢ ψηφοφορία.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου συνεκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τῆσ πόλεωσ, ὄχι ἀφ' ἑαυτῆσ. Διὰ τὴν πολίχνην τῶν Βατυναίων εἶναι μεμαρτυρημένον ὅτι αὐτὴ συνεκαλεῖτο ὑπὸ τοῦ πολιτάρχου (ἐκκλησίας ἀγομένησ ὑπὸ τοῦ Βατυναίων πολιτάρχου). ³ Ἐπειδὴ καὶ εἰσ τὴν Δερριόπον οἱ πολιτάρχαι τῆσ πόλεωσ συγκαλοῦν τὴν βουλὴν (τῶν... ἐν Δερριόπω πολιταρχῶν συναγαρόντων τὸ βουλευτήριον), ⁴ εἰσ δὲ τὴν Λητὴν εἰσάγουν τὰ προβουλεύματα τῆσ βουλῆσ εἰσ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ⁵ πρέπει ἀδιστάκτως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι εἰσ ὅλασ τὰσ μακεδονικάσ πόλεισ τὸ δικαίωμα τῆσ συγκλήσεωσ τοῦ δήμου (iūs agendi cum populo) εἶχον οἱ πολιτάρχαι. Οὗτοι ἦσαν συνάμα οἱ πρόεδροὶ τοῦ δήμου καὶ αὐτοὶ διηύθυνον τὰσ ἐργασίασ κατὰ τὰσ συνελεύσεισ. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου οὐδεμίαν συζήτησιν ἠδύνατο νὰ κάμῃ καὶ οὐδεμίαν ἀπόφασιν νὰ λάβῃ δι' οἰονδήποτε ζήτημα, ἂν δὲν ὑπῆρχε πρὸσ τοῦτο ἐκπεφρασμένη γνώμη τῆσ βουλῆσ, προβούλευμα. Τὰ προβουλεύματα δὲ τῆσ βουλῆσ, ὡσ προκύπτει ἐκ τοῦ δόγματοσ τῆσ Λητῆσ, ⁶ πάλιν διὰ τῶν πολιταρχῶν εἰσήγγοντο. Ποία ἦτο ἡ διαδικασία μετὰ τὴν σύγκλησιν τοῦ δήμου καὶ τὴν εἰσαγωγήν τῶν προβουλευμάτων δὲν μᾶσ παραδίδεται ἐκ τῶν μακεδονικῶν ἐπιγραφῶν. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὠρισμένοι ἀποφάσεισ, ἰδίᾳ αἱ ἀφορωῶσαι εἰσ τὴν ἀπονομὴν τιμῶν εἰσ ἐξέχοντα πρόσωπα, ὡσ ἀνάθεισ ἀνδριάντοσ, βωμοῦ κ.τ.τ., ἐλαμβάνοντο δι' ἀνατάσεωσ ἀπλῶσ τῆσ χειρὸσ (χειροτονία), ⁷ οὐχὶ διὰ ψήφου (ψηφοφορία).

Γ. Οἱ ἀρχοντεσ κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν παῖζον πολὺ σημαντικώτερον ρόλον παρὰ κατὰ τοὺσ χρόνουσ τῆσ ἐλευθέρασ ἑλληνικῆσ πολιτείασ, καθ' ὅσον εἰσ χεῖρασ αὐτῶν καὶ τῆσ βουλῆσ κυρίωσ εὐρίσκετο ἡ διοίκησισ

¹ AA 57 (1942) 176/77, ἀρ. 11 καὶ εἰκ. 44.

² Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 262 [=Mélanges G. Gloriz II, 869-76].

³ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 217 [=J. H. St. 33 (1913) 337 κέ., ἀρ. 17, στ. 1/2].

⁴ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 258 [=Ἀθηνᾶ 20 (1908) 4, στ. 5/6].

⁵ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 675 [=Ditt. Syll. II³, 700, στ. 2/3].

⁶ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 675: *Ληταίων οἱ πολιτάρχαι, προβουλεωσαμένων τῶν βουλευτῶν, εἶπαν.*

⁷ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 27 [=BCH 37 (1913) 95=Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων, Μακεδονικά Γ', 77, ἀρ. 2].

τῆς πόλεως, ἐνῶ ὁ δῆμος ἤρκειτο νὰ ἐγκρίνη ἢ νὰ ἀπορρίπτῃ τὰς προτάσεις αὐτῶν. Οἱ ἄρχοντες εἶναι πολιτικοὶ καὶ θρησκευτικοὶ μόνον, στρατιωτικοὶ δὲν ὑπάρχουν πλέον ὑπὸ τὸ καθεστὼς τῆς Ρώμης. Καὶ ἐκ τούτων πάλιν ὑπάρχουν ἐκεῖνοι, ποὺ ἀσκοῦν μεγαλύτεραν ἐπιρροὴν εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι ἀσκοῦν μικροτέραν. Οἱ ἄρχοντες δὲν ἦσαν κληρονομικοὶ οὔτε ἰσόβιοι, ἀλλ' αἰρετοὶ καὶ ἐξελέγοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δι' ἓν μόνον ἔτος, καθὼς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῆς ἀναγραφῆς τοῦ ἔτους τῆς ἀρχῆς των.¹ Πολλὴ συχνὰ συναντῶμεν μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας νὰ λαμβάνουν διάφορα ἀξιώματα τῆς πόλεως καὶ ἐνίοτε τὰ αὐτά. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην π. χ. ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Κατινίων εἶς, ὁ Αἴλιος Κατινίος Λέων, διετέλεσεν ἀρχιερεὺς, ἀγωνοθέτης, γυμνασιαρχος καὶ δις πολιτάρχης,² ὁ ἔγγονός του Αἴλιος Κατινίος Λέων νῦν γυμνασιαρχος καὶ βουλευτής,³ ἡ ἔγγονή του Αἰλία Ἀλεξάνδρα ὁμοίως ἀρχιερεῖα.⁴ Ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Μαρεινιανῶν ὁ Φλαβιανὸς Μάγνος ἀρχιερεὺς,⁵ ὁ υἱὸς του Φλαβιανὸς Ἀντίγονος ὁμοίως ἀρχιερεὺς, ἡ κόρη του Φλαβιανῆ Νεπωτιανὴ μακεδονιάρχισσα,⁶ ὁ σύζυγός της Μαρεινιανὸς Φίλιππος (I) μακεδονιάρχης,⁷ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μαρεινιανὸς Φίλιππος (II) ἱερεὺς καὶ ἀγωνοθέτης τοῦ θεοῦ Φούλβου καὶ ἀρχιερεὺς καὶ ἀγωνοθέτης τῆς λαμπρᾶς Θεσσαλονικαίων μητροπόλεως καὶ κολωνείας καὶ (τετράκις νεωκόρου καὶ ὁ ἔγγονός του Μαρεινιανὸς Φίλιππος (III) ἱερεὺς τοῦ θεοῦ Φούλβου καὶ ἐφήβαρχος καὶ πολιτάρχης ἐν Θεσσαλονίκῃ.⁸ Ἐπίσης εἰς τὴν Βέροian Λουκίας τις Αὐρηλιανὸς Σωτήριχος ὑπῆρξεν ἀρχιερεὺς καὶ ἄρχων, ἡ δὲ κόρη του Λουκία Αὐρηλιανῆ Ἀλεξάνδρα ἱέρεια τῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος Ἀγροτέρας.⁹ Πρὸς τοὺς τούτους δύο ἀρχιερεῖαι ἐκ Θεσσαλονίκης, ἡ Ποντία Καλλιστιανῆ Κασσία καὶ

¹ Βλ. π. χ. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 23: *γυμνασιαρχήσαντα πανδημί δι' ὅλου ἔτους. 33: γυμνασιαρχήσαντα ἀμέμπτως καὶ ἀλείφματα πανδημει ἐκ τῶν ἰδίων ἐν τῷ 500' Σεβ. (=244/45 μ.Χ.). BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6: ἀρχιερασαμένον καὶ ἄρξαντος ἐν τῷ 51(ε) μ τῷ γ' α' τ' [=245/46 μ.Χ.). Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. 62/3, ἀρ. 119: *ιερασαμένον ἐν τῷ πρ' σεβαστῶ ἔτει καὶ ἐφήβαρχον γενόμενον ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει καὶ πολιτάρχην ἀπο'*, κ.ά.*

² Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 40. Βλ. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 29.

³ Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 36. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 30.

⁴ Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 22. 36. 40. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 52.

⁵ Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. 56/7, ἀρ. 9. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 1421.

⁶ Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 1418. 1422.

⁷ Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. 62/3, ἀρ. 19. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. 878.

⁸ Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 879. 880.

⁹ REG 15 (1902) 142=BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐνθ. ἀν. ἀρ. 207. 208.

ἡ Ἀρρία Προκλιανὴ Φιλίστη, φέρουν εἰς τὰ μνημεῖά των τὸν χαρακτηριστικὸν τίτλον «ἐκ προγόνων ἀρχιέρεια», εἷς δὲ ἱερεὺς τῆς περιοχῆς τῆς σημερινῆς Παλατίτσας τὸν τίτλον «[ἀπὸ προγόνων] ἱερεὺς»,¹ πρᾶγμα ποὺ δεικνύει ὅτι ὄχι μόνον αὐτοὶ ἀλλὰ καὶ προγονοὶ των διετέλεσαν ἀρχιερεῖς ἢ ἱερεῖς. Τὰ παραδείγματα ταῦτα καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀρκετὰ εἰς τὰς ἐπιγραφάς, δὲν ἀναιροῦν φυσικὰ τὴν ἀνωτέρω ἄποψιν περὶ ἐκλογῆς τῶν ἀρχόντων. Θεωρητικῶς τοῦλάχιστον πᾶς, ὅστις ἐκέκτετο πολιτικὰ δικαιώματα εἰς τινὰ πόλιν καὶ εἶχε δικαίωμα ψήφου ἐν αὐτῇ, ἠδύνατο νὰ ἐκλεγῆ ἄρχων, εἰς τὴν πραγματικότητά ὅμως εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς ἐλληνικῆς Ἀνατολῆς, τὰ ἀξιώματα ἐλαμβάνοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τῶν ἐκπροσώπων τῆς τοπικῆς ἀριστοκρατίας. Τοῦτο ἄλλοστε, ὅπως εἶδομεν, ἠνῶνθε καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς Ρώμης πρὸς εὐκολωτέραν διακυβέρνησιν τῶν ὑποτελῶν λαῶν τῆς. Τὰ ἀξιώματα, θρησκευτικὰ καὶ πολιτικὰ, ἀπέκτων κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα, ἠδύναντο ὅμως καὶ ταυτοχρόνως νὰ λάβουν ταῦτα. Μάλιστα ὑπῆρχον μερικὰ ἀξιώματα, τὰ ὁποῖα ἀνελάμβανε σχεδὸν κατὰ κανόνα τὸ αὐτὸ πρόσωπον ταυτοχρόνως, π. χ. τὴν ἀρχιερωσύνην καὶ τὴν ἀγωνοθεσίαν, τὴν ἱεροσύνην καὶ τὴν ἀγωνοθεσίαν τοῦ θεοῦ Φοῦλβου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.² Οὐχί σπανίως ὁ ἀρχιερεὺς (ἱερεὺς) εἶναι καὶ γυμνασάρχος,³ εἷς γυμνασάρχος εἶναι συνάμα καὶ γεροσυειάρχης,⁴ μία ἀρχιέρεια δὲ καὶ γεροσυειάρχισσα (= πρόεδρος τῆς γεροσυείας).⁵ Ἐν τούτοις τὸ συνηθέστερον εἶναι νὰ λαμβάνωνται τὰ ἀξιώματα κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τῆς σταδιοδρομίας ἐκάστου, ὁπότε τηρεῖται κάποια σειρὰ (cursus honoꝛum) εἰς τὴν ἀπόκτησιν αὐτῶν. Ἔτσι τὸ ἀξίωμα τοῦ πολιτάρχου καὶ τὸ τοῦ ἀρχιερέως, δὲν λαμβάνονται ἐκ τῶν πρώτων, ἀλλὰ μετὰ προηγουμένην ἀπόκτησιν μικροτέρων καὶ μάλιστα ὑπὸ δεδοκιμασμένων ἀνθρώπων. Δυστυχῶς δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλον νὰ καθορίσωμεν τὴν σειρὰν ἀναλήψεως τῶν διαφόρων ἀξιοματίων, τὰ ὁποῖα τυχὸν φέρει ἀξιοματουχός τις ἐπὶ τοῦ μνημείου του, οὔτε καὶ ἂν ταῦτα ἐλήφθησαν ταυτοχρό-

¹ Π ε λ ε κ ἰ δ η, ἔνθ' ἄν. 51, ἀρ. 3. 52, ἀρ. 4. 77, 2. SEG 2, 69, ἀρ. 395. Βλ. Δ. Κ α ν α τ σ ο ὕ λ η, ἔνθ' ἄν. ἀρ. 183. 1189. Παρόμοιοι τίτλοι ἔχουν διασωθῆ καὶ ἐξ ἄλλων περιοχῶν. Βλ. π.χ. CIG 1123; ὁ ἐκ πάππων ἀγωνοθέτης. CIG 2778; ἀπὸ προγόνων ἀρχικῶν καὶ λειτουργῶν. CIG 2771. 2774; πρότασις ἀπὸ προγόνων. EA 1892, 23/4, στ. 7/8; ἀγωνοθέτης διὰ γένους. CIG 43159; [ἀπὸ] προγόνων γραμ[ματεὺς].

² Δ ἡ μ ἰ τ σ α, ἀρ. 373 [=Π ε λ ε κ ἰ δ η, ἔνθ' ἄν. 75, 7]. Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ἰ ο υ, ἔνθ' ἄν. ἀρ. 40. Π ε λ ε κ ἰ δ η ς, ἔνθ' ἄν. 59 κέ., ἀρ. 12. 16. 17. 20. 21. 22. 23. 26. Ἐπετηρ. Φιλολ. Σχολ. Θεσσαλον. 6 (1950) 302.

³ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ἰ ο υ, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 7. BSA 23 (1918/19) 91, ἀρ. 17. BCH 59 (1935) 141, ἀρ. 41.

⁴ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ἰ ο υ, ἔνθ' ἄν. ἀρ. 3 [=Θεσσαλ. κατεσφρ. βιβλ. 5, 14].

⁵ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ἰ ο υ, ἔνθ' ἄν. 5. Βλ. καὶ Δ. Κ α ν α τ σ ο ὕ λ η, ἔνθ' ἄν. ἀρ. 1454.

ως. Μόνον όταν τὰ διάφορα ἀξιώματα εἶναι χρονολογημένα εἰς τὴν ἐπιγραφὴν, πρῶτα σπάνιον, ἢ ὅταν ὁ ἀξιωματοῦχος μᾶς εἶναι γνωστός ἐκ περισσοτέρων ἐπιγραφῶν διαφόρου ἐποχῆς καὶ διάφορα ἀξιώματα μνημονεύονται ἐν ἐκάστη, ἡμποροῦμεν ἀσφαλῶς νὰ καθορίσωμεν τὸν χρόνον ἀναλήψεως ἐκάστου. Ἔτσι ὁ Μαρεινιανὸς Φίλιππος (III) εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης σημειώνεται ὅτι διετέλεσεν ἱερεὺς καὶ ἐφηβάρχος τὸ ἔτος 248 μ. Χ. (πσ') καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος 249 μ. Χ. (απσ') πολιτάρχης.¹ Ὁ Μάρκιος Ἀθηναγόρας μᾶς εἶναι γνωστός ἐκ δύο ἐπιγραφῶν τῆς Θεσσαλονίκης διαφόρου ἐποχῆς² εἰς τὴν παλαιότεραν φέρει τὸν τίτλον μόνον τοῦ βουλευτοῦ,³ εἰς τὴν μεταγενεστέραν τὸν τοῦ πολιτάρχου (*πολιταρχικός*).³ Εἶναι φανερόν ὅτι καὶ οἱ δύο τὴν πολιταρχίαν, ἀξίωμα, διὰ τὸ ὅποιον ἐχρηιάζετο μεγαλύτερα περὶ τὰ κοινὰ πείρα καὶ τὸ ὅποιον προσεπόριζε περισσοτέραν ἰσχὺν εἰς τὸν κατέχοντα τοῦτο, ἔλαβον μετὰ προηγουμένην ἀνάληψιν τῶν μικροτέρων ἀξιωμάτων. Διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῶν διαφόρων ἀξιωμάτων φαίνεται ὅτι οὐδεὶς περιορισμὸς ὑπῆρχε. Πᾶς πολίτης ἔχων πλήρη πολιτικὰ δικαιώματα ἠδύνατο νὰ ἀναλάβῃ πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ ἀξιώματα. Ἔτσι ἡ ἀπόκτησις ἀξιωματὸς τινος δὲν ἡμπόδιζε νὰ λάβῃ τις μετὰ τὴν κατάθεσιν τούτου ἡ ἀκόμη ταυτοχρόνως καὶ ἄλλα ἀξιώματα. Ὁ διατελέσας π.χ. ἀρχιερεὺς ἠδύνατο κάλλιστα νὰ εἶναι προηγουμένως ἢ νὰ γίνῃ μετὰ ταῦτα γυμνασίαρχος,⁴ γερουσίαρχος,⁵ πρὸ πόλεως,⁶ ἄρχων,⁷ πολιτάρχης⁸ κ. ἄ. Ἐκ τῆς λυγκησιτικῆς Ἡρακλείας γνωρίζομεν εὐπορόν τινα πολίτην, τὸν Παῦλον Καλιδίον Φρόνωνα, ὅστις διετέλεσεν ἀγορανόμος, γυμνασιάρχος ἐκ τῶν ἰδίων, ταμίας, πολιτάρχης, ἐξελέγη «*γυμνασιάρχης ἀποδεδει(γ)μ(έ)νος καὶ τῆς πόλεως καὶ τοῦ Λυγκηστῶν ἔθνος*»,⁹ δηλ. διέτριψε σχεδὸν ὅλας τὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας ἠδύνατο νὰ φιλοδοξήσῃ τις εἰς μίαν πόλιν. Αἱ γυναῖκες δὲν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὰς πολιτικὰς ἀρχάς, ἠδύνατο ὅμως νὰ λάβουν ἱερατικὰ ἀξιώματα, ὡς τὴν ἱερωσύνην καὶ τὴν ἀρχιερωσύνην. Μία δὲ εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν διετέλεσε καὶ γερουσιάρχισσα, πρόεδρος δηλ. τοῦ σωματείου τῶν γερόντων, σκοπὸν ἔχοντος τὴν κοινωνικὴν καὶ

¹ Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 62]3, ἀρ. 19.

² Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 18.

³ Καλλιπολίτου - Ατζαρίδου, Ἐπιγραφαὶ Θεσσαλονίκης 25/6, ἀρ. 2.

⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 811. RA 37 (1:00) 489, ἀρ. 131. Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 3. 40. BCH 59 (1935) 141/42, ἀρ. 41.

⁵ Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 5.

⁶ Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 4.

⁷ BSA 18 (1911)12) 148, ἀρ. 6: *ἀρχιερασαμένον καὶ ἄρξαντος*. Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 28: *ἄρξαντος καὶ ἀρχιερασαμένον*.

⁸ Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 40: *ἀρχιερέα καὶ ἀγωνοθέτην καὶ γυμνασιάρχον καὶ ἄρξαντα δις τὴν πρώτην ἀρχὴν* (τ.ἔ. τοῦ πολιτάρχου).

⁹ Δήμιτσα, ἀρ. 248 [=BCH 21 (1897) 162=REG 11 (1898) 273].

βλικὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν μελῶν του.

Τοὺς τίτλους των οἱ διατελέσαντες ἄρχοντες μετὰ τὴν κατάθεσιν τῶν ἀξιωμάτων δὲν ἀποβάλλουν, ἀλλὰ διατηροῦν καὶ ἐφεξῆς, καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν εὑρίσκονται ἐν τῇ ζωῇ. Ἡ ἀναγραφὴ ὅμως αὐτῶν εἰς τὰ μνημεῖα δὲν γίνεται κατὰ καθιερωμένην τινὰ σειρὰν, δὲν τηρεῖται δηλ. εἰδὸς τι πρωτοκόλλου. Ἄλλοτε προτάσσονται οἱ ἀξιολογώτεροι τίτλοι καὶ ἔπονται οἱ μικρότερας ἀξίας, ὡς *πολιταρχήσαντα καὶ βουλευσάντα καὶ εἰσαγωγέα γενόμενον πρώτως τῶν Πυθίων*¹ ἢ *ἀξιολογωτάτου ἀρχιερέως καὶ γυμνασιάρχου*,² ἄλλοτε τὸ ἀντίθετον, ὅποτε προτάσσονται οἱ παλαιότεροι καὶ ἔπονται οἱ νεώτεροι: *ἱερασάμενον ἐν τῷ πρῶτῳ σεβαστῷ ἔτει* (248 μ.Χ.) *καὶ ἐφηβάρχον γενόμενον ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει καὶ πολειτάρχην ἀπὸ* (249 μ.Χ.)³ καὶ ἄλλοτε ἀναγράφονται ἄνευ τινὸς τάξεως, ὡς *[βου]λεύ[σαντα καὶ] νεωκορ[ήσαντα τοῦ] ἀγιοτάτου πατρί[ου] θεοῦ Καβείρ[ου], ἐφηβαρχή[σαντα] καὶ πολε[ιταρ]χήσαντα...*⁴ ἢ *ἀρχιερέα καὶ ἀγωνοθέτην καὶ γυμνασιάρχον καὶ ἄρχαντα δις τὴν πρώτην ἀρχήν*.⁵ Ἡ ἀταξία αὕτη μᾶς ἐμποδίζει νὰ διακρίνωμεν πάντοτε τὰ μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ μικρότερα, τὰ νεώτερα ἀπὸ τὰ παλαιότερα ἀξιώματα.

Οἱ ἄρχοντες μαζὶ μὲ τοὺς τίτλους τῶν ἀξιωμάτων των ἢ καὶ ἄνευ αὐτῶν συχνὰ φέρουν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τιμητικὰ ἐπίθετα, δηλωτικὰ τῆς τάξεώς των ἢ τῆς ὑπαλληλικῆς ἱεραρχίας, ὡς *ἀγνότατος*,⁶ *ἀξιολογωτάτος*,⁷ *ἄριστος*,⁸ *κράτιστος*.⁹

1. **Πολιτάρχαι.** Οἱ ἄρχοντες, τοὺς ὁποίους πολὺ συχνὰ συναντῶμεν εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, εἶναι οἱ *πολιτάρχαι*. Μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἐκ διαφόρων πόλεων τῆς Μακεδονίας, ἐξ Ἀμφιπόλεως,¹⁰

¹ Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 28.

² Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1905, ἀρ. 7.

³ Πελεκίδη, Ἀπὸ τὴν πολιτεία κλπ. 62/3, ἀρ. 19.

⁴ C h. E d s o n, ἐνθ' ἀν. Macedonica III, 192/93.

⁵ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 40.

⁶ Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 55/6, ἀρ. 8.

⁷ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904, τοῦ ἰδίου 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 1. 5. 7. 8. 20. 21 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 28. 32. Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 39. 51, ἀρ. 3 66/7, ἀρ. 25. BCH 59 (1935) 141, ἀρ. 40.

⁸ Δήμιτσα, ἀρ. 373. M i o n n e t, Descript. de médailles antiques grecques et romaines I, 496. F r. C u m o n t, Rev. de l' instruct. publ. Belg. 1898, ἀρ. 12. 13 (ἀνάτυπον).

⁹ Δήμιτσα, ἀρ. 412. 927. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904, τοῦ ἰδίου 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 7. 9. 11. 12. 13. 18 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 25. 31. 35. 38. 41. BCH, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 41, 60 (1936) 43, ἀρ. 2. S p r o m e n i k 98 (1941 - 48) 180, ἀρ. 380.

¹⁰ Δήμιτσα, ἀρ. 886 [=BCH 18 (1894) 419/20].

Βεροίας,¹ Ἐδέσσης,² Δερριόπου,³ λυγκηστικῆς Ἡρακλείας,⁴ Λητῆς,⁵ ἐκ τῆς Βαττύνης τῆς Ὁρεστίδος,⁶ ἐκ πόλεως τινος τῆς Μαιδικῆς (πιθανῶς τῆς Ἀλεξανδροπόλεως ἢ Παρθικοπόλεως),⁷ ἕξ ἀγνώστου πόλεως παρὰ τὴν σημερινὴν Γευγελήν⁸ καὶ πρὸ παντὸς ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης.⁹ Ἐκ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν τῶν πόλεων βλέπομεν ὅτι ὅλαι σχεδὸν αἱ περιοχαὶ τῆς Μακεδονίας, δηλ. τῆς Ἄνω καὶ Κάτω καὶ τῆς πέραν τοῦ Στρυμόνος, ἀντιπροσωπεύονται, ὅθεν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐκάστη μακεδονικὴ πόλις εἶχε τοὺς ἄρχοντας αὐτοὺς.

Ὁ τύπος τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐν λόγῳ ἀξιωματοῦχοῦ ἦτο «πολιτάρ-

¹ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὰ μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1955, 20, σημ. 6. Ἀνέκδοτος ἐπιγραφή, περιλαμβάνουσα γυμνασιαρχικὸν νόμον, ἀποκειμένη εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Θεσσαλονίκης.

² Δήμιτσα, ἀρ. 2 [=AEM 12 (1888) 190, ἀρ. 8=E. Burton, The Politarchs in Macedonia and elsewhere ἐν The Amer. Journ. of Theology 2 (1898) 614 κέ., ἀρ. 8].

³ Δήμιτσα, ἀρ. 258 [=E. Burton, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 9=Ἀθηνᾶ 20 (1908) 3 κέ.].

⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 248 [=BCH 21 (1897) 161/62].

⁵ Δήμιτσα, ἀρ. 675 [=Duchesne-Bayet, Mémoire sur une mission au mont Athos, Paris 1877, 80/1, ἀρ. 127=E. Burton, ἐνθ' ἀν. 613, ἀρ. 7]. 683 [=Duchesne-Bayet, ἐνθ' ἀν. 98, ἀρ. 129 = E. Burton, ἐνθ' ἀν. 622, ἀρ. 14] (Δρεμίγκαλβα). BSA 23 (1918) 19 72, ἀρ. 7 [=SEG 1, 64, ἀρ. 276].

⁶ J. H. St. 33 (1913) 337 κέ., ἀρ. 17. Βλ. καὶ Ἀθηνᾶ 25 (1913) 462-477.

⁷ Βλ. ἀνωτέρω σ. 17, σημ. 6.

⁸ Spomenik, ἐνθ' ἀν. 48, ἀρ. 101.

⁹ Πράξ. Ἀποστ. 17, 6-8. Δήμιτσα, ἀρ. 364 [=IBM II, 33, ἀρ. 171 = E. Burton, ἐνθ' ἀν. 601, ἀρ. 1]. 365 [=Duchesne-Bayet, ἐνθ' ἀν. 9/10 = E. Burton, ἐνθ' ἀν. 605/6, ἀρ. 3. Βλ. καὶ Δήμιτσα, ἀρ. 369]. 366 [=E. Burton, ἐνθ' ἀν. 611, ἀρ. 6]. 367 [=Duchesne-Bayet, ἐνθ' ἀν. 11/2, ἀρ. 1 = E. Burton, ἐνθ' ἀν. 604/5, ἀρ. 2]. 368 [=BCH 21 (1897) 163 = E. Burton, ἐνθ' ἀν. 608, ἀρ. 4 = Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904, σελ. 2. Βλ. καὶ Ch. E. ds on, Cl. Philol. 53 (1958) 115]. 738 [=RA 24 (1894) 213, 38 = E. Burton 609, ἀρ. 5]. Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. σελ. 1 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 28 [=REG 20 (1907) 70]. Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. 25 κέ., ἀρ. 1. 2. 55 κέ., ἀρ. 7 [=Ch. E. ds on, Macedonia III, 161, σημ. 7]. 18. 19. Β. Καλλιπολίτου - Δ. Αζαρίδου, ἐνθ' ἀν. 25/6, ἀρ. 2. Ἀδμοσίετος ἐπιγραφή, ἀποκειμένη εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον τῆς Θεσσαλονίκης, ἔχουσα σχέσιν μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Ὁσίουδου καὶ τῶν ἄλλων Αἰγυπτίων θεῶν, καὶ ἄλλη τοῦ αὐτοῦ Μουσείου, ἔχουσα ἐν ἀρχῇ οὕτως: Ἡ πόλις | τὸν ναὸν τῆς Ἡ [... πολιταρχόν] | των τῶν περὶ Μ. [...] | Πολύχαρμον κ.λ.π. Εἰς ταῦτα πρόσθετος ἀκόμη Π. Παπαγεωργίου, Θεσσαλονίκης κατεσφραγισμένον βιβλίον ἀνοικθὲν, Ἀνατύπ. ἐκ τοῦ «Μικρασιατικοῦ Ἡμερολογίου» τῆς Ἐλ. Σφορώνου 1907, 9 [=REG 2 (1907) 70 = SEG 2, 71, ἀρ. 410 καὶ Ἀλήθεια, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 40]. Ἐκτενέστερον γίνεται λόγος περὶ τῶν πολιταρχῶν εἰς εἰδικὴν μελέτην μου ἐν Ἐπετηρ. Φίλος. Σχολ. Πανεπιστ. Θεσσαλονίκης τόμ. 7 (1957) 157 κέ.

χης». ¹ Πολίταρχος δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφάς. Πρὸς τοῦ-
τοις γίνεται ἀκόμη χορηγίαι καὶ τῆς μετοχῆς τοῦ ῥήματος *πολιταρχέω-ω* κατ'
ἐνεστώτα ² ἢ ἀόριστον ³ χρόνον, ὡς καὶ τοῦ ἐπιθέτου *πολιταρχικός*, ⁴ ἢ τοῦ
ἐμπροθέτου «ἀπό πολιταρχίας». ⁵ Εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ὁ πολιτάρχης δη-
λοῦται καὶ διὰ τῶν ὄρων «*πρωταρχήσας*», ⁶ «*ἄρχας τὴν πρώτην ἀρχήν*» ⁷
καὶ πιθανῶς καὶ διὰ τοῦ γενικοῦ ὄρου «*ἄρχων*». ⁸

Τοὺς πολιτάρχας παρακολουθοῦμεν εἰς τὰς πηγὰς μας καθ' ὅλην τὴν
ρωμαϊκὴν ἐν Μακεδονίᾳ κυριαρχίαν, δηλ. ἀπὸ τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος μέχρι
τοῦλάχιστον τῶν μέσων τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος. Διὰ πρώτην φοράν τοὺς συν-
αντῶμεν μεμαρτυρημένως τὸ ἔτος 119/18 π. Χ. ⁹ εἰς τιμητικὸν ψήφισμα τῶν
Ληταίων πρὸς τὸν Ῥωμαῖον ταμίαν Μᾶρκον Ἄννιον Ποπλίου (Ditt. Syll.
II³, 700), κατόπιν κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισίον τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος ἢ τὰς ἀρχὰς
τοῦ 1ου εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονικῆς (*Πελεκίδη*, ἔνθ' ἄν. 25, ἀρ. 2. Βλ.
κατωτέρω σ. 40), περὶ τὰ τέλη τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας εἰς τὴν Ἀμφίπολιν
(BCH 18 (1894) 419/20), τὸ 29/8 (;) π. Χ. ¹⁰ εἰς δύο ἐπιγραφὰς τῆς Θεσσαλο-
νικῆς (Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 368 καὶ ἀνέκδοτος ἐπιγραφὴ τοῦ Μουσείου Θεσσαλονί-
κης), κατὰ τὴν ἐποχὴν γενικώτερον τοῦ Αὐγούστου καὶ ἐπὶ Κλαυδίου πάλιν
εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν (Duchesne-Bayet, ἔνθ' ἄν. 11/2. Δ ή μ ι τ σ α,
ἀρ. 366. Πράξ. Ἀποστ. 17,6), ἐπὶ Βεσπασιανοῦ εἰς ἐπιγραφὴν τῆς περιο-
χῆς τῆς Λητῆς (Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 683), τὸν πρῶτον ἐν γένει αἰῶνα μ. Χ. εἰς
τὴν Θεσσαλονικὴν καὶ τὴν Βέροιαν (Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 364. Δ. Κανα-

¹ Πράξ. Ἀποστ., ἔνθ' ἄν. Ditt. Syll. II³, 700, στ. 2. 48. J. H. St., ἔνθ' ἄν. στ. 1/2. 24. 27. Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 258. Πελεκίδη, ἔνθ' ἄν. 62/3, ἀρ. 19. Spomenik, ἔνθ' ἄν. ἀρ. 101. Ὁ τύπος *πολιταρχος*, ὅστις ἀπαντᾷ μόνον εἰς ἐν ἐπίγραμ-
μα ἐκ τῆς Θεσσαλονικῆς πιθανῶς (Βλ. W. Peek, Griechische Versinschriften, Bd. I, 80, ἀρ. 310), εἶναι ποιητικὸς.

² AEM 12 (1888) 190, ἀρ. 8. Duchesne-Bayet, ἔνθ' ἄν. 98, ἀρ. 129. Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 248. 260. 364. 365. 366. 367. 368. 886. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904, στήλ. 1. Πελεκίδη, ἔνθ' ἄν. 25, ἀρ. 1. D. Detschew, ἔνθ' ἄν. στ. 17. Δ. Κανατσοῦλη, Μακεδονικὰ μελετήματα 20, σσημ. 6.

³ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 28. Πελεκίδη, ἔνθ' ἄν. 25, ἀρ. 2 καὶ 55, ἀρ. 7.

⁴ Πελεκίδη, ἔνθ' ἄν. 62, ἀρ. 18. Β. Καλλιπολίτου-Δ. Λαζαρίδου, ἔνθ' ἄν. 25/6, ἀρ. 2.

⁵ BSA 23 (1918/19) 72/3, ἀρ. 7, στ. 15]6.

⁶ Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἄν. ἀρ. 30 [=SEG 2, 71, ἀρ. 410]. Περὶ τῆς σημασίας τοῦ ὄρου βλ. M. N. Tod, J. H. St. 42 (1922) 170 κέ.

⁷ Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἄν. ἀρ. 40.

⁸ Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἄν. ἀρ. 28.

⁹ Περὶ τῆς χρονολογίας βλ. M. N. Tod, The Macedonian Era ἐν BSA 24 (1919/20 - 1920/21) 56 κέ., ἀρ. 26.

¹⁰ Περὶ τῆς χρονολογίας βλ. Δ. Κανατσοῦλη, Ἐπετηρ. Φιλοσοφ. Σχολῆς Θεσσαλονικῆς, τόμ. 7 (1957) 162, σσημ. 10.

τσούλη, Μακεδονικά μελετήματα 20, σημ. 6), τὸ 95/6 μ. Χ. (γμσ') εἰς τὴν Δερρίοπον (Δήμιτσα, ἀρ. 258), τὸ 121/2 μ. Χ. πάλιν εἰς τὴν Λητὴν (BSA 23 (1918/19) 72/3, ἀρ. 7), τὸ 141/2 μ. Χ. εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν (SEG 2, 71, ἀρ. 410), τὸ 143 ἢ 144' μ. Χ. εἰς τὴν ὀρεστικὴν πολίχνην τῶν Βατυναίων (J.H.St. 23 (1913) 337, ἀρ. 17), τὸ 158/9 μ. Χ. εἰς πόλιν τῆς νοτίου Μαιδικῆς (ÖJh 41 (1954) 110 = SEG 14, 100, ἀρ. 479), τὸ 229/30 μ. Χ.² εἰς τὴν Ἐδεσσαν (Δήμιτσα, ἀρ. 2), τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος (Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. 62, ἀρ. 18. Β. Καλλιπολίτου - Λ. Λαζαρίδου, ἔνθ' ἀν. 25/6, ἀρ. 2), τὸ 240 καὶ 249 μ. Χ. εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν (Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 28. Π. Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. 62/3, ἀρ. 19) καὶ εἰς ἄλλας ἐπιγραφὰς τῆς Θεσσαλονικῆς τὸν 3ον ἐν γένει μ. Χ. αἰῶνα (Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. 55, ἀρ. 7. Καλλιπολίτου - Λαζαρίδου, ἔνθ' ἀν.).

Οἱ πολιτάρχαι εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς πόλεις τῆς Μακεδονίας ἀπετέλουν εἰδικὰς συναρχίας μὲ ἓνα πρόεδρον ἐπὶ κεφαλῆς.³ Δυστυχῶς ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, ποὺ σήμερον ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξακριβώσωμεν ποῖος ἦτο ἐν ἑκάστη πόλει ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιταρχῶν ἢ, ἂν οὗτος ἦτο ὀρισμένος, ἐπὶ τῇ βάσει τίνος ἀρχῆς καθορίζετο. Εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν π. χ. διάφορος ἀριθμὸς πολιταρχῶν ἑκάστοτε ἐμφανίζεται εἰς τὰς πηγὰς. Ἔτσι εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 2ου (ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1ου) μ. Χ. αἰῶνος καὶ εἰς ἄλλην τοῦ 44 μ. Χ. μνημονεύονται δύο,⁴ εἰς μίαν τῶν πρωτῶμων χρόνων τῆς ρωμαϊοκρατίας,⁵ εἰς δύο τοῦ ἔτους 29/8 (: π. Χ.⁶ καὶ εἰς μίαν τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου⁷ πέντε, εἰς δύο ἄλλας, μίαν τοῦ 1ου μ. Χ. αἰῶνος καὶ ἄλλην τοῦ 141/2 μ. Χ., ἔξ.⁸ Διά-

¹ Ἡ ὀρθὴ χρονολογία παρὰ F. W. Walbank, Philip V of Macedon, Cambridge 1940, 163, σημ. 2.

² Βλ. M. N. Tod, BSA 24 (1919/20 - 1920/21) 58, ἀρ. 91.

³ Πρβ. AEM 12 (1888) 190 [= Δήμιτσα, ἀρ. 2]: *πολιταρχούντων τῶν περὶ [Γά]τον Πεδονκαίων Κά[σ]α[ν]δρον* (Ἐδεσσα). RA 24 (1894) 213, 38 [=Δήμιτσα, ἀρ. 738]: *πολιταρχού[των] [τῶν περὶ...]ου Μάρκου [Διο]νυσίου* κατὰ συμπλήρωσιν J. H. Mordtmann ἐν The Amer. Journ. Theol., ἔνθ' ἀν. 610. Ἀθηνᾶ 20 (1908) 4, στ. 5: *τῶν περὶ Βάρβαρον Φιλίππου ἐν Δερρίοπῳ πολιταρχῶν*. D. Detschew, ÖJh 41 (1954) 110, στ. 17/8: *πολιταρχούντων τῶν περὶ Ουαλέριον Πύρρον*.

⁴ Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. 25, ἀρ. 1. Δήμιτσα, ἀρ. 366.

⁵ Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. 25, ἀρ. 2.

⁶ Δήμιτσα, ἀρ. 368. Ἀδημοσίετος ἐπιγραφὴ τῆς Θεσσαλονικῆς, ἀποκειμένη εἰς τὸ Μουσεῖον αὐτῆς.

⁷ Δήμιτσα, ἀρ. 367.

⁸ Δήμιτσα, ἀρ. 364 [=IBM II, 32, ἀρ. 171=E. Burton, ἔνθ' ἀν. 601, ἀρ. 1] (ἑπτὰ πολιτάρχαι κατὰ τὴν F. Parazoglou, Z'iva Antika V, 2 (1955) 365). 365 (369) (ὁμοίως κατὰ τὴν F. Parazoglou, ἔνθ' ἀν. 360, τέσσαρες ἀντί ἔξ).

φορος ἀριθμὸς μᾶς δίδεται καὶ δι' ἄλλας πόλεις τῆς Μακεδονίας. Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Βεροίας τοῦ 1ου μ. Χ. αἰῶνος¹ καὶ εἰς ἄλλην τῆς Ἀμφιπόλεως τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας² πέντε, εἰς ἐπιγραφὴν τῆς περιοχῆς τῆς ἀρχαίας Λητῆς (Δρεμίγκλαβα) τῶν χρόνων τοῦ Βεσπασιανοῦ δύο.³ Εἰς ἄλλας ἐπιγραφὰς δὲν ἀναφέρεται ὠρισμένος ἀριθμὸς πολιταρχῶν, ἀλλ' ἀορίστως ὁ τίτλος αὐτῶν εἰς τὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸν.⁴ Ἡ ὀρεστικὴ πολίχνη τῶν Βαττυναίων εἶχεν ἓνα μόνον πολιτάρχη.⁵ Τὸ μόνον λοιπόν, τὸ ὁποῖον ἤμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῆς ποιικιλίας αὐτῆς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πολιταρχῶν καὶ ἐκ τοῦ ὅτι εἰς τὰς τρεῖς μεγάλας μακεδονικὰς πόλεις, τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν Βέροϊαν καὶ τὴν Ἀμφίπολιν, οἱ πολιτάρχαι εἶναι συνήθως πέντε καὶ ἄνω, ἀντιθέτως δὲ εἰς τὴν πολίχνην τῶν Βαττυναίων εἰς, εἶναι ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιταρχῶν ἐξηγοῦται ἐκ τοῦ μεγέθους τῆς πόλεως.

Εἰς τὰ χωρία, τὰς κόμας, φαίνεται ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν πολιταρχῶν δὲν ὑπῆρχεν, ἕκαστος δὲ εἶχε τὸν πρόεδρόν του, τὸν *κωμάρχη*.⁶ Τοὺς *κωμάρχας* (-ους) συναντῶμεν καὶ εἰς πόλεις τῆς Κιλικίας, τῆς Μ. Ἀσίας⁷ καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὴν Αἴγυπτον.⁸ Ἐκ τῆς γειτονικῆς Θράκης γνωσταὶ εἶναι αἱ *κωμαρχαί*,⁹ σύνδεσμοι δηλ. κωμῶν.

Οἱ πολιτάρχαι, καθὼς προκύπτει ἐκ τῶν πηγῶν, εἶχον εὐρυτάτην δικαιοδοσίαν, ὡς δὲν συναντῶμεν εἰς ἄρχοντας τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντιγονιδῶν.¹⁰ Ἦσαν δηλ. οἱ ἀνάτατοι ὑπάλληλοι τῶν πλεον, περιβεβλημένοι μὲ διοικητικὴν, δικαστικὴν καὶ ἀστυνομικὴν δικαιοδοσίαν.¹¹ Τοιοῦτοτρόπως εἰς τὴν Θεσσαλονίκην πρὸς αὐτούς, ὡς πρὸς ἀνωτάτους ἄρχοντας, ὀδηγεῖται ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων τῆς πόλεως ὁ φίλος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου Ἰάσων¹¹ μετ'

¹ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὰ μελετήματα 20, σημ. 6.

² BCH 18 (1894) 419/20, ἀρ. 2 [=Δήμιτσα, ἀρ. 886].

³ Duchesne - Bayet, ἐνθ' ἀν. 98, ἀρ. 129 [=Δήμιτσα, ἀρ. 683].

⁴ Πράξ. Ἀποστ. 17, 6. 8. Δήμιτσα, ἀρ. 2. Π. Παπαγεωργίου, Ἀθηνᾶ 20 (1908) 4, στ. 5/6 καὶ Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904, στήλ. 1. Ditt. Syll. II^a, 700, στ. 2. Ἀνέκδοτος ἐπιγραφὴ Βεροίας, εὐρισκομένη νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Θεσσαλονίκης (βλ. ἀνωτέρω σ. 32, 9).

⁵ J. H. St. 33 (1913) 338/39, στ. 1/2. 15/6. 42.

⁶ Δήμιτσα, ἀρ. 335 (Δασσαρητία).

⁷ IGR III, 886. IV, 592. 1492. 1635. OGIS II, 527.

⁸ Περὶ τοῦ ἀρχόντος τούτου τῶν αἰγυπτιακῶν κωμῶν βλ. προχείρως Preiske, RE XI, 1129 κέ.

⁹ IGR I, 721. 728.

¹⁰ Bl. P. Perdrizet, BCH 18 (1894) 421. Παπαδάκι, Ἀθηνᾶ 25 (1913) 473. Ch. L. Crivain ἐν Daremberg - Saglio, Dictionn. d. ant. grecq. et rom. 3, 1552.

¹¹ Πράξ. Ἀποστ. 17, 6: *μὴ εὐρόντες* (οἱ Ἰουδαῖοι) *αὐτοὺς* (τὸν Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν) *ἔσθρον Ἰάσωνα καὶ τινὰς ἀδελφούς ἐπὶ τοὺς πολιτάρχας*. 8: *ἐτάραξαν δὲ τὸν ὄχλον καὶ τοὺς πολιτάρχας ἀκούοντας ταῦτα*.

ἄλλων Χριστιανῶν. Εἰς τὴν Ἀθητὴν οἱ πολιτάρχαι ἐπιμελοῦνται τῆς ἀναγραφῆς τοῦ ψηφίσματος τῆς πόλεως ὑπὲρ τοῦ Ῥωμαίου ταμίου Μάρκου Ἀννίου καὶ τῆς ἀναθέσεως τῆς τιμητικῆς στήλης ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς πόλεως.¹ Τὸ αὐτὸ, φαίνεται, ἔργον ἀνατίθεται καὶ εἰς τοὺς πολιτάρχας τῆς Βεροίας ἐπ' εὐκαιρίᾳ ψηφίσματος τῆς πόλεως, περιέχοντος γυμνασιαρχικὸν νόμον. Εἰς τὴν ὄρεστικὴν Βάττυναν εἰς τὸν πολιτάρχην ἀνατίθεται ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου νὰ ἐκβάλλῃ καὶ παρεμποδίξῃ μετὰ τῶν νομίμων δικαιοῦχων ἐκείνους ἐκ τῶν ἐγκατεστημένων ἐν τῇ πόλει «ἐπαρχικῶν»,² οἱ ὅποιοι παρεβίαζον δημοσίας γαίας, μὴ ἀπογραφείσας αὐτοῖς.³ Δικαίωμα τοῦ πολιτάρχου εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν εἶναι καὶ ἡ μετάδοσις τῆς πολιτείας εἰς ξένους ὑπηκόους.⁴

Οἱ πολιτάρχαι προσετίθησαν συγκαλοῦν τὴν βουλὴν (τῶν πολιταρχῶν συναγαρόντων τὸ βουλευτήριον) καὶ προεδρεύουν αὐτῆς⁵ συγκαλοῦν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου (ἐκκλησίας ἀγομένης ὑπὸ τοῦ Βαττυναίου πολιτάρχου) καὶ εἰσάγουν εἰς αὐτὴν τὰ προβουλευόμενα τῆς βουλῆς⁶ καὶ πιθανώτατα προεδρεύουν αὐτῆς. Πρὸς δὲ ἀναλαμβάνουν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων ταύτης.⁷ Εἰς τὴν Βάττυναν ὁ πολιτάρχης ὄχι μόνον ἀποφασίζει ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ σφραγίζει τὰ δόγματα αὐτῆς.⁸ Πονιάς ἐπὶ τῶν πολιταρχῶν δύναται μόνον ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου νὰ ἐπιβάλλῃ.⁹

Οἱ πολιτάρχαι, ὡς προκύπτει ἐκ πλήθους ἐπιγραφῶν, ἦσαν οἱ ἐπώνυμοι ἄρχοντες τῶν πόλεων.¹⁰ Ὡς ἐκ τούτου μνημεῖα, ἀνεγειρόμενα ἐπὶ τῆς ἀρχῆς των, φέρουν τὰ ὀνόματά των. Ἀναγράφονται δ' ἐπ' αὐτῶν εἴτε τὰ

¹ Ditt. Syll. II³, 700, στ. 46 κέ.: *προνοηθέντων τῆς τε ἀναγραφῆς τοῦ ψηφίσματος καὶ τῆς ἀναθέσεως τῆς στήλης τῶν τε πολιταρχῶν καὶ τοῦ τῆς πόλεως ταμίου.*

² Διὰ τοῦ ὄρου «ἐπαρχικοί» δηλοῦνται κατ' ἀντιδιαστολήν πρὸς τοὺς «ἐλευθέρους» Ὁρέστας οἱ ἐγκατεστημένοι ἐν τῇ πόλει τῶν Βαττυναίων πολῖται τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας (Βλ. Παπαδάκι, ἐνθ' ἄν. 468 καὶ J. A. O. L a r s e n, Roman Greece ἐν Tenney Frank, An Economic Survey of Ancient Rome, Baltimore 1938, IV, 444), ὅτι Ῥωμαῖοι κτηματῖαι (R o s t o n t z e f f, Social and Economic History of the Roman Empire 561. J. K e i l, CAH XI, 569/70).

³ J. H. St., ἐνθ' ἄν. στ. 25 - 27. Βλ. καὶ Παπαδάκι, ἐνθ' ἄν. 464 κέ.

⁴ J. H. St., ἐνθ' ἄν. στ. 21. 28.

⁵ Π. Παπαγεωργίου, Ἀθηνᾶ 20 (1908) 4, στ. 5/6. Βλ. H. S w o - b o d a, Die griechischen Volksbeschlüsse, Leipzig 1890, 154/55.

⁶ J. H. St., ἐνθ' ἄν. στ. 1. Ditt. Syll. II³, 700, στ. 2/3.

⁷ J. H. St., ἐνθ' ἄν. στ. 24/5. Ditt. Syll. II³, 700, στ. 46 κέ.

⁸ J. H. St., ἐνθ' ἄν. στ. 15/6. 42.

⁹ J. H. St., ἐνθ' ἄν. στ. 27 - 30.

¹⁰ Δήμιτσα, ἀρ. 364. 365. 366. 367. 368. Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἄν. Πελεκίδης, ἐνθ' ἄν. 25, ἀρ. 2 (Θεσσαλονίκη). Δήμιτσα, ἀρ. 886 (Ἀμφίπολις). Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἄν. (Βέροια). D u c h e s n e - B a y e t, ἐνθ' ἄν. 102, ἀρ. 135 ('Εδεσσα). Δήμιτσα, ἀρ. 683 (Ἀθή). D. D e t s c h e w, ἐνθ' ἄν. (πόλις τῆς Μαιδικῆς).

ὀνόματα τῶν πολιταρχῶν τοῦ ἔτους κατὰ σειρὰν¹ εἶτε τὸ ὄνομα μόνον τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς πολιτάρχου, τῶν ἄλλων δηλουμένων διὰ γενικῆς τινος ἐκφράσεως τοῦ τίτλου των, ὡς *πολιταρχούντων τῶν περὶ Οὐθαλέριον Πύρρον*.² Ἡ θητεία τῶν πολιταρχῶν διήρκει ἐν μόνον ἔτος. Τοῦτο ὄχι μόνον ἐξάγεται ἐκ τῆς ἰδιότητος των ὡς ἐπωνύμων ἀρχόντων, ἀλλὰ καὶ ρητῶς μαρτυρεῖται εἰς τὰς ἐπιγραφάς. Εἰς τὸ δόγμα τῶν Βαυτανίων π.χ. ρητῶς ἀναφέρεται ἡ ἐνιαυσία διάρκεια τῆς πολιταρχίας: *ἐπιμελεῖσθαι δὲ τούτων τὸν κατ' ἔτος γενόμενον πολιτάρχην*, εἰς ἐπιγραφὴν δὲ τῆς Θεσσαλονίκης ὀρίζεται ἐπακριβῶς καὶ τὸ ἔτος τῆς πολιταρχίας τοῦ Μαρειανοῦ Φιλίππου (III): *πολιτάρχην* (γενόμενον ἐν ἔτει) *απο'* (= 249 μ. Χ.).³ Πολιτάρχης ἠδύνατό τις νὰ γίνῃ πολλάκις⁴ κατὰ τὸν χρόνον τῆς πολιτικῆς του σταδιοδρομίας. Ἄν ὅμως ἐν συνεχείᾳ ἢ μετὰ πάροδον χρόνου τινός, περὶ αὐτοῦ τίποτε δὲν μᾶς παραδίδεται, οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ συμπεράνωμεν. Τὸ ὄριον τῆς πολιταρχικῆς ἡλικίας δὲν μᾶς παραδίδεται. Ἄν ὅμως λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι δύο πολιτάρχαι τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ προμνημονευθεὶς Μαρειανὸς Φίλιππος καὶ τὶς Πόντιος, τιμῶνται δι' ἀναθέσεως μνημείου μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς των ὑπὸ τῶν πάπλων των,⁵ πρόπει τοῦτο νὰ μὴ ἦτο πολὺ ὑψηλὸν ἴσως δὲν ὑπερέβαινε τὸ τριακοστὸν ἔτος.

Τὸν τίτλον τοῦ πολιτάρχου, ὡς καὶ παντὸς ἄλλου ἀξιώματος, ἠδύνατό τις νὰ φέρῃ καὶ μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς του,⁶ καθὼς δεικνύουν τιμητικὰ

¹ Κατὰ τὴν ἀναγραφὴν τῶν ὀνομάτων πολιταρχῶν ἔτηρετο σειρὰ τις. Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Βεροίας (Δ. Κ α ν α τ σ ο ὑ λ η, ἐνθ' ἀν.) τηρεῖται ἀλφαβητικὴ σειρὰ. Εἰς δύο ἐπιγραφάς τῆς Θεσσαλονίκης (Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 368. Ἀδμοσίευτος ἐπιγραφὴ τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης), αἰτινες ἀνήκουν εἰς τὸ αὐτὸ ἔτος, ἀναφέρονται ὁμοίως εἰς διάφορον ἀντικείμενον, σημειῶνται τὰ αὐτὰ ὀνόματα τῶν πολιταρχῶν (πέντε ἐν ὄλῳ) καὶ τηρεῖται κατὰ τὴν ἀναγραφὴν αὐστηρῶς ἡ ἰδίᾳ σειρὰ· ἐδῶ ὄχι ἀλφαβητικῆ. Ἡ σύμπτωση αὕτη δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι τυχαία. Πρόπει δὲ νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἀναγραφὴ τῶν ὀνομάτων δὲν ἐγένετο εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυγε, ἀλλὰ βάσει πρωτοκόλλου τινός, τὸ ὁποῖον ἐρρῶθμιζε τὴν σειρὰν ἐνὸς ἐκάστου. Ἴσως εἰς τοῦτο ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν ἡ ἡλικία, ἴσως ἡ κοινωνικὴ θέσις καὶ ἡ προσωπικὴ ἀξία ἐνὸς ἐκάστου. Ἀλφαβητικὴν σειρὰν τῶν ὀνομάτων, πλην τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Βεροίας, εἰς οὐδεμίαν ἄλλην ἀπαντῶμεν.

² Ό Jh 41 (1954) 110. Βλ. καὶ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 2 (σ. 34).

³ J. H. St., ἐνθ' ἀν. στ. 23 - 25. Π ε λ ε κ ι δ η, ἐνθ' ἀν. 62/3, ἀρ. 19.

⁴ Πρβ. Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ι ο υ, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 40: *ἀξια δὲς τὴν πρώτῃν ἀρχὴν* (τ.ε. τὴν τοῦ πολιτάρχου).

⁵ Π ε λ ε κ ι δ η, ἐνθ' ἀν. 55, ἀρ. 7. 62/3, ἀρ. 19.

⁶ Οἱ Μακεδόνες πρὸς δήλωσιν τῆς ἰδιότητος τοῦ πολιτάρχου, τὴν ὁποίαν εἶχε ποτέ τις, ἔπαισε δὲ ἥδη νὰ ἔχῃ, μετεχειρίζοντο ἢ τὸν ἴδιον τίτλον, τὸν ὁποῖον οὗτος εἶχεν ἐν ἐνεργείᾳ, δηλ. *«πολιτάρχης»*, ἢ τὸ ἀντίστοιχον ῥῆμα κατ' ἀόριστον χρόνον *«πολιταρχήσας»* ἢ τὸ παράγωγον *«πολιταρχικός»*. Τύπος *«ῤρῶν πολιτάρχης»* ἢ *«ἐτέως πολιτάρχης»* ἦτο ἀγνωστος εἰς τοὺς Μακεδόνες, ἀκόμη ἴσως καὶ ὁ ἀπαντῶν εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Παννικαπαιοῦ (IGR I, 871) *«ῤρῶν πολιτάρχης»*.

μνημεῖα πολιταρχῶν, στηθέντα μετὰ τὴν ἄσκησιν τῆς πολιταρχίας των.¹ Ἐξ ἄλλου οἱ διατελέσαντες πολιτάρχαι δὲν ἔπανον νὰ εἶναι σημαίνοντα ἐν τῇ κοινωνίᾳ πρόσωπα· ἐκ τοῦ τίτλου «*πολιταρχικός*», τὸν ὅποιον φέρει ὁ Μάρκιος Ἀθηναγόρας ἐκ Θεσσαλονίκης εἰς τὸ μνημεῖον τοῦ υἱοῦ του, καθὼς καὶ ἐκ τοῦ «*ἀπὸ πολιταρχίας*», τὸν ὅποιον συναντῶμεν εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Λητῆς,² φαίνεται ὅτι οὗτοι ἀπετέλουν εἰδός τι κοινωνικῆς τάξεως, ἣτις ἐτύγχανε ἰδιαιτέρας τιμῆς.

Ἐν πρόβλημα, τὸ ὅποιον πολὺ ἀπασχόλησε τοὺς ἐρευνητὰς καὶ τὸ ὅποιον ἀκόμη δὲν εὔρε τὴν ὀριστικὴν του λύσιν, εἶναι πότε εἰσήχθη ὁ θεσμός οὗτος εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ὁ Heuzey³ πιστεύει ὅτι τὸ ὄνομα τοῦλάχιστον τοῦ πολιτάρχου, τὸ ὅποιον φανερώνει τεχνητὸν καὶ σχετικῶς νεοφανῆ σχηματισμὸν, δὲν δύναται νὰ ἀναχθῆ εἰς ἀρχαίαν μακεδονικὴν χρῆσιν. Ὁ Swoboda⁴ ὑποστηρίζει ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν πολιταρχῶν εἰσήχθη εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις ὑπὸ τῶν Ρωμαίων Ἰώσως κατὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς Μακεδονίας εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν ἢ καὶ ἐνωρίτερον κατὰ τὴν διευθέτησιν τῶν μακεδονικῶν πραγμάτων ἐν Ἀμφιπόλει ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου (167 π. Χ.). Οἱ Ρωμαῖοι δηλ. τότε κατήγγησαν τὰς ἀστικὰς ἀρχὰς ἐξ ἀποκλήρου καὶ ἀντ' αὐτῶν ἔδωσαν εἰς τὰς πόλεις ὁμοίομορφον πολιτεύμα μὲ τοὺς πολιτάρχας ἐπὶ κεφαλῆς. Ὁ Swoboda εἰς τὸν θεσμὸν τῶν πολιταρχῶν διαβλέπει ρωμαϊκὰς συνηθείας, μεταφυτευθείσας ἐπὶ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ προσαρμοσθείσας πρὸς τὰς κρατούσας ἐδῶ συνθήκας. Ὁ Perdrizet⁵ ἀντιθέτως πρὸς τὸν Heuzey παραδέχεται ὅτι τὸ ὄνομα τῶν πολιταρχῶν ἐσηματίσθη κανονικῶς, ἐκ τῆς παρουσίας ὅμως αὐτῶν εἰς πηγὰς μόνον ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ ἐκ τῆς παντελοῦς ἀπουσίας των ἐκ τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ ἐκ τῶν πόλεων, αἵτινες ἰδρῦθησαν ἐν Ἀσίᾳ ὑπὸ τῶν Μακεδόνων, συμπεραίνει ὅτι οὗτοι κατεστάθησαν εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις κατὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς Μακεδονίας ἐν Ἀμφιπόλει ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου. Διὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου λόγους ὀλίγον ἀργότερον καὶ οἱ L i e-

¹ Βλ. π.χ. Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 28. Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 62, ἀρ. 18. 62/3, ἀρ. 19. Καλλιπολίτου-Λαζαρίδου, ἐνθ' ἀν. C h. E d s o n, ἐνθ' ἀν. 192/93.

² Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 18. Καλλιπολίτου-Λαζαρίδου, ἐνθ' ἀν. BSA 23 (1918/19) 73, ἀρ. 7, στ. 15/6.

³ L. Heuzey, Mission de Macédoine, Paris 1876, 315.

⁴ H. Swoboda, Die griechischen Volksbeschlüsse 155/56, πρβ. καὶ Staatsaltertümer ἐν K. F. Hermann's Lehrbuch der griechischen Antiquitäten III, 171.

⁵ P. Perdrizet, Voyage dans la Macédoine première ἐν BCH 18 (1894) 420 - 22. Βλ. καὶ BCH 21 (1897) 115/16.

benam¹ και Lécivain² ἀνάγουν τὴν ἀρχὴν τοῦ θεσμοῦ τούτου εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους. Πρὸς τὴν ἀποψιν αὐτὴν ἀποκλίνουν ἐκ τῶν μεταγενεστέρων καὶ οἱ Tarn,³ Fr. Geyer,⁴ Walbank⁵ καὶ Ch. Edson.⁶

*Ἄλλοι ἀντιθέτως ὑποστηρίζουν ὅτι οἱ πολιτάρχαι ὑπῆρχον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτῆσεως. *Ἐτσι οἱ Duchesne καὶ Bayet⁷ ἰσχυρίζονται ὅτι τίποτε δὲν ὑπάρχει, πὺν νὰ δεικνύη ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν πολιταρχῶν δὲν ἦτο προγενέστερος τῆς ὑποταγῆς τῆς Μακεδονίας εἰς τοὺς Ρωμαίους, ἂν καὶ αἱ πηγαί, εἰς τὰς ὁποίας μνημονεύονται, εἶναι ὄλαι τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. *Ὁμοίως ὁ Holleaux⁸ δέχεται ὅτι ὁ θεσμὸς οὗτος ἐν Μακεδονίᾳ ἦτο προρρωμαϊκός. Οὗτος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Swoboda πιστεύει ὅτι οἱ Ρωμαῖοι, πιστοὶ εἰς τὴν τακτικὴν των νὰ σέβωνται τὰς συνηθείας τῶν ὑποτελῶν λαῶν καὶ τὰς παραδόσεις των, ἐφ' ὅσον φυσικὰ δὲν ἠπειλοῦντο τὰ συμφέροντά των, δὲν κατήργησαν τὰς ἀρχὰς τῶν μακεδονικῶν πόλεων, ἂν καὶ μεταβολὰς τινὰς πρέπει νὰ ἐπέφερον εἰς αὐτάς, οὔτε καὶ νέα ὀνόματα ἐπέβαλον εἰς τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν. *Ἀντικρούων δὲ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Perdrizet ὅτι ἐκτὸς τῆς Μακεδονίας, τοῦ Παντικαπαίου τῆς Σαρματίας (Κέρτις), τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ τῆς Κίου τῆς Βιθυνίας εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα δὲν ἀπαντοῦν οἱ πολιτάρχαι, προβάλλει τοὺς πολιτάρχους (πτολιάρχους κατὰ τὴν θησσαλικὴν διάλεκτον) τῆς Φαλάννης, πρὸς τοὺς ὁποίους παραβάλλει τοὺς πολιτοφύλακας τῆς Λαοίσης, καὶ σημειώνει δύο χωρία τοῦ Εὐρύπιδου (Ρῆσ. στ. 381) καὶ τοῦ Πινδάρου (Νέμ. VII, 125), ἐνθα μνημονεύεται ὁ ἴδιος ὄρος. Διὰ τῆς ἐπιχειρηματολογίας αὐτῆς δὲν ἠδυνήθη μὲν νὰ πείσῃ τὸν Swoboda,⁹ ἔσχεν ὁμως ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ Παππαδάκι, ὅστις ἐνῶ εἰς προηγουμένην¹⁰ μελέτην εἶχεν

¹ W. Liebenam, Städtverwaltung im römischen Kaiserreiche, Leipzig 1900, 293.

² Ch. Lécivain ἐν Daremberg-Saglio, Dictionnaire des ant. grecq. et rom. 3, 1552 (magistratus).

³ W. W. Tarn, Antigonos Gonatas, Oxford 1913, 196/97, Hellenistic Civilization 63, 3 (ἐκδ. 2α) καὶ CAH VII, 200, σμ. 1.

⁴ Fr. Geyer, RE XIV, 770 ἐν ἀρθρ. Makedonia.

⁵ F. W. Walbank, Philip V of Macedon 265, σμ. 4.

⁶ Ch. Edson, ἐνθ' ἀν. Macedonia III, 161, σμ. 7 καὶ 184.

⁷ Duchesne-Bayet, Mémoire sur une mission au mont Athos, Paris 1877, 15. *O. E. Burton, ἐνθ' ἀν., δὲν λαμβάνει θεοὶν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἀπλῶς δὲ παραθέτει τὰς γνώμας τῶν Duchesne-Bayet καὶ Perdrizet, αἱ ὁποῖαι πιστεύει ὅτι ἐλαφρῶς διαφέρουν μεταξύ των.

⁸ M. Holleaux, Remarques sur une inscription de Thessalonique ἐν REG 10 (1897) 450/51. Βλ. τοῦ ἰδίου καὶ Études I (1938).

⁹ H. Swoboda, Staatsaltertümer III, 171, 2.

¹⁰ N. Παπαδάκι, Ἀθηνᾶ 25 (1913) 472 κέ.

ὑποστηρίζει ὅτι οἱ πολιτάρχαι τῶν μακεδονικῶν πόλεων μόνον ἴσως τὴν ὀνομασίαν ἔλαβον κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους χάριν ὁμοιομορφίας, ἀλλὰ προϋπήρχον ὡς ἄρχοντες ποικιλώνυμοι, κατόπιν¹ ἐτάχθη ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ «τῆς προρρωμαϊκῆς ὑπάρξεως πολιταρχῶν ἐν Μακεδονίᾳ». Ἐν τούτοις μέχρι τοῦ 1934, παρὰ τὰς διατυπωθεῖσας ἀντιρροήσεις, οἱ πλείστοι τῶν ἐρευνητῶν ἀπέκλινον ὑπὲρ τῆς πρώτης ἀπόψεως. Τὸ 1934 ὁ καθηγητὴς Πελεκίδης ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς δημοσιεύσεως² δύο νέων ἐπιγραφῶν πολιταρχῶν ἐκ Θεσσαλονίκης ἐπίστευσε ὅτι ἔλυσε τὸ ζήτημα, καὶ δὴ ὑπὲρ τῆς προρρωμαϊκῆς ὑπάρξεως αὐτῶν. Οὗτος στηριζόμενος εἰς τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν καὶ εἰς τὸ ὅτι λείπουν ἐξ αὐτῶν παντελῶς ρωμαϊκὰ ὀνόματα συνέπερανε ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν νεώτεροι τῶν μέσων ἢ τοῦλάχιστον τοῦ τέλους τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος. Εἶναι δηλ. παλαιότεραι ἐν πάσῃ περιπτώσει τῆς μάχης τῆς Πύδνας καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀποτελοῦν ἄμεσον ἀπόδειξιν ὅτι οἱ πολιτάρχαι ἦσαν ἀρχή, τὴν ὁποίαν οἱ Ῥωμαῖοι εὗρον εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὴν κατάληψίν της. Ἐπὶ πλέον παρατηρεῖ ὅτι ὑπὲρ τῆς προρρωμαϊκῆς ὑπάρξεως τῶν πολιταρχῶν συνηγορεῖ καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν ἀρμοδιοτήτων αὐτῶν, αἰτινες προδίδουν ἑλληνικὴν προέλευσιν. Ἐν τούτοις τὰ ὑπὸ τοῦ Πελεκίδη προβαλλόμενα δὲν εἶναι πειστικά, ἂν καὶ τινες τῶν ἐρευνητῶν συνετάχθησαν ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τῆς ἀπόψεώς του,³ οὔτε λύουν τὸ πρόβλημα ὀριστικῶς. Ὁ Walbank,⁴ μὴ πειθόμενος εἰς τὴν ἐπιχειρηματολογίαν αὐτοῦ, παρατηρεῖ ὅτι δὲν ὑπάρχει ὀρθὴ μαρτυρία περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν πολιταρχῶν ὡς ἀστικῶν ἀρχόντων ὀλαυδήποτε τῆς Μακεδονίας πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως. Ὁ δὲ Ἀμερικανὸς ἐπιγραφικὸς Ch. Edson⁵ τὸ κυριώτερον ἐπιχείρημα τοῦ Πελεκίδη, ὅτι τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων προδίδει προρρωμαϊκὴν προέλευσιν τῶν ἐπιγραφῶν, ἄρδην ἀναιρεῖ. Ἐκ τῆς ἐξετάσεως ἀκριβῶς τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῆς κακῆς ἐπεξεργασίας τῆς ἐτέρας ἐξ αὐτῶν συμπεραίνει ὅτι αὗται ἀνήκουν εἰς ἐποχὴν πολὺ μεταγενεστέρην τοῦ 168 π.Χ., εἰς τὸ τελευταῖον δηλ. ἡμισυ τοῦ δευτέρου ἢ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ πρώτου π.Χ. αἰῶνος ἢ μία (ὑπ' ἀρ. 859=Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 25, ἀρ. 2) καὶ εἰς τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ δευτέρου μέχρι τοῦ πρώτου

¹ Ν. Π. α. π. α. δ. α. κ. ι., Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 1 (1927) 222.

² Σ. Π. ε. λ. ε. κ. ι. δ. η., ἐνθ' ἀν. 23 κέ.

³ Βλ. π.χ. Ziebarth, Phil. Wochenschrift 1938, 1042 κέ. Α. Η. Μ. Jones, The Greek City from Alexander to Justinian, Oxford 1940, 163. H. Bengtson, Die Strategie in der hellenistischen Zeit, München 1944, τόμ. II, 329, 2 (Münchener Beiträge zur Papyrusforschung u. antiken Rechtsgeschichte, Heft. 32). D. Detschew, ἐνθ' ἀν. 113.

⁴ F. W. Walbank, Philip V of Macedon 265, σμμ. 4.

⁵ Ch. Edson, ἐνθ' ἀν. Macedonica III, 161, σμμ. 7.

π.Χ. αἰῶνος ἢ ἄλλη (ὕπ' ἀρ. 860 = Π ε λ ε κί δ η, ἔνθ' ἀν. 25, ἀρ. 1). Ἔτσι τὸ πρῶμα ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὴν προτεράαν ἀμφίβολον κατάστασιν.

Ὅπωςδὴποτε ἐκ τῆς ἐκτεθείσης ἀνωτέρω φιλολογίας περὶ τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως τῶν πολιταρχῶν καταλήγει τις εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι περισσότερο δίκαιον ἔχουν οἱ ὀπαδοὶ τῆς πρώτης ἀπόψεως, ὅτι δηλ. ὁ θεσμός τῶν πολιταρχῶν εἰσήχθη εἰς τὴν Μακεδονίαν μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Αἱ ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἐνδείξεις, μέχρι σήμερον ¹ τοῦλάχιστον, εἶναι πολὺ περισσότεραι :

α) Ὅλαι αἱ δυνάμεναι νὰ χρονολογηθοῦν ἐπιγραφαί, εἰς τὰς ὁποίας μνημονεύονται οἱ πολιτάρχαι, ἀνήκουν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐποχὴν καὶ ἰδίως εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν.

β) Πολιτικοὶ ἄρχοντες ἐκ τῆς προϋποκειμένης Μακεδονίας μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἤδη ὑπὸ διάφορα ὀνόματα ὡς ἐπιστάται (ὕπεπιστάτης), ² δικασταί ³, στρατηγοί, ⁴ νομοφύλακες ⁵ κ.ἀ., οὐδαμοῦ δὲ πολιτάρχαι. Πολλοὶ μάλιστα ἀπ' αὐτοὺς ἔχουν ἀρμοδιότητος παραπλησίας πρὸς ἐκείνας, τὰς ὁποίας συναντῶμεν εἰς τοὺς πολιτάρχαι. Ἐπώνυμος ἄρχων εἰς τὴν Ἀμφίπολιν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀντιγονιδῶν εἶναι ὁ ἐπιστάτης, ⁶ κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν ὅμως οἱ πολιτάρχαι. ⁷

γ) Τοὺς πολιτάρχαι ἐκτὸς τῆς Μακεδονίας συναντῶμεν ἀραιότατα, καὶ δὴ μόνον εἰς τὴν Φιλιππούπολιν τῆς Θράκης ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ 1ου μ. Χ. αἰῶνος, ⁸ εἰς τὸ Παντικάπειον τῆς Σαρματίας περὶ τὸ 276 - 279 μ. Χ., ⁹ εἰς

¹ Οἱ πολιτάρχαι, οἵτινες μνημονεύονται εἰς τὸν προσφάτως εὑρεθέντα γυμνασιαρχικὸν νόμον τῆς Βεροίας, δὲν φαίνονται νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν προϋποκειμένην ἐποχὴν, ἀν καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι ἐκ τῶν παλαιότερων. Βλ. Δ. Κανατσούλη, Περὶ τῶν πολιταρχῶν ἐν Ἐπετηρ. Φιλοσοφ. Σχολῆς Θεσσαλονίκης 7 (1957) 170.

² Περὶ τῶν ἐπιστατῶν τῆς Μακεδονίας βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, Μακεδονικὰ τόμ. Δ', 241 κέ.

³ Π ε λ ε κί δ η, ἔνθ' ἀν. 6, στ. 23/4. Βλ. καὶ τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ Π ε λ ε κί δ η, ἔνθ' ἀν. 17 διόρθωσιν τῆς ἐπιγραφῆς IG XI, 4, 1053, στ. 10/11.

⁴ SEG 12, 105 κέ., ἀρ. 373, στ. 2. 53.

⁵ SEG, ἔνθ' ἀν. στ. 2.

⁶ Ditt. Syll. II³, 832. SEG, ἔνθ' ἀν. στ. 19.

⁷ BCH 18 (1894) 419/20 [=Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 886].

⁸ Dumont-Homolle, Mélanges d'archéologie et d'épigraphie, Paris 1892, 335 [=E. Burton, ἔνθ' ἀν. 622, ἀρ. 15]. Πρβ. καὶ BCH 2 (1878) 405.

⁹ Ἴσως καὶ τὸ διασωθὲν δευτέρον συνθετικὸν [...] ἄρχην ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Φιλιππούπολεως (IG I, 731=Θρακικὰ 6 (1935) 155, ἀρ. 47) θὰ πρέπει νὰ συμπληρωθῇ εἰς [πολιτ]ἄρχην. Ὁ ἐν ἐπιγραφῇ ὅμοιος τῆς Βάρνας (AEM 17 (1894) 203, 82) μνημονεύομενος [...] ἄρχον [Διον]υσίον συμπληροῦται ὑπὸ τοῦ E. Kalinka, Antike Denkmäler in Bulgarien, Wien 1906, 97/8, ἀρ. 99 εἰς [σιτ]ἄρχον [Διον]υσίον. Βλ. καὶ M. N. Todor, BSΛ 23 (1918/19) 80, 2.

⁹ IGR I, 871. Βλ. καὶ E. Burton, ἔνθ' ἀν. 624, ἀρ. 18.

τὴν Κίον τῆς Βιθυνίας τὸ 108/9 μ. Χ.¹ καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐν παπύρῳ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αἰγυφούστου ² καὶ ἐν ἄλλῳ τοῦ 3ου ἢ τοῦ 4ου μ. Χ. αἰῶνος.³ Πολιτάρχαι μνημονεύονται καὶ ὑπὸ τοῦ Σωφρονίου ἐν τῷ Ἐγκωμίῳ εἰς τοὺς Ἁγίους Κῦρον καὶ Ἰωάννην.⁴ Ἄπαντες οἱ πολιτάρχαι αὐτοὶ ἀνήκουν ἐπίσης εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν.

δ) Εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα ἀναφέρονται εἰς *πολιτάρχος* ὑπὸ τοῦ Αἰνείου εἰς τὸ Πολιορκητικὸν ὑπόμνημα ⁵ (4ος π. Χ. αἰ.) καὶ οἱ *πολιτάρχαι* (*πολιτάρχοι*) ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Φαλάννης.⁶ Ὁ παρ' Εὐριπίδῃ (Ρῆσ. 382) καὶ Πινδάρῳ (Νέμ. VII, 12δ) *πολιτάρχος* εἶναι μᾶλλον ποιητικὴ ἔκφρασις καὶ δὲν φαίνεται ὅτι ἔχει σχέσιν τινὰ μὲ τὸς ἐπισήμους τίτλους τῶν δημοκρατικῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος. Ἐχομεν λοιπὸν δύο παραδείγματα ἐκ τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ἄλλ' ὁ ὑπὸ τοῦ Αἰνείου μνημονεύμενος πολιτάρχος δὲν δηλοῖ ἄρχοντα πόλεως,⁷ εἰμὴ τὸν στρατιωτικὸν διοικητὴν πολιορκουμένου φρουρίου.⁸ Οἱ πολιτάρχαι δὲ τῆς Φαλάννης, τοὺς ὁποίους ὁ Holleaux⁹ — ἄγνωστον πῶς — ἀνάγει εἰς τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα, δὲν φαίνεται ὅτι ἦσαν καὶ αὐτοὶ παλαιότεροι τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, καθ' ὅσον οἱ *ταγοὶ* τῆς Φαλάννης, τοὺς ὁποίους οὗτοι ἀντικατέστησαν, ἐμφανίζονται εἰς τὰς πηγὰς μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος.¹⁰ Ἔτσι οἱ *πολιτάρχαι* αὐτοὶ ὄχι μόνον δὲν μᾶς βοηθοῦν εἰς τὸ νὰ ἀποδείξωμεν τὴν προρρωμαϊκὴν ὑπαρξίν τῶν μακεδονικῶν *πολιταρχῶν*, ἀλλὰ τούναντίον ἐνισχύουν τὴν ἀντίθετον ἄποψιν.

Οὐδεμίαν λοιπὸν ἔνδειξιν ἔχομεν ὅτι τὸν θεσμόν τῶν πολιταρχῶν εὐρον οἱ Ρωμαῖοι εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις. Τούναντίον πολλὰ συνηγο-

¹ BCH 15 (1891) 484 [=Ath. Mitt. 24 (1899) 415 κέ., ἀρ. 14, στ. 9].

² Pap. Oxyg. IV, 245, ἀρ. 745, 4. Βλ. καὶ P. Jouguet, La vie municipale dans l'Égypte romaine, Paris 1911, 66.

³ Fr. Preisigke, Sammelbuch griechischer Urkunden aus Aegypten 5765, 7. Βλ. καὶ Wörterbuch III, Abschn. 141 ἐν λ. *πολιτάρχης*.

⁴ P. G. 87, 3, 3401 D (Migne): καὶ *πολιτάρχαις ἐγγράφειν ἀπήγγελλον*. Ἡ λέξις ἐνταῦθα δὲν ἔχει σχέσιν μὲ τὸν ἐπίσημον ὄρον τῆς δημοτικῆς διοικήσεως, ἀλλ' ἀπλῶς σημαίνει τοὺς προύχοντας τῶν πόλεων, τοὺς principes urbium, ὡς μεταφράζεται ὑπὸ τοῦ ἐκδότου.

⁵ Αἰν. Πολιορκ. ὑπόμν. 26, 12: τὸν *πολιτάρχον*, ἐὰν μὴ θέλῃ περιοδεῦειν διὰ κόπον τινὰ ἢ ἀρρωστίαν, θέλῃ δὲ εἶδέναι τὸν μὴ φυλάσσοντα καθ' ἑκάστην φυλακὴν, τάδε ποιεῖν χρεή.

⁶ SGDI I, 1330=IG IX, 2, 1233.

⁷ Ὅμοιος δὲν δηλοῖ ἄρχοντα πόλεως καὶ ὁ παραδιδόμενος ἐν ἐπιγραφῇ τῶν Δελφῶν (BCH 52 (1928) 189, ἀρ. 5) *Πολιτάρχος*, κύριον ὄνομα ἀνδρός.

⁸ Βλ. P. Perdrizet, BCH 21 (1897) 116.

⁹ M. Holleaux, REG 10 (1897) 451, σμμ. 1.

¹⁰ IG IX, 2, 1228 (3ος αἰὼν π.Χ.). AE 1961, 21, ἀρ. 274 (ἀρχαὶ 2ου π. Χ. αἰ.). Βλ. Ἄ. Ἀ. Ρ. Β. α. ν. τ. ο. π. ο. ὕ. λ. λ. ο. υ., AE 1916, 19, 26. W. W. Tarn, Hellenistic Civilisation 63, 3.

ροῦν ὑπὲρ τῆς ἐμφανισέως του κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ Ρωμαῖοι κατὰ τὴν διευθέτησιν τῶν πραγμάτων τῆς Μακεδονίας ἐν Ἀμφιπόλει τὸ 167 π.Χ. δὲν ἐθίζαν τὴν ἐσωτερικὴν αὐτονομίαν τῶν Μακεδόνων τοῖναντίον ἐπέτρεψαν εἰς αὐτοὺς νὰ ἔχουν τὰς πόλεις των καὶ τοὺς ἀγροὺς των καὶ νὰ κάμνουν χηῆσιν τῶν νόμων των καὶ νὰ ἐκλέγουν τὰς ἐνιαυσίας ἀρχάς.¹ Ἐθίζαν μόνον ὅτι ἦτο ἐπικίνδυνον διὰ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῶν εἰς τὴν περιοχὴν, δηλ. τὴν βασιλείαν καὶ τὴν ἐνότητα τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ. Ἄλλ' ἂν οὗτοι δὲν κατήργησαν τὰς ἀρχάς τῶν πόλεων, διατὶ νὰ μὴ δεχθῶμεν ὅτι ἐπέφερον τροποποιήσεις τινὰς εἰς αὐτάς, χωρὶς νὰ θίξουν βασικῶς τὸ αἶτημα τῆς αὐτονομίας. Ἴσως εἰς τοὺς ποικιλονόμους ἀρχοντας, τοὺς ὁποίους συναντῶμεν εἰς τὰς διαφόρους μακεδονικὰς πόλεις κατὰ τὴν προρρωμαϊκὴν ἐποχὴν καὶ τῶν ὁποίων πολλοὶ εἶχον παρομοίας ἀρμοδιότητας μὲ τὸς πολιτάρχας, νὰ ἐπέβληον κοινὸν ὄνομα, τὸ τοῦ πολιτάρχου, καὶ ὁμοιομορφίαν ἀρμοδιοτήτων.² Ἐπειδὴ δὲ οἱ ποικιλόνομοι οὗτοι ἀρχοντες δὲν ἐμφανίζον τὴν εὐρύτητα τῆς δικαιοδοσίας, τὴν ὁποίαν εἶχον οἱ πολιτάρχαι, πιθανώτατα οἱ Ρωμαῖοι, οἱ ὁποῖοι ἤκολούθουν ἔναντι τῶν κατακτωμένων πόλεων ἀριστοκρατικὴν (τιμοκρατικὴν) πολιτικὴν, περιορίζοντες τὴν δύναμιν τοῦ δήμου ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς βουλῆς καὶ τῶν ἀρχόντων, παρεχώρησαν εἰς τοὺς πολιτάρχας τότε ἢ καὶ ἀργότερον πολὺ περισσότερα δικαιώματα. Ἐξ ἄλλου ἢ δικαιοδοσία τῶν βασιλικῶν ὑπαλλήλων, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρχον εἰς τὰς πόλεις καὶ οἱ ὁποῖοι φυσικὰ θὰ ἔπαυσαν ὑφιστάμενοι μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς μακεδονικῆς βασιλείας, θὰ πρέπει νὰ μετεβιβάσθῃ εἰς τοὺς ἀρχοντας τῶν πόλεων καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τοὺς πολιτάρχας, ἀφοῦ, ὡς γνωστόν, τὸ 167 π.Χ. ἡ Μακεδονία δὲν μετεβλήθη εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ὥστε νὰ ἀντικατασταθῶν οὗτοι μὲ Ρωμαίους ὑπαλλήλους.

2. **Γραμματεῖς.** Περὶ τοῦ γραμματέως τῆς πόλεως (βουλῆς, δήμου), ὅστις τόσον ἐξέχουσαν θέσιν κατεῖχε μεταξὺ τῶν ἀρχόντων τῆς ἑλληνικῆς πόλεως,³ εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφὰς τίποτε μέχρι σήμερον δὲν μᾶς παραδίδεται. Ἐν τούτοις οὗτος πρέπει νὰ ὑπῆρχεν. Ἄλλοι γραμματεῖς ὄμως,

¹ T. Liv. 45, 29, 4: omnium primum liberos esse iubere Macedonas, habentis urbes easdem agrosque, utentes legibus suis, annuos creantis magistratus.

² Γνωστόν εἶναι ὅτι οἱ Ρωμαῖοι πολλάκις διὰ διαταγμάτων διεμόρφωνον κατὰ τὸ δοκοῦν τὴν διοίκησιν τῶν κατακτωμένων πόλεων. Στράβ. X, 484: ἀξίαν δ' ἀναγραφῆς τὴν τῶν Κορητῶν πολιτείαν ἐπέλαβον διὰ τὴν ιδιότητα καὶ τὴν δόξαν οὐ πολλὰ δὲ διαμένει τούτων τῶν νομίμων, ἀλλὰ τοῖς Ρωμαίων διατάγμασι τὰ πλεῖστα διοικεῖται, καθάπερ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπαρχίαις συμβαίνει.

³ Περὶ τοῦ γραμματέως αὐτοῦ βλ. S w o b o d a, Die griechischen Volksbeschlüsse 206 κέ. W. Liebenam, ἐνθ' ἀν. 288 κέ. Schultness, RE VII, 1748 κέ. ἐν λ. Γραμματεῖς. V. Ch a p o t, ἐνθ' ἀν. 243 κέ.

βοηθητικά πρόσωπα παντός ἄρχοντος καὶ ἑταιρειῶν, μᾶς παραδίδονται. Εἰς τρεῖς ἐπιγραφάς, προερχομένας ἐκ τῆς Βεροίας, τῆς ἀρχαίας Λητῆς καὶ τῆς περιοχῆς τῶν Σερρών, ἐμφανίζεται *γραμματεὺς* τις πάντοτε μετὰ τῶν ἀγορανόμων. Εἰς τὴν πρώτην οἱ ἀγορανόμοι μετὸν γραμματέα αὐτὸν κάμνουν ἀφιέρωσιν τινα εἰς τὸν θεὸν Ἐρμῆν,¹ εἰς τὴν δευτέραν οἱ ἀγορανόμοι τῆς πόλεως πάλιν ἀναθέτουν, προφανῶς ἐπὶ τῇ λήξει τῆς ἀγορανομίας των (*ἀγορανομήσαντες*), εἰς τοὺς θεοὺς καὶ εἰς τὴν πόλιν τὸν *πύλωνα γραμματεύοντος Ζώπα* τοῦ Ἰολάου καὶ *ἀρχιτεκτονούντος Ἰολάου* τοῦ Ἀπολλοφάνου(ς) *Ληταίου*² καὶ εἰς τὴν τρίτην πάλιν ἐπὶ τῇ λήξει τῆς ἀρχῆς των οἱ ἴδιοι ἄρχοντες κάμνουν ἀφιέρωσιν πρὸς τιμὴν αὐτοκρατόρων τινῶν *προστατεύοντος διὰ βίου Ἀδρ. Δόσκωνος* κλπ. καὶ *γραμματεύοντος Ἀδρ. Διογένου Διονυσόδωρου*.³ Δὲν πρέπει νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι ὁ γραμματεὺς οὗτος σὺδαιμία σέσιν εἶχε μετὸν τῆς πόλεως, ἀλλ' ἦτο ἄρχων προσκεκολλημένος εἰς τοὺς ἀγορανόμους, τοὺς ὁποίους ἐβοήθει εἰς τὸ ἔργον των, κρατῶν ἴσως τὰ λογιστικά ἔγγραφα καὶ διεξάγων τὴν σχετικὴν ἀλληλογραφίαν.⁴ Ἡ διάρκεια τῆς θητείας του ἦτο προφανῶς ὅση καὶ τῶν ἀγορανόμων.

Πλὴν τούτου συναντῶμεν ἀκόμη ἓνα γραμματέα τῶν *Πυθίων*,⁵ δηλ. τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ τελουμένων ἀγώνων,⁶ καὶ τρεῖς ἄλλους, ἀποτελοῦντας συναρχίαν, εἰς ἐπαγγελματικὴν ἑταιρείαν (*συνήθεια*) τοῦ Ἡρακλέους⁷ ἐν τῇ ἰδίᾳ πόλει.⁸ Εἰς τὴν ἑταιρείαν τοῦ Ἡρακλέους, ὅπως καὶ παρὰ τοῖς ἀγορανόμοις, τὸ ὄνομα τοῦ γραμματέως (-έων) χρησιμοποιεῖται, ἐνίοτε μετὰ τοῦ προϊσταμένου τῆς ἑταιρείας, πρὸς δήλωσιν τοῦ χρόνου πράξεώς τινος τοῦ σωματείου ἢ τῆς ἀρχῆς των.⁹ Εἰς ἀκόμη *γραμματεὺς* παρουσιάζεται εἰς ἀνέκδοτον ἀπελευθερωτικὴν ἐπιγραφὴν, ἀποκειμένην εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης:... *Κ. Φουρίου Πρόκλου | οἱ ἀπελεύθεροι | καὶ ἀπελεύθεραι |*

¹ BCH 35 (1911) 238, ἀρ. 6 [=BSA 18 (1911/12) 146/47, ἀρ. 4]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 810.

² Δήμιτσα, ἀρ. 678. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 519.

³ V. Bes'evliev καὶ G. Mihailov, Belomorski Pregled 1 (1942) 318 κέ, ἀρ. 19 [=REG 61 (1948) 168]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 223.

⁴ Γραμματέα ἀγορανόμων συναντῶμεν καὶ εἰς τὴν Δῆλον (297 π.Χ.). CIG 2266, 25. 28.

⁵ Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 39/40. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 293. Ὁ γραμματεὺς οὗτος φέρει τὸν τιμητικὸν τίτλον «ἀξιολογώτατος».

⁶ Περὶ τῶν Πυθίων τῆς Θεσσαλονίκης βλ. Baegle, De Macedonum sacris 42. Tafrali, Thessalonique 36 καὶ Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 43 κέ.

⁷ Περὶ τοῦ σωματείου βλ. πρῶτον μέρος τῆς παρούσης μελέτης, Μακεδονικὰ τόμ. Δ' (1957) 271.

⁸ BCH 8 (1884) 462/63, ἀρ. 2 [=Δήμιτσα, ἀρ. 596].

⁹ Δήμιτσα, ἀρ. 596. V. Bes'evliev καὶ G. Mihailov, ἐνθ' ἀν.

Φουρίον Πρόκλον καὶ αὐτῆς | Μαξίμας, δι' ἐπιμελίας (sic) | Οὐαρεινίας
Ἀρετῆς | γραμματεύοντος Οὐαρεινίου Μακεδόνας.

Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Βεροίας συναντῶμεν τὸν τίτλον «*γραμματοφύλαξ*».¹
Ὁ γραμματοφύλαξ, γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλλων περιοχῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ,² ἦτο ὁ φύλαξ τοῦ ἀρχείου (τῶν γραμμάτων) τῆς πόλεως, ὁ ἄλλοθεν γνωστὸς καὶ ὡς ἀρχαιοφύλαξ ἢ χρεωφύλαξ ἢ ἀποδοχὴς τῶν δημοσίων γραμμάτων.³ Τὸ ἀρχεῖον,⁴ τὸ ὅποιον περιεῖχε δημόσια καὶ ἰδιωτικά ἔγγραφα, κρατικά καὶ κοινοτικά διατάγματα, συμβόλαια ἀγοραπωλησιῶν καὶ τίτλους κυριότητος, διαθήκας, ποικίλα ἔγγραφα,⁵ ἐτίθει εἰς διαφόρους ἑλληνικὰς πόλεις συνήθως ὁ γραμματεὺς τῆς πόλεως. Φυσικὰ μὲ τὸν γραμματέα αὐτὸν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτίσωμεν τὸν γραμματοφύλακα τῆς Βεροίας, ἀλλὰ μᾶλλον πρέπει νὰ τὸν θεωρήσωμεν ὡς ἓνα εἰδικὸν ὑπάλληλον, ἐμπειστημένον μὲ τὴν τήρησιν τοῦ ἀρχείου τῆς πόλεως. Ὁ γραμματοφύλαξ ἀπαντᾷ καὶ μὲ τὸν λατινικὸν τίτλον *tabularius*.⁶ Τοιοῦτοι *tabularii* μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ μίαν ἐπιγραφὴν τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας τοῦ Δίου (*tabularius col(oniae) Diensis*) καὶ ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης (ἀπὸ *ταβου[λαρίου]*).⁷ Εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἀπαντᾷ ἀκόμη καὶ εἰς βοηθὸς *ταβλαρίου* (*adiutor tabularii*).⁸

Εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν δὲν μᾶς παραδίδεται ὁ γραμματοφύλαξ, ἀλλὰ τὸ *γραμματοφυλάκιον* τῆς πόλεως⁹, πρᾶγμα ποῦ προϋποθέτει τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ.

3. *Ἀγορανόμοι*. Οἱ ἄρχοντες, τοὺς ὁποίους συναντῶμεν συχρότερον εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφάς, εἶναι οἱ *ἀγορανόμοι*. Μᾶς εἶναι γνωστοὶ

¹ RA 37 (1900) 490, ἀρ. 132 [=BSA 18 (1911/12) 148/49, ἀρ. 7].

² Βλ. π.χ. Le Bas - Waddington, Voyage archéol. 399. BCH 12 (1888) 17/8: *φυλακὴ τ[ῶν γραμμάτων]* (Μύλασσα). CIG 3137. 3193. 3201 (Σμύρνα). 1239 - 43. 1247. 1249. 1251. 1304 (Σπάρτη). 2448 (Θήρα). 4247 (Τλώς). BCH 11 (1887) 100 (Θυάτειρα).

³ Le Bas - Waddington, ἔνθ' ἀν. 845. 984/85. 992. 1011. BCH 8 (1884) 237. 11 (1887) 473. 18 (1894) 13.

⁴ Ὁ συνήθης ὄρος εἶναι *ἀρχεῖον*, λέγεται δὲμως τοῦτο καὶ *χρεωφυλάκιον*, *γραμματεῖον*, *φυλακὴ γραμμάτων*, *δημόσια γράμματα*, *συγγραφοφυλάκιον*, *θεμοφυλάκιον*, *ὑποδημόσιον* κ.ά. Βλ. W. Liebenam, ἔνθ' ἀν. 290, σημ. 1.

⁵ Βλ. W. Liebenam, ἔνθ' ἀν. 290.

⁶ BCH 47 (1923) 166. Περὶ τῶν *tabularii* ἐν γένει βλ. G. Lafaye ἐν *Dictionn. des antiquit.* τοῦ Daremberg - Saglio, 5, 1, 19 ἐν λ. *tabularius*. Sachers, RE IV, 2 R, 1969 κέ. ἐν λ. *Tabularius*.

⁷ Duchesne - Bayet, ἔνθ' ἀν. 33, ἀρ. 41 [=Δήμιτσα, ἀρ. 506].

⁸ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 19 Ἰουλίου 1905, ἀρ. 13 [=BCH 37 (1913) 110, ἀρ. 23].

⁹ Δήμιτσα, ἀρ. 368 [=BCH 21 (1897) 163]. Βλ. καὶ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904, ἔνθα καὶ ἡ ὀρθὴ ἀνάγνωσις τῆς ἐπιγραφῆς: *γραμματοφυλάκιον τῆ πόλ[ει]*.

ἐξ ἐπιγραφῶν τῆς Θεσσαλονίκης¹, τῆς Λητῆς², τῆς Βεροίας³, τῆς λυγκηστικῆς Ἡρακλείας⁴, τῆς Στυβέρας⁵, τῶν Σερῶν⁶ ἢ τῆς περιοχῆς τῶν⁷, ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ σημερινοῦ Δοξάτου⁸ καὶ ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς ἀρχαίας Ὀλύμβου⁹. Τὸν τίτλον τοῦ ἀγορανόμου συναντῶμεν καὶ εἰς ἐπιγραφὴν τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας τοῦ Δίου.¹⁰ Ἐν τούτοις αὐτὸν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς μετάφρασιν τοῦ λατινικοῦ ὄρου *aedilis*, ὅστις συχνὰ παρουσιάζεται εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Δίου.¹¹ Οἱ ἀγορανομοὶ κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν ἀπετέλουν συναρχίαν. Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν δὲν εἶναι παντοῦ ὁ ἴδιος, αἱ ἀρμοδιότητές τῶν ὁμοῦς θὰ πρέπει νὰ ἦσαν ὅμοιαι. Εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἐμφανίζονται τέσσαρες ἀγορανομοὶ¹², εἰς τὴν Βέροϊαν, τὴν Λητὴν καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ὀλύμβου ἀνὰ τρεῖς¹³. Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς περιοχῆς τῶν Σερῶν δὲν καθορίζεται ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν,¹⁴ ὁποσδήποτε ὁμοῦς καὶ ἐκεῖ ἦσαν περισσότεροι τοῦ ἑνός. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ συνήθης ἀριθμὸς αὐτῶν ἦτο τρεῖς, πλὴν τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἀγορανόμων ὑπῆρχεν εἰς προϊστάμενος, καλούμενος *προστάτης*¹⁵. Οἱ ἀγορανομοὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπως καὶ εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὰς ρωμαϊκὰς ἀποικίας οἱ *aediles*, ἦσαν οἱ ἐπόπται τῶν ὀνίων τῆς ἀγορᾶς. Παρηκολούθουν δηλ. τὴν κίνησιν τῆς ἀγορᾶς, τὴν ποιότητα καὶ τὰς τιμὰς τῶν προσφερομένων προϊόντων καὶ εἶχον τὴν ἀστυνομικὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς. Λόγῳ τῶν ἀρμοδιοτήτων αὐτῶν ἡ

¹ BCH 37 (1913) 86/7, ἀρ. 1. Βλ. καὶ REG 27 (1914) 454, ἀρ. 1.

² Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 678.

³ BCH 35 (1911) 238, ἀρ. 6 [=BSA 18 (1911/12) 146/47, ἀρ. 4].

⁴ Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 248 [=BCH 21 (1897) 162=REG 11 (1898) 273=Spomenik 77 (1934) 4].

⁵ Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 272.

⁶ Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 818. Βλ. καὶ V. Bes'evliev καὶ G. Mihailov, Belomoski Pregled 1 (1942) 318 κ.έ., ἀρ. 13 καὶ J. - L. Robert, REG 61 (1948) 168, ἀρ. 106.

⁷ V. Bes'evliev καὶ G. Mihailov, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 19.

⁸ Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 1084 (Κατὰ τὸν Μερτζίδην).

⁹ D. M. Robinson, AJA 37 (1933) 602.

¹⁰ AE 1948/49, Ἀρχ. Χρον. 36, ἀρ. 4 [=RA 44 (1954) 170, ἀρ. 22]. Βλ. καὶ REG 46 (1953) 144, ἀρ. 105.

¹¹ Γ. Ο ἰ κ ο ν ὄ μ ο υ, Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας, Ἀθήναι 1915, 28/9, ἀρ. 49. 50. BCH 47 (1923) 166/67, ἀρ. 1. AE 1937, 527 κ.έ., ἀρ. 1. 1948/49, Ἀρχ. Χρον. 37, ἀρ. 5.

¹² BCH 37 (1913) 86/7, ἀρ. 1. Βλ. καὶ Α. Κανατσούλη, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 107. 536. 540. 923.

¹³ BCH 35 (1911) 238, ἀρ. 6. Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 678. D. M. Robinson, AJA 37 (1933) 602.

¹⁴ V. Bes'evliev καὶ Mihailov, ἔνθ' ἀν.

¹⁵ V. Bes'evliev καὶ G. Mihailov, ἔνθ' ἀν.: *προστατεύοντας διὰ βίου*. Εἰς τὴν Σπάτην ὁ προϊστάμενος τῶν ἀγορανόμων καλεῖται *πρόσβυς*. CIG 1277. Le Bas-Waddington II, 168.

θέσεις των εἰς τὰς πόλεις ἦτο σημαντικὴ. Δι' αὐτὸ εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἀνατίθεται εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ ἡ ἐποπτεία τῶν δημοσίων ἔργων.¹ Μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς των ἀπενέμοντο συνήθως εἰς αὐτοὺς τιμαὶ καὶ ἔπαινοι ὑπὸ ἰδιωτῶν ἢ καὶ ὀργανώσεων τῆς πόλεως.² Ἡ ἀνάδειξις των ἐγίνετο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κατόπιν ἐκλογῆς, ἢ δὲ διάρκεια τῆς ἀρχῆς των ἦτο, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων δημοτικῶν ἀρχόντων, ἐν μόνον ἔτος. Δὲν μαρτυρεῖται ὅμως, ἂν εἶχον δικαίωμα ἐπανεκλογῆς των.³ Οὗτοι ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς λήξεως ἢ καὶ τῆς ἐνάρξεως τοῦ λειτουργήματος συνήθιζον ἢ μᾶλλον εἶχον τὴν φιλοδοξίαν νὰ ἀναθέτουν μνημεῖόν τι εἰς τοὺς θεοὺς (τὸν Ἐρμῆν π. χ., τὴν Πειθῶ), εἰς τὴν πόλιν ἢ εἰς ἐξέχουσαν δημοτικὴν ἢ ἄλλην προσωπικότητα.⁴

4. **Σιτώναι.** Ὁ σιτώνης ἦτο ἄρχων τῆς πόλεως, ὅστις εἶχε τὴν φροντίδα τῆς προμηθείας καὶ ἀγορᾶς σιτηρῶν διὰ λογαριασμὸν τοῦ δημοσίου, προοριζομένων εἴτε διὰ δημοσίας ἀνάγκας εἴτε δι' εὐθνητὴν μεταπώλησιν (*παράπρασιν*) εἰς τὸν λαὸν ἐν καιρῷ σιτοδείας.⁵ Οὐχὶ σπανίως ὁ σιτώνης κατέβαλλε ἐκ τῶν ἰδίων μέρος τῆς ἀξίας τῶν σιτηρῶν.⁶ Εἰς τὴν Μακεδονίαν τὸν ἄρχοντα τοῦτον γνωρίζομεν μόνον ἀπὸ μίαν ἐπιγραφὴν τῆς Βεροίας τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος.⁷ Ἡ ἀρχὴ τοῦ σιτώνου ἐν γένει ἦτο ἐνιαυσία,⁸ τοιαύτη δὲ ἴσως ἦτο καὶ ἐν Μακεδονίᾳ. Τοῦλάχιστον ἢ κατὰ μετοχὴν ἀορίστου χρόνου (*σειτωνήσαντα*) δῆλωσις τοῦ ἀξιώματος ἐν τῇ ἐπιγραφῇ δεικνύει ὅτι ὁ ἄρχων οὗτος ὠρίζετο ἢ ἐξελέγετο δι' ὠρισμένον χρόνον, πάντως ὄχι ἰσοβίως. Πρὸς τοῦτοις τὸ σχετικῶς νεαρὸν τῆς ἡλικίας τοῦ ἀξιωματοῦχου τῆς Βεροίας (ὁ πατὴρ του ἀναθέτει μνημεῖον πρὸς τιμὴν του *«ἡθῶν τε ἔνεκα»*)⁹

¹ BCH 37 (1913) 86/7, ἀρ. 1.

² Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 1084 (Κατὰ τὸν Μερτζίδην): *φιλοτιμί[ως ἀ]γορανομήσαντα*.

³ Ἐν τούτοις ἐξ ἐπιγραφῶν ἄλλων περιοχῶν μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἄνδρες, διατελέσαντες ἐπανεπιημμένως ἀγορανόμοι. Βλ. OGIS II, 529, 6: *ἀγορανομήσαντα πλειονάκις*. 537: *ἀγορανομήσαντα πλειστάκις*. Ditt. Syll. II⁹, 708, 43: *ἔταξεν αὐτὸν (ὁ δῆμος) ἀγορανόμον εἰς ἄλλα ἔτη δύο*. IGR IV, 100: *ἀγορανομήσαντα δὶς*.

⁴ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 678. D. M. Robinson, ἐνθ' ἀν. V. Bes'evliev - G. Mihailov, ἐνθ' ἀν.

⁵ Περὶ τῶν σιτωνῶν ἐν γένει βλ. Franco tte, Le pain à bon marché et le pain gratuit dans les cités grecques, Mélanges Nicole 1905. Liebenam, Die Städteverwaltung im römischen Kaiserreiche 368/69. V. Chapiro, La province romaine proconsulaire 274. Thalhheim, RE 2R III, 396/97.

⁶ Liebenam, ἐνθ' ἀν. 396. A. H. M. Jones, The Greek City 217/18. Rostowzew, RE VII, 185 ἐν λ. Frumentum.

⁷ RA 30 (1900) 490, ἀρ. 132 [=BSA 18 (1911/12) 148/49, ἀρ. 7].

⁸ Βλ. IG VII, 1719. XIV, 423. S-B. Berl. Akad. 1904, 917. Hermes 39 (1904) 604 κέ.

⁹ BSA 18 (1911/12) 148/49, ἀρ. 7, στ. 12.

μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὴν σιτωνίαν ἠδύνατό τις νὰ λάβῃ ἐκ τῶν πρώτων ἀξιωματῶν.

Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος μνημονεύεται τις «ἀπὸ φρουμενταρίων» (=frumentarii).¹ Οἱ φρουμεντᾶριοι ὅμως οὗτοι, τοὺς ὁποίους ὁ ἱστορικός Βίκτωρ συσχετίζει μὲ τοὺς ἑλληνικούς «σιτώνας»,² ἦσαν μᾶλλον στρατιωτικά πρόσωπα, τὰ ὁποῖα κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικούς ἰδίᾳ χρόνους ἦσαν ἐπιφορισμένα μὲ τὴν μεταβίβασιν διαταγῶν καὶ ἐπιστολῶν ἢ μὲ τὴν μυστικὴν ἀστυνομίαν τῶν αὐτοκρατόρων ἢ μὲ τὸν ἔλεγχον καὶ τὴν φρουρήσιν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι προσήγοντο εἰς τὴν Ρώμην, ὅπως ἀπολογηθοῦν ἐνώπιον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ δικαστηρίου,³ κ.ἄ. Ὅθεν δὲν ἔχουν σχέσιν μὲ τοὺς σιτώνας.

5. **Εἰρηνάρχαι** (Irenarcha). Ὁ θεσμὸς τοῦ εἰρηνάρχου ἀπαντᾷ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦλάχιστον τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος,⁴ εἰσήχθη δ' ἐκεῖ πιθανῶς ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως.⁵ Ἡ εἰρηναρχία ἦτο τιμητικὸν ἀξίωμα, λειτούργημα μᾶλλον παρὰ ἀρχή.⁶ Ὁ εἰρηνάρχος ἦτο ἐμπεισιευμένος μὲ τὴν εὐταξίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν⁷ τῆς πόλεως ἢ εὐρυτέρας περιοχῆς. Δὲν ἐξελέγετο ὅμως ἀπ' εὐθείας, ὅπως οἱ ἄλλοι ἄρχοντες, ὑπὸ τῆς πόλεως, ἀλλὰ διωρίζετο ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου διοικητοῦ, ἴσως πρὸς πρόληψιν καταχρήσεως τῆς ἀστυνομικῆς του δυνάμεως. Εἰς τὴν Μακεδονίαν τὸν εἰρηνάρχον συναντῶμεν μόνον εἰς δύο ἐπιγραφάς, μίαν τῆς Βερούας, τὴν μνημονευθεῖσαν ἀνωτέρω,⁸ καὶ μίαν σύγχρονόν της

¹ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 32. Βλ. καὶ Πελεκίδης, Ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ κοινωνία τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης 86, σμ. 3.

² Ἰωάν. Λυδίου, Περὶ ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας 3, 7.

³ Βλ. R. Cagnat, Daremberg - Saglio 2, 1348. Fiebiger, RE VII, 122 - 125 ἐν λ. Frumentarii.

⁴ V. Chaproz, La province romaine proconsulaire 260. Pfaff, RE IX, 2033 ἐν λ. Irenarcha. Schult Hess, RE Suppl. III, 419. A. H. M. Jones, ἐνθ' ἀν. 212. O. O. Hirschfeld, Die Sicherheitspolizei im röm. Kaiserreich ἐν S. - B. Berl. Akad. 1891, 2, 869, οὐχὶ ὀρθῶς τοποθετεῖ τὴν παρουσίαν τῶν εἰρηναρχῶν εἰς περιοχὰς ἐκτὸς τῆς Μ. Ἀσίας μολὺς τὸν 4ον μ.Χ. αἰῶνα.

⁵ Εἰδιωότερον περὶ τοῦ θεσμοῦ τοῦ εἰρηνάρχου βλ. Hirschfeld, ἐνθ' ἀν. 868 κέ. Cagnat, ἐνθ' ἀν. 3, 572-74. Marquardt, Römische Staatsverwaltung I², 213. Liebenam, ἐνθ' ἀν. 358. Pfaff, ἐνθ' ἀν. 2032-35. Schult Hess, ἐνθ' ἀν. 419-23. L Robert, BCH 52 (1928) 403, σμ. 3. A. H. M. Jones, ἐνθ' ἀν. 212/13.

⁶ Πρβ. Hirschfeld, ἐνθ' ἀν. 869.

⁷ Ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης, Ἱερῶν λόγων Δ (26) 72, καλεῖ τοῦτον «γύλακα τῆς εἰρήνης», ὁ δὲ Ξενοφῶν ὁ Ἐφέσιος, Ἐφεσιακά Β', 13, 3 «τῆς εἰρήνης προστάτα» (πρβ. καὶ Αἰλ. Ἀριστ. ἐνθ' ἀν. 73: προστήται τῆς εἰρήνης) καὶ τοὺς δύο δὲ ὄρους χρησιμοποιεῖ ὁ Διβάνιος ἐν ἐπιστ. 100. 101.

⁸ RA 37 (1900) 490, ἀρ. 132 [=BSA 18 (1911/12) 148/49, ἀρ. 7].

ἢ ὀλίγον προγενεστέραν (ἀρχαί τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος ἢ τέλος τοῦ 2ου) ¹ τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων.² Καί εἰς τὰς δύο ἐπιγραφὰς ἀμφότερα τὰ πρόσωπα, τὰ ὅποια ἦσαν ἐμπειστευμένα μὲ τὴν εἰρηναρχίαν, ἐμφανίζονται εἰς νεαρὰν σχετικῶς ἡλικίαν, ἀνῆκον εἰς εὐπόρους καὶ εὐγενεῖς τοπικὰς οἰκογενεῖας καὶ ἔλαβον ἐκτὸς τῆς εἰρηναρχίας καὶ ἄλλα ἀξιώματα ἢ τιμητικὰς διακρίσεις. Ὁ τῆς Βεροῖας διετέλεσεν ἀκόμη *σιτώνης*³ καὶ *προσβευτής*, ἐπέδειξε πρὸς τὴν πατρίδα τοῦ εὐνοῖαν καὶ ἐνδιαφέρον καὶ διεκρίθη διὰ τὸν καλὸν τοῦ χαρακτήρα, ὁ δὲ τῶν Φιλίππων (*ireparcha*), L. Valerius Priscus ὀνόματι, ὄχι μόνον ἐτιμήθη διὰ τῶν παρασῆμων τῆς δεκαδαρχίας, ἀλλὰ καὶ μέλος τοῦ συμβουλίου τῆς πόλεως (*decurio*) διετέλεσε καὶ δύνανδρος δικαιοδότης (*duoviri iure dicundo*) καὶ χορηγικὸς (*munerarius*) καὶ ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν *θηρησκευτῶν* (*cultores*) τῶν θεῶν Σαρράπιδος καὶ Ἰσιδος διὰ μνημείου. Ἐκ τούτου συνάγομεν ὅτι καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν τὴν εἰρηναρχίαν ἐλάμβανον πρόσωπα, κατέχοντα ὑψηλὴν κοινωνικὴν θέσιν καὶ κατὰ προτίμησιν νέοι τὴν ἡλικίαν, διότι μόνον ταῦτα ἠδύνατο νὰ ἐμπνεύσουν ἐμπιστοσύνην, ἀναλαμβάνοντα ἕνα τόσον σημαντικὸν ἀξίωμα διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ τόπου.

Τὸ ἀξίωμα φαίνεται ὅτι διήρκει ἐν μόνον ἔτος,⁴ ἀναμφιβόλως δὲ τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἠδύνατο, ὅπως καὶ ἄλλοῦ,⁵ νὰ λάβῃ τοῦτο πολλάκις.

Περὶ τοῦ τρόπου τοῦ διορισμοῦ τῶν εἰρηναρχῶν βλ. P f a f f, RE IX, 2034.

6. *Ταμίαις τῆς πόλεως*.— Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὅπως καὶ σήμερον, ταμίαις εἶχον ὄχι μόνον ἡ πόλις, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἀνώτερος ἄρχων καὶ σύλλογος, δημόσιοι καὶ ἰδιωτικοί, πρὸς δὲ καὶ ἐπιφανεῖς καὶ πλούσιοι ἰδιῶται. Εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀπαντᾷ μόνον ὁ ταμίαις τῆς πόλεως καὶ δὴ εἰς τέσσαρας ἐπιγραφὰς τῆς Θεσσαλονίκης,⁶ μίαν τῆς Λητῆς⁷ καὶ μίαν ἀκόμη τῆς λυγκη-

¹ Βλ. P. Collart, BCH 62 (1938) 431.

² P. Collart, ἐνθ' ἄν. 428/9, ἀρ. 10 καὶ Philippes 262. 313, σμ. 3.

³ Τὸν συνδυασμὸν *εἰρηναρχος* καὶ *σιτώνης* ἀπαντῶμεν καὶ εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Μιλητοπόλεως τῆς Μυσίας, IGR IV, 130.

⁴ Ἀριστείδου, Ἱερῶν λόγων Δ' (26) 72.

⁵ Βλ. π.χ. IGR III, 452: *ἀρχὴν εἰρήνης ἐκτέλεσαντα διπλῆν* (Τεμερησοῦς Παμφυλίας). Βλ. Hirschfeld, ἐνθ' ἄν. 869.

⁶ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 364. 367. 368. Ἀδμοσίευτος ἐπιγραφὴ, ἀποκειμένη εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Θεσσαλονίκης, ἔχουσα ὡς ἐξῆς: Ἡ πό[λις] | τὸν ναὸν τῷ Ἡ[ρακλεῖ(:) πολιταρχοῦν] | τῶν τῶν περὶ Μ. [...] | Πολύχαρμον το[.....] | Καικίλιον Σεκούνδου [...] | λον, ταμίον τῆς πόλεως Μ[.....] | Γ. Τυρίου Φλάκκων τοῦ Δ [...] | ἀρχενακοροῦντος Μ. Οὐαρινίου[ν....]. Κατὰ τὸν J. H. Mordtmann, The Amer. Journ. of Theology 2 (1898) 610, ἡ ἐπιγραφὴ RA 24 (1894) 213, 38 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 738] ἐν στ. 7: ΤΗΣ. \ΤΑΑ συμπληροῦται [ταμίον δὲ] τῆς [πό]λι[εως].

⁷ Ditt. Syll. II², 700, στ. 48. Πρβ. καὶ G. Klaffenbach, Hermes 51 (1916) 475.

στικής Ἡρακλείας.¹ Εἰς τὴν τελευταίαν ἀναφέρεται ἀπλῶς ὁ τίτλος τοῦ ταμίου μετ' ἄλλων δημοτικῶν καὶ ἐπαρχιακῶν τίτλων, τοὺς ὁποίους εἶχεν εὐπορός τις πολίτης τῆς Ἡρακλείας, χωρὶς νὰ προστίθεται ἡ γενικὴ τῆς πόλεως. Δὲν ἀφήνει ὅμως οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ταμίου τῆς πόλεως. Εἰς τὰς πέντε ἄλλας ἀναφέρεται ὁ πλήρης τίτλος «ταμίας τῆς πόλεως» καὶ μάλιστα ἀναποσπαστως μετὰ τοὺς πολιτάρχας τῶν δύο πόλεων, τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Λητῆς, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ὁ ταμίας τῆς πόλεως συνεργάζετο στενῶς μετὰ τοὺς ἀνωτάτους αὐτοὺς δημοτικούς ἀρχοντας. Φυσικὰ ἢ συνεργασίᾳ τοῦ ταμίου μετὰ τοὺς πολιτάρχας θὰ περιορίζετο μόνον εἰς τὸν οἰκονομικὸν τομέα, χωρὶς νὰ ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀρμοδιοτήτων τῶν πολιταρχῶν. Ἴσως μάλιστα ὁ ταμίας δὲν εἶχε πρωτοβουλίαν τινὰ εἰς τὴν διάθεσιν δημοσίων χρημάτων ἄνευ τῆς διαταγῆς τῶν πολιταρχῶν ἢ τῆς βουλῆς. Ἐπειδὴ μαζὶ μετὰ τοὺς πολιτάρχας ἐμφανίζεται πάντοτε εἰς μόνον ταμίας, πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι εἰς τὴν Μακεδονίαν οἱ ταμίαι δὲν ἀπέτελουν συναρχίαν,² ὅπως οἱ πολιτάρχαι καὶ οἱ ἀγορανόμοι, ἀλλ' ἑκάστη πόλις εἶχεν ἓνα μόνον. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ἀμφιβάλωμεν ὅτι ὅλα αἱ πόλεις τῆς Μακεδονίας εἶχον τὸν ταμίαν καὶ τὸ ταμεῖον τῶν.³

Ἡ προσθήκη τοῦ προσδιορισμοῦ «τῆς πόλεως» εἰς τὸν ταμίαν μαρτυρεῖ ὅτι ἐκτὸς τούτου θὰ ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι ταμίαι, δὲν μᾶς ἔχουν ὅμως παραδοθῆ ἕως σήμερον εἰς τὰς ἐπιγραφάς, ἐκτὸς μόνον οἱ ταμίαι ἑνὸς γυμνασίου τῆς Θεσσαλονίκης.⁴

Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν ἔδραν τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως, ἤδρευεν

¹ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 248 [=BCH 21 (1897) 162=REG 11 (1898) 273].

² Ἐν τούτοις εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἀσίας οἱ ταμίαι ἀπέτελουν συναρχίαν. Βλ. π.χ. CIG, ἀρ. 2693d, στ. 10 (Μύλασα). 3151. 3152 (Σμύρνη).

³ Τὸ συνήθως ἀπαντῶν εἰς ἐπιτυμβίους κυρίως ἐπιγραφὰς «ταμ(ι)εῖον» ἢ πληρέστερον «τὸ ἱερότατον ταμ(ι)εῖον» (Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 180. 411. 413. 415. 417. 419. 420. 426. 475. 476. 503. 504. 505. RA 1934. 2, 285, ἀρ. 214. BSA 41 (1940-45) 106/7, ἀρ. 2. Spomenik 98 (1941-48) 43, ἀρ. 93. Ἐπετηρ. Φίλος. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 (1950) 312) δὲν εἶναι τὸ ταμεῖον τῆς πόλεως, ἀλλὰ τὸ κρατικὸν ταμεῖον, ὁ «φίσιος» (Ath. Mitt. 21 (1896) 98, ἀρ. 2. Γ. Ο ἰ κ ο ν ὀ μ ο υ, Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας 23, ἀρ. 36), ἢ, ὅπως ἄλλως λέγεται ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας, «τὸ κυριακὸν ταμεῖον» (Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 447). Ὅτι δὲ τοῦτο εἶναι τὸ αὐτοκρατορικόν, ἀπὸ τοῦ ὁποῦν πρέπει νὰ διαστῆλαται τὸ τῆς πόλεως, πιστοῦται ἐκ τῶν φράσεων, τὰς ὁποίας ἐπίσης συναντῶμεν εἰς ἐπιτυμβίους κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπιγραφὰς: δώσει προστίμων τῶ ταμείω δηνάρια β, καὶ τῆ πόλει δηνάρια β, Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 781 ἢ ἀποδοῦναι εἰς φίσιον δηνάρια... καὶ ἄλλα τῆ πολιτείᾳ δηνάρια... J. H. St. 33 (1913) 338, στ. 29/30. Φυσικὰ ὅπου εἰς παρομοίας φράσεις μνημονεύεται μόνον ἡ πόλις (BCH 47 (1923) 89, ἀρ. 9: δώσει προστίμων [τ]ῆ πόλι... Βλ. αὐτόθι καὶ 50, ἀρ. 11. 59 (1935) 151 κέ., ἀρ. 43. 44. 45. 46. 47. 60 (1936) 337. Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 409. 410), πρέπει ἐκεῖ νὰ ἐνηνοσημεν τὸ ταμεῖον τῆς πόλεως, ὅχι τὸ αὐτοκρατορικόν.

⁴ Μακεδονικά 2 (1941-52) 608/9, ἀρ. 29, στ. 25.

ὁ ταμίης τῆς Μακεδονίας, ὁ *Μακεδόνων ταμίης* ἢ, ὅπως ἄλλως τιτοφορεῖται, *ταμίης καὶ ἀντιστράτηγος Μακεδονίας*.¹ Οὗτος οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μὲ τὸν δημοτικὸν ταμίαν καὶ δὲν πρέπει νὰ συγγέεται μ' αὐτόν· εἶναι ὁ ταμίης τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους παρὰ τὸν Ρωμαῖον διοικητὴν, ὁ κρατικὸς ταμίης, ὁ *quaestor Macedoniae* ἢ *quaestor provinciae Macedoniae*² ἢ *quaestor pro praetore (provinciae Macedoniae)*.³

Ἐδῶ πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ ἓνα ἀκόμη οἰκονομικὸν ὑπάλληλον, **τὸν οἰκονόμον τῆς πόλεως**, τὸν ὁποῖον συναντῶμεν ἅπαξ εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης⁴ καὶ ὁ ὁποῖος πιθανώτατα ἦτο διαχειριστὴς τις τῶν χρημάτων τῆς πόλεως. Δύο ἄλλοι *οἰκονόμοι*, τῶν ὁποίων ἓνα συναντῶμεν εἰς ἐπιγραφὴν τῆς λυγκησιτικῆς Ἡρακλείας⁵ καὶ ἄλλον εἰς ἀθημοσίτευτον ἐπιγραφὴν, ἀποκειμένην εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης,⁶ δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν σχέσιν μὲ τὸν οἰκονόμον τῆς πόλεως, ἀλλὰ μᾶλλον ἦσαν διαχειρισταὶ ἰδιωτικῆς ἐταιρείας ἢ ἰδιωτῶν.

7. Γυμνασιαρχοί. Ἡ γυμνασιαρχία εἰς τὴν Μακεδονίαν ἄλλοτε μὲν ἐμφανίζεται ὡς ἀρχή, ἄλλοτε δὲ ὡς λειτουργία. Εἰς ἐπιγραφὴν π. χ. ἀγνώστου ὀρεσιτικῆς πόλεως, εὐρισκομένην σήμερον εἰς τὸ χωρίον Σισάνι, ἡ πόλις εἶναι ἐκείνη, ἣ ὁποία χορηγεῖ τὸ ἔλαιον διὰ τὸ ἄλειμμα τῶν ἐφήβων (*ἀλειφούσης τῆς πόλεως*), ἐνῶ ὁ γυμνασιαρχος (*ὁ ἄρχων τοῦ γυμνασίου*) μετὰ τοῦ ἐφηβάρχου ἀναφέρεται ἀπλῶς ὡς ἐπώνυμος ἄρχων τοῦ γυμνασίου.⁷ Ἀντιθέτως εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Ἀμφιπόλεως ὁ γυμνασιαρχος χορηγεῖ τὸ ἄλειμμα ἐκ τῶν ἰδίων κατὰ τὰς δύο τριμηνίας.⁸ Ὁμοίως εἰς τὴν Θεσ-

¹ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 31. H. Gaebler, Die antiken Münzen Nord - Griechenlands III, 1, ἀρ. 197-211. IGR III, 763.

² CIL 6, 1373. IG XII, 8, 214. ILS, ἀρ. 1052. 1056. H. Gaebler, ἐνθ' ἀν. III, 1, ἀρ. 213 κ.ε.

³ ILS, ἀρ. 1026. 1070. 8977. BCH 57 (1933) 313 κ.ε., ἀρ. 1. 327, ἀρ. 6. 341. ἀρ. 11. 342 κ.ε. ἀρ. 12. 62 (1938) 409/10, ἀρ. 1.

⁴ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 25 [=Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. 84, 5]. *Οἰκονόμον τῆς πόλεως* συναντῶμεν κατὰ τοὺς αυτοκρατορικοὺς χρόνους καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς εἰς τὴν Ἐφεσον (IBM III, 448. 449), εἰς τὴν Ἱεράπολιν (IGR IV, 813), εἰς τὴν Κόρινθον (Ἀποστ. Παύλ. Πρὸς Ῥώμ. ἐπιστ. 16, 23), εἰς τὴν Κῶν (Patterson - Hicks 308. 310), εἰς τὴν Νικομήδειαν (CIG, ἀρ. 3777), εἰς τὴν Σμύρνην (CIG, ἀρ. 3151), εἰς τὴν Στρατονίκειαν (CIG, ἀρ. 2717) καὶ τὴν Φιλαδέλφειαν (IGR IV, 1630). Περὶ τοῦ Οἰκονόμου ἐν γένει βλ. E. Ziebarth, RE XVII, 2118/19 ἐν λ. Oikonomos.

⁵ N. Vulić, Spomenik 75 (1933), ἀρ. 20. Βλ. L. Robert, REG 47 (1934) 31, 3.

⁶ Ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει οὕτως: Ὁνήσιμος Αἰλίου Μηρογένους, οἰκονόμος, Νείκη τῆς γυναικὸς αὐτοῦ καὶ αὐτῶν ζῶν καὶ Ὁνησίμῃ τῇ θυγατρὶ ζώσῃ τὸ ἡρώϊον μνείας χάριν καὶ Εὐφροσύνη τῇ μητρὶ ζώσῃ (ἀρ. 152).

⁷ Δήμιτσα, ἀρ. 216 [=BSA 18 (1911/12) 185/86].

⁸ ÖJh 1 (1898) 181.

σαλονίκηνη ἔχομεν γυμνασίαρχον, ἀλείψαντα πανδημει ἐκ τῶν ἰδίων¹ καὶ εἰς τὴν λυγκησιτικὴν Ἡρακλείαν γ. ἐκ τῶν ἰδίων.² Ἐκ τούτου ὁμως δὲν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ γυμνασίαρχος ἄλλοῦ μὲν ἦτο ἄρχων, ἄλλοῦ δὲ λειτουργὸς καὶ ὅτι εἰς τὴν Μακεδονίαν ὑπῆρχον δύο εἶδη γυμνασάρχων. Μᾶλλον πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν ἴσχυεν ὅ,τι γενικώτερον περὶ τοῦ γυμνασάρχου λέγει ὁ J. O e h l e r,³ ὅτι δηλ. ὁ γυμνασίαρχος συνήγωνεν ἐν ἑαυτῷ καὶ τὰς δύο ιδιότητες.

Ὁ συνήθης τύπος τοῦ ὀνόματος τούτου εἶναι *γυμνασάρχος*, ἀπαντᾷ ὁμως ἅπαξ καὶ ὁ τύπος *γυμνασιάρχης* εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς λυγκησιτικῆς Ἡρακλείας.⁴ Ἡ μετοχὴ *γυμνασιάρχων* ἢ *γυμνασιάρχης* ἐπίσης χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν ἀντίστοιχον εἰς τὸν χρόνον ἔννοιαν.⁵ Ταυτοσημῶς πρὸς τὸν *γυμνασίαρχον* εἶναι καὶ ὁ ἅπαξ εἰς ὅλην τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν ἀπαντῶν «*ἄρχων τοῦ γυμνασίου*».⁶

Τὸν γυμνασίαρχον γνωρίζομεν ἐκ πολλῶν ἐπιγραφῶν διαφόρων μακεδονικῶν πόλεων, δηλ. τῆς Ἀμφιπόλεως,⁷ Βεροίας,⁸ Βέργης (:),⁹ Δερριόπου,¹⁰ λυγκησιτικῆς Ἡρακλείας,¹¹ Λητῆς,¹² Θεσσαλονίκης,¹³ Σερρών,¹⁴ Φιλίππων,¹⁵ ἀγνώστου ὀρεστικῆς πόλεως¹⁶ καὶ ἄλλης ἐπίσης ἀγνώστου πόλεως, κειμένης παρὰ τὸ σημερινὸν Δεμίρ-Καπού.¹⁷ Διὰ τὴν Ἔδεσσαν δὲν μᾶς παραδίδεται

¹ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 33.

² Δ ή μι τ σα, ἀρ. 248 [=BCH 21 (1897) 161/62].

³ J. O e h l e r, RE VII, 1975/76 ἐν λ. Γυμνασίαρχος.

⁴ Δ ή μι τ σα, ἐνθ' ἀν. [=BCH, ἐνθ' ἀν.].

⁵ Δ ή μι τ σα, ἀρ. 248. 364. 372. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 10 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 23. 30. 33. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικά μελετήματα 20, σημ. 3. 6.

⁶ Δ ή μι τ σα, ἀρ. 216 [=BSA 18 (1911/12) 185/86, ἀρ. 34].

⁷ F r. C u m o n t, ὈJh I (1898) 180 κέ.

⁸ Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 148, ἀρ. 4, στ. 22. Μακεδονικά 2 (1941 - 52) 630. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικά μελετήματα 20, σημ. 3. 6.

⁹ BSA 23 (1918/19) 91, ἀρ. 17 [=SEG 1, 66, ἀρ. 286].

¹⁰ Sromenik 98 (1941 - 48) 184 κέ., ἀρ. 388. 389.

¹¹ Δ ή μι τ σα, ἀρ. 248 [=BCH 21 (1897) 161/62].

¹² BSA 23 (1918/19) 73, ἀρ. 7. BCH 68/9 (1944/45) 431 (Βλ. Μακεδονικά 2 (1941 - 52) 619, ἀρ. 42θ).

¹³ Δ ή μι τ σα, ἀρ. 364 [=IBM II, 32, ἀρ. 171]. 372. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 3. 7. 10. 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 23. 30. 33. 36. 40. Ἐπετηρ. Φίλος. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 (1950) 293 κέ., ἀρ. 1. [=Μακεδονικά, ἐνθ' ἀν. 608/9, ἀρ. 29].

¹⁴ Δ ή μι τ σα, ἀρ. 811.

¹⁵ BCH 59 (1935) 141, ἀρ. 41.

¹⁶ Δ ή μι τ σα, ἀρ. 216 [=BSA 18 (1911/12) 185/86, ἀρ. 34].

¹⁷ Δ ή μι τ σα, ἀρ. 307 [=F. P a p a z o g l u, Ζ'ίνα Antika, Σκόπια 2 (1952) 262 κέ.=REG 67 (1954) 146, ἀρ. 162. Βλ. καὶ 71 (1958) 268, ἀρ. 304].

γυμνασίαρχος, ἀλλ' ἐφήβαρχος καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν ἀπογραφέντες ἐφηβοί.¹ Ἐπειδὴ εἰς παρομοίαν ἐπιγραφὴν τῆς Ὁρεστίδος πλὴν τοῦ ἐφηβάρχου καὶ τῶν ἐφήβων μνημονεύεται καὶ ὁ ἄρχων τοῦ γυμνασίου (=δὲ γυμνασίαρχος), πρέπει μεταξὺ τῶν πόλεων, εἰς τὰς ὁποίας ρητῶς ἀναφέρεται ὁ γυμνασίαρχος, νὰ προσθέσωμεν ἀσφαλῶς καὶ τὴν Ἔδεσσαν. Ἡ παρουσία τοῦ ἀξιωματοῦχου αὐτοῦ εἰς ἐπιγραφὰς τόσων πόλεων δεικνύει ὅτι τὸ ἑλληνικὸν γυμνάσιον, ὅπου ἤσκειτο ἡ πνευματικὴ καὶ σωματικὴ διάπλασις τῶν νέων, κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν ἦτο εὐρύτατα διαδεδομένον εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἄν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ σχετικῶς μικρὰ πόλις Δερρίοπος (ἢ Στύβερρα), ὡς βλέπομεν εἰς δύο ἐσχάτως εὐρεθείσας ἐπιγραφὰς, τὸ ἔτος 74 μ.Χ. εἶχεν ὑπὸ τὸν γυμνασίαρχον Νικόλαον Ἀπολλοδώρου περὶ τοὺς 150 ἐφήβους,² εὐλόγως ἠμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι γυμνάσια εἶχον ὄχι μόνον αἱ μεγαλύτεραι πόλεις, ἀλλὰ καὶ αἱ μικρότεραι καὶ αἱ κῶμαι ἴσως, καὶ φυσικὰ αὗται εἶχον καὶ τὸν προϊστάμενον τῶν γυμνασίων, τὸν γυμνασίαρχον.

Ὁ γυμνασίαρχος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐξελέγετο ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ δὴ δι' ἐν μόνον ἔτος. Τοῦτο διὰ τὴν Θεσσαλονικίην ρητῶς μαρτυρεῖται εἰς δύο ἐπιγραφὰς: *γυμνασιάρχῃσαντα πανδημί δι' ὄλον ἔτους καὶ γυμνασιάρχῃσαντα καὶ ἀλείψαντα πανδημί ἐκ τῶν ἰδίων ἐν τῷ 500' Σεβ(αστοῦ) ἔτει* (δηλ. 244/5 μ.Χ.).³ Ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς, ἐνθα ὁ γυμνασίαρχος ἐμφανίζεται ὡς ἐπώνυμος μετὰ τῶν ἐνιαυσίων ἐπωνύμων ἀρχόντων τῆς πόλεως, τῶν πολιταρχῶν,⁴ τὸ αὐτὸ συμπεραίνομεν. Ἐνιαύσιος εἶναι ὁ γυμνασίαρχος καὶ εἰς τὴν παρὰ τὸ Σισάνι κειμένην ἀρχαίαν πόλιν τῆς Ὁρεστίδος.⁵ Ἡ γνώμη τοῦ J. Oehler, RE VII, 1993, ὅτι εἰς τὴν Ἀμφίπολιν ἡ γυμνασιαρχία διήρκει τρεῖς μῆνας, δὲν φαίνεται πειστικὴ. Αἱ φράσεις τῆς ἐπιγραφῆς τῆς πόλεως ταύτης: [*κατὰ τὴν*] *πρώτην τρίμηνον*] (στ. 8) καὶ *κατὰ τὴν ἐχομένην τρίμηνον*] (στ. 24) ἐδήλουν μᾶλλον, ὡς δέχεται ὁ Fr. C u m o n t, ÖJh, ἐνθ. ἀν. 184, τὴν κατὰ τριμηνίας διαίρεσιν τοῦ γυμνασιαρχικοῦ ἔτους καὶ ὄχι τρίμηνον διάρκειαν τῆς γυμνασιαρχίας. Πρὸς δὴλωσιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ γυμνασίου γίνονται χρῆσις τῶν ὄρων *καίρεθείς*,⁶ *ἀποδοδειγμένος*,⁷ ἢ ἀνάληψις δὲ τοῦ ἀξιωματοῦ ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν τῆς Ἀμφιπόλεως δηλοῦται διὰ τῆς φράσεως [*τὴν ἀρχὴν ἐπεχειρήσαε*].⁸

¹ AEM 12 (1888) 186 κέ., ἀρ. 1 [=Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 1].

² Spomenik, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 388, στ. 1-62. 389, στ. 1-65.

³ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 23. 33.

⁴ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 364 [=IBM II, 32, ἀρ. 171].

⁵ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 216 [=BSA 18 (1911/12) 185, ἀρ. 34, στ. 1-4]: *ἀλειψούσης τῆς πόλεως ἔτους ὄρου, ἄρχοντος τοῦ γυμνασίου κλπ.*

⁶ ÖJh 1 (1898) 181 κέ., στ. 4. Ἐπετηρ. Φίλος. Σχολ. Θεσσαλον., ἐνθ' ἀν. στ. 7.

⁷ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 248 [=BCH 21 (1897) 161/62], στ. 12/3.

⁸ ÖJh, ἐνθ' ἀν. στ. 5.

‘Ο γυμνασίαρχος ἠδύνατο νὰ ἐκλεγῆ ἐπανειλημμένως’ εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Σερωῶν καὶ εἰς ἄλλην τῆς Βεροίας ἀναφέρεται δις *γυμνασίαρχος*.¹ Λόγῳ δὲ τῆς φύσεως τοῦ ἀξιώματος, ἀπαιτοῦντος τεχνικὰς γνώσεις καὶ εἰδικευσίαν, πρέπει οὗτος νὰ εἶχε τὸ δικαίωμα καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ ἐκλεγῆ.² Δυστυχῶς ὁ γυμνασιαρχικὸς νόμος τῆς Βεροίας, τὸν ὁποῖον μελετᾷ ὁ κ. Χ. Μακαρόνας, δὲν ἔχει ἀκόμη δημοσιευθῆ· ἐξ αὐτοῦ θὰ ἐγνωρίζομεν περισσότερα καὶ ἀκριβέστερα περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ γυμνασίαρχου, περὶ τῆς θεμιτῆς ἡλικίας,³ περὶ τοῦ ὄρκου, τὸν ὁποῖον ἔδιδε κατὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ ἀξιώματος, κ. ἄ.⁴ Ἐκάστη πόλις ἠδύνατο νὰ ἔχη ἓνα ἢ καὶ περισσότερους γυμνασίαρχους ἀνάλογως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν γυμνασίων, τὰ ὁποῖα ἐλειτούργουν εἰς αὐτήν. Ἔτσι διὰ τὴν Θεσσαλονικὴν π.χ. καὶ τὴν Βέροϊαν μᾶς παραδίδονται δύο γυμνασίαρχοι.⁵ Ὁ γυμνασίαρχος ἠδύνατο νὰ ἀναλάβῃ συγχρόνως καὶ ἄλλα ἀξιώματα. Ὁ Γ. Ἰούλιος Εἰφραντικὸς π.χ. εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἦτο ταυτοχρόνως *γυμνασίαρχος* καὶ *γεροσιάρχης* δύο *γεροσιῶν*,⁶ τὰς ὁποίας μάλιστα, ὡς προκύπτει ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς,⁷ ὁ ἴδιος εἶχεν ἰδρύσει. Ὁ γυμνασίαρχος ἀνελάμβανε καὶ τὴν ἀγωνοθεσίαν κατὰ τὰς ἐορτὰς ἢ προσέφερεν ἐκ τῶν ἰδίων τὸ ἔλαιον διὰ τὸ ἄλειμμα τῶν ἀθλητῶν καὶ τῶν γυμναζομένων ἐν γένει,⁸ ὡς *γυμνασίαρχος ἐλαίου θέσει*, ὅπως χαρακτηρίζεται ἄλλοῦ.⁹ Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι εἰς τὴν λυγκηστικὴν Ἡράκλειαν ἐπιφανῆς πολίτης αὐτῆς ἀνεδείχθη γυμνασίαρχος καὶ ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ τοῦ *ἔθνους* τῶν Λυγκηστῶν.¹⁰ Φυσικὰ δὲν πρέπει ἐδῶ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οὗτος ἦτο ταυτοχρόνως γυμνασίαρχος δύο τυχόν γυμνασίων, τῆς πόλεως καὶ τοῦ κοινοῦ τῶν Λυγκηστῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξελέγη γυμνασίαρχος διὰ τὸ ἐν Ἡρακλείᾳ γυμνάσιον ὑπὸ τῆς

¹ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 811. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὰ μελετήματα 20, σμ. 3 [=BCH 79 (1955) 274]. Εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Φιλίππων, ἐκ τῶν δημοσιευθεισῶν ὑπὸ τοῦ Μερτζίδου, συναντῶμεν καὶ «*γυμνασιαρχήσαντα τρεῖς ἀξίως*». Τῆς ἐπιγραφῆς ὁμοῦ ταύτης ἡ γνησιότης ἀμφισβητεῖται. Βλ. L. Robert, RA 13 (1939) 141.

² Ἐκ τῶν Συντάδων τῆς Φρυγίας γνωρίζομεν τινα «*γυμνασιαρχήσαντα διετίαν*», IGR IV, 708.

³ Εἰς τὴν Κορησὸν τῆς Κέας ὁ γυμνασίαρχος δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐκλεγῆ «*νεώτερος τριάκοντα ἐτῶν*», Ditt. Syll. III^a, 958, στ. 20.

⁴ Βλ. Μακεδονικὰ 2 (1941 - 52) 630.

⁵ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 372: *γυμνασιαρχόντων Λωσιθέου τοῦ Ποσειδωνίου, Ἀριστοφίλου τοῦ... Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. σμ. 6: γυμνασιαρχόντων Ἀλεξάνδρου τοῦ Θεοφίλου, Ἀλεξάνδρου τοῦ Φιλοκράτους.*

⁶ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 3.

⁷ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 23.

⁸ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 33.

⁹ BCH 13 (1889) 486, ἀρ. 1, στ. 5/6. 487, ἀρ. 2, στ. 8.

¹⁰ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 248 [=BCH 21 (1897) 161/62: *γυμνασίαρχης ἀποδοει-(γ)μ(έ)νος καὶ τῆς πόλεως καὶ τοῦ Λυγκηστῶν ἔθνους*].

πόλεως καὶ τοῦ κοινοῦ. Δὲν πρέπει νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι ἠδύνατό τις καὶ πρὸ τῆς ἀναλήψεως τῆς γυμνασιαρχίας καὶ μετ' αὐτὴν νὰ λάβῃ καὶ ἄλλα ἀξιώματα καὶ λειτουργίας. Ὁ μνημονευθεὶς γυμνασίαρχος τῆς λυγκηστικῆς Ἡρακλείας διετέλεσεν ἐν τῇ πατρίδι του προσέτι ταμίας καὶ πολιτάρχης, ὁ Α. Κατίνιος Λέων (I) ἐν Θεσσαλονικῇ ἀρχιερέυς, ἀγωνοθέτης, γυμνασίαρχος καὶ πολιτάρχης δύο φορὰς (*ἄρξας δις τὴν πρώτην ἀρχήν*),¹ ὁ δὲ δωμόνυμος του ἔγγονος γυμνασίαρχος καὶ βουλευτής.² Πρὸ παντὸς ὅμως τὴν γυμνασιαρχίαν εὐρίσκομεν συχνὰ συνδεδεμένην μὲ τὴν ἀρχιερωσύνην τοῦ τόπου ἢ καὶ τοῦ κοινοῦ.³

Ὁ γυμνασίαρχος εἶναι ὁ ἀνώτατος ἐπόπτης τοῦ γυμνασίου, ὁ *ἄρχων τοῦ γυμνασίου*, ὅπως καλεῖται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Ὁρεστίδος.⁴ Τὰ καθήκοντά του εἶναι διττά: *ἐπιμέλεια* ἐν γένει τοῦ γυμνασίου καὶ *προστασία* τῶν νέων (βλ. ἐπιγραφὴν Ἀμφιπόλεως). Ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν καλὴν συντήρησιν καὶ λειτουργίαν τοῦ γυμνασίου, δαπανῶν ἐνίοτε πρὸς τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐκ τῶν ἰδίων.⁵ Ὁ γυμνασίαρχος π.χ. τῆς Λητῆς Μάνιος Σαλάριος Σαβεῖνος παραδίδεται ὅτι διέθεσε 170 δηνάρια διὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ γυμνασίου.⁶ Εἰς τὰ καθήκοντά του ἀνάγεται καὶ ἡ προμήθεια τοῦ ἀναγκαίου κατὰ τὰς καθημερινὰς ἀσκήσεις τῶν νέων καὶ τὰς ἑορτὰς ἐλαίου. Ἐνίοτε προμηθεύει τοῦτο ὁ ἴδιος μὲ ἰδικὰ του ἔξοδα. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὰς ἀθλήσεις ἐγένετο ἀφθονος χρῆσις ἐλαίου καὶ δι' αὐτὸ αὕτη ἦτο πολυδάπανος, ἐδίδετο μία πρώτης τάξεως εὐκαιρία εἰς τὸν γυμνασίαρχον νὰ ἐπιδείξῃ τότε τὴν *φιλαγαθίαν* καὶ τὴν *ἀφιλαγοργίαν*. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἰδιαίτερος ἐξάιρεται ἡ δαπάνη αὕτη τῶν γυμνασιάρχων εἰς τὰ μνημεῖα, τὰ ὁποῖα οἱ ἴδιοι ἐγείρουσιν ἢ συγγενεῖς των, ἢ εἰς τὰ ὑπὸ τῆς πόλεως ἰδρυόμενα πρὸς τιμὴν των.⁷ Τὸ κύριον ὅμως ἔργον αὐτῶν ἦτο ἡ *προστασία τῶν νέων*, ἧτις ἀφεῶρα εἰς τὴν σωματικὴν διάπλασιν καὶ τὴν πνευματικὴν μόρφωσιν αὐτῶν.⁸ Αὐτοὶ διενήργουν τὴν ἀπογραφὴν τῶν ἐφήβων τῆς πόλεως, ἴσως κατόπιν ἐξετάσεων, καὶ κατέτασσον αὐτοὺς εἰς τὰς ομάδας ἢ ἀπέλυον αὐτοὺς μετὰ τὴν φοίτησιν των. Διὰ τὴν Δερρίοπον π.χ. μαρτυρεῖται ὅτι δύο ομάδες ἐφήβων, ἀποτελοῦσαι πιθανῶς δύο τάξεις, ἀπελύθησαν ὑπὸ τοῦ γυμνασιάρχου Νικολάου τοῦ

¹ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 40.

² Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 36.

³ Δήμιτσα, ἀρ. 811. Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 7. 40. BCH 59 (1935) 141, ἀρ. 41.

⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 216 [=BSA 18 (1911/12) 185/86].

⁵ Πρβ. Δήμιτσα, ἀρ. 811: *γυμνασιάρχον ἐκ τῶν ἰδίων*. Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 33.

⁶ BSA 23 (1918/19) 73, ἀρ. 7.

⁷ Ὁ Jh 1 (1898) 181 κέ. Δήμιτσα, ἀρ. 51. 248. 811. BSA 23 (1918/19) 73, ἀρ. 7. Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. 23. 33.

⁸ J. Oehler, ἔνθ' ἀν. 1999.

Ἀπολλοδώρου.¹ Ἡ κατατάξεις τῶν ἐφήβων, ὡς συνάγομεν ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Ἐδέσσης, ἐτύγχανε τῆς ἐγκρίσεως τῆς βουλῆς (κατὰ τὸ δόγμα τῆς βουλῆς).² Εἰς τὰς κατατάξεις αὐτάς, τὰς ἀπογραφὰς τῶν ἐφήβων, συνήθως ἀναφέρεται εἰς τὰς ἐπιγραφὰς μαζὶ μὲ τὸν γυμνασίαρχον καὶ ὁ ἐφήβαρχος, ἐνίοτε μάλιστα μόνον αὐτός. Φυσικὰ δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἰς τὰς τελευταίας περιπτώσεις ὁ γυμνασίαρχος δὲν ὑπῆρχεν, ἀντ' αὐτοῦ δὲ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν εἶχεν ὁ ἐφήβαρχος, ἢ ὅτι ὁ ἐφήβαρχος ἐταυτίζετο μὲ τὸν γυμνασίαρχον. Ὁ ἐφήβαρχος, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ J. Oehler,³ πιστοῦται δὲ καὶ ἐκ τῶν μακεδονικῶν ἐπιγραφῶν, εἶχε τὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν ἐφήβων, πιθανώτατα ὄλων τῶν ὀμάδων αὐτῶν,⁴ ἐνῶ ὁ γυμνασίαρχος τὴν γενικὴν ἐποπτείαν τοῦ γυμνασίου.⁵ Ὁ γυμνασίαρχος προΐστατο ὄχι μόνον τῶν ἐφήβων, ἀλλ' ὄλων τῶν φοιτῶντων εἰς τὸ γυμνάσιον, τῶν ἀπὸ τοῦ γυμνασίου. Ἐφοίτων δὲ εἰς τὸ γυμνάσιον πλὴν τῶν ἐφήβων καὶ οἱ νέοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι.⁶ Ἔτσι εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Ἀμφιπόλεως βλέπομεν τὸν γυμνασίαρχον Φίλιππον νὰ ἀσκήσῃ ἐποπτείαν καὶ ἐπὶ τῶν νέων τῆς πόλεως καὶ ἐπὶ τῶν πρεσβυτέρων.⁷ Οἱ σύλλογοι τῶν νέων τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Βεροίας καὶ τῶν Σερρών ἐγείρουν ἀντιστοίχως τιμητικὰ μνημεῖα εἰς τρεῖς γυμνασάρχους,⁸ οἱ ὅποιοι ἀναμφιβόλως διετέλεσαν καὶ αὐτῶν γυμνασάρχου. Ὁ δὲ Γ. Ἰούλιος Εὐφραντικός, ὅστις εἰς δύο ἐπιγραφὰς τῆς Θεσσαλονίκης ἐμφανίζεται ὡς γυμνασίαρχος καὶ ἰδρυτὴς καὶ γερουσιάρχης δύο γερουσιῶν, ἀναμφισβητήτως ὑπῆρξε καὶ τῶν γερουσιῶν γυμνασίαρχος. Οὐδεμία λοιπὸν ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι ὁ γυμνασίαρχος ἦτο ὁ ἀνώτατος ἐπόπτης ὄλων τῶν ἐνώσεων τῶν διαφόρων ἡλικιῶν τῆς πόλεως, δηλ. τῶν ἐφήβων, τῶν νέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων.

Ἡ θέσις τοῦ γυμνασιάρχου ἦτο λίαν τιμητικὴ, ὡς ἐκ τούτου γυμνασάρχου συνήθως ἐγίνοντο εἰς τὰς πόλεις ἄνδρες διαπρέποντες εἰς τὴν δημοτικὴν ζωὴν καὶ ἀνήκοντες εἰς ἐπιφανεῖς οἰκογενεῖας τοῦ τόπου. Εἰς τὴν

¹ Spomenik 98 (1941-48) 184 κέ., ἀρ. 388, στ. 1-65, 389, στ. 1-68.

² Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 1, στ. 6.

³ J. Oehler, RE V, 2736 ἐν λ. Ἐφήβαρχος.

⁴ Εἰς τὴν Δερραιοπὸν τὴν γενικὴν ἐποπτείαν καὶ τῶν δύο ὀμάδων τῶν ἐφήβων, οἵτινες κατετάγησαν ὑπὸ τὸν γυμνασίαρχον Νικόλαον Ἀπολλοδώρου, εἶχεν ὁ αὐτὸς ἐφήβαρχος, ὁ Δίκαιος Πετικίου ὁ καὶ Ρουφός. Spomenik, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 388, στ. 16/7, 389, στ. 14-16.

⁵ Βλ. καὶ L. Gr as b e r g e r, Erziehung u. Unterricht im klassischen Altertum, τόμ. 3, 472.

⁶ Βλ. πρῶτον μέρος τῆς μελέτης, Μακεδονικά τόμ. 4ος, 280 κέ.

⁷ Ὁ Jh 1 (1898) 181 κέ., στ. 22, 29-32.

⁸ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 51, 811. Μακεδονικά 2 (1941-52) 630.

⁹ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 3 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 23.

Βέροιαν π. χ. ὁ ἀρχιερεὺς τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων καὶ μέγας εὐεργέτης τῆς πατρίδος του καὶ τῆς ἐπαρχίας Κ(όντος) Ποπίλλιος Πύθων διετέλεσε γυμνασίαρχος,¹ καθὼς καὶ συγγενῆς τις αὐτοῦ, ὁ Κ. Ποπίλλιος Πρόκλος Ἰουνιανὸς Πύθων,² εἰς τὰς Σέρρας ὁ ἐπίσης ἀρχιερεὺς τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων Τι. Κλαύδιος Διογένης,³ εἰς τὴν λυγκησιτικὴν Ἡράκλειαν ὁ πολυλαπλῶς εὐεργετήσας τὴν πόλιν καὶ διὰ πολλῶν ἀξιοματίων τιμηθεὶς Παῦλος Καιλίδιος Φρόντων,⁴ εἰς τὴν Λητὴν ὁ ἐπίσης εὐεργετὴς αὐτῆς Μάνιος Σαλάριος Σαβείνος.⁵ Εἰς τὴν Θεσσαλονικίην οἱ γυμνασίαρχοι Αἴλιος Κατίνιος Λέων καὶ ὁ ὁμώνυμος ἑγγονός του καὶ ὁ Αἴλιος Βαίβιος Ἡλιόδωρος ἀνήκον ὁμοίως εἰς ἐπιφανεῖς οἰκογενείας καὶ προσέφερον μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν πόλιν.⁶ Μία ἔνδειξις ἀκόμη τῆς ἐπιφανοῦς θέσεως, τὴν ὁποίαν οἱ γυμνασίαρχοι εἶχον εἰς τὰς πόλεις, εἶναι ὅτι δύο ἐξ αὐτῶν ἔλαβον ἐν συνεχείᾳ τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν τῆς πόλεως (τὴν πρώτην ἀρχήν), δηλ. τὴν πολιταρχίαν.⁷

Οἱ γυμνασίαρχοι ἔξερχόμενοι τῆς ἀρχῆς ἐτύγγαλλον συνήθως ἔξαιρητικῶν τιμῶν ἐκ μέρους τῶν πόλεων καὶ τῶν διαφόρων γυμναστικῶν συλλόγων. Ἀναφέρομεν μερικὰ ἐκ τῶν σημαντικωτέρων παραδειγμάτων. Εἰς τὴν Ἀμφίπολιν ὁ γυμνασίαρχος Φίλιππος τιμᾶται ὑπὸ τῆς πόλεως διὰ στεφάνου ἐκ θαλλοῦ καὶ εἰκόνας χαλκῆς διὰ τὸ ἐνδιαφέρον του πρὸς τοὺς νέους καὶ τοὺς πρεσβυτέρους, τὸ δὲ τιμητικὸν ψήφισμα, ἀναγραφὴν εἰς στήλην λιθίνην, ἀνατίθεται παρὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ εἰς τὸ ἐπιφανέστερον σημεῖον τοῦ γυμνασίου.⁸ Εἰς τὴν Θεσσαλονικίην ὁ Παράμονος Ἀντιγόνου αἰρεθεὶς γυμνασίαρχος εἰς τὸ τρίτον καὶ πεντηκοστὸν ἔτος (96/5 π. Χ.) τιμᾶται «θαλλοῦ στεφάνωι καὶ εἰκόνι χαλκῆ(ι) καὶ γραπτῆ[ι] τ[ε]λείαι», τὸ δὲ τιμητικὸν ψήφισμα, ἀναγραφὴν ὁμοίως ἐπὶ λιθίνης στήλης, ἀνατίθεται εἰς ἑμφανές μέρος τοῦ γυμνασίου.⁹ Ἐπίσης ὑπὸ τῆς πόλεως Λητῆς ἐγείρεται μνη-

¹ RA 37 (1900) 489/90, ἀρ. 131 [=Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916)148, ἀρ. 4]. Rev. Phil. 65 (1939) 131, ἀρ. 2. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 1193.

² Δήμιτσα, ἀρ. 51. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 1192.

³ Δήμιτσα, ἀρ. 811. 812 [=Duchesne-Bayet, ἔνθ' ἀν. 17]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 714.

⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 248 [=BCH 21 (1897) 162 = REG 11 (1898) 273]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 665.

⁵ BSA 23 (1918/19) 72, ἀρ. 7 [=SEG 1, 64, ἀρ. 276].

⁶ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 7 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 36, 40.

⁷ Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 30, 40.

⁸ ÖJh, ἔνθ' ἀν. στ. 57: καὶ [τὸ ψήφισμα ἀναγραφὴν εἰς στήλην λιθίνην [σταθμὴ παρὰ] τὴν εἰκόνα εἰς τὸν ἐπιφανέστατον τοῦ γυμνασίου τόπον.

⁹ Μακεδονικά 2 (1941 - 52) 608/9, ἀρ. 29.

μείον πρὸς τιμὴν τοῦ μνημονευθέντος γυμνασιάρχου Μανίου Σαλαρίου Σαβείνου.¹ Ὑπὸ δὲ τῶν νέων τῶν πόλεων Βεροίας καὶ Σερῶν τιμῶνται ἀντιστοιχῶς δι' ἀναθέσεως μνημείου οἱ γυμνασάρχοι Κ. Ποπίλλιος Πρόκλος Ἰουλιανὸς Πύθων καὶ Τι. Κλαύδιος Διογένης.²

Οἱ γυμνασάρχοι (ἐνίοτε οἱ ἐφήβαρχοι) ἐμφανίζονται πολλάκις εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφὰς μαζί μὲ τοὺς πολιτάρχας ὡς ἐπώνυμοι.³ Φυσικὰ ἐκ τούτου δὲν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι οἱ γυμνασάρχοι ἦσαν καὶ αὐτοὶ ἐπώνυμοι ἄρχοντες τῆς πόλεως. Ἐπώνυμοι ἄρχοντες εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις ἦσαν μόνον οἱ πολιτάρχαι⁴ καὶ ἐνίοτε οἱ ἱερεῖς. Τὰ ὀνόματα δὲ τῶν γυμνασιάρχων, καθὼς καὶ τῶν ἐφηβάρχων, χρησιμοποιοῦνται μόνον, ἐφ' ὅσον πρόκειται νὰ χρονολογηθοῦν πράξεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον σχέσιν μὲ τὸ γυμνάσιον, ὡς ἀπορροφαὶ ἐφήβων, ἀπονομαὶ τιμῶν ἐκ μέρους τοῦ γυμνασίου ἢ τῶν ἀλειφομένων, καὶ ὄχι πράξεις τῆς πόλεως ἢ τῶν ἀρχόντων τῆς.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν ἐπιγραφῶν μᾶς παραδίδονται μόνον ἄνδρες γυμνασάρχοι, ὄχι δὲ καὶ γυναῖκες. Ἐάν λάβωμεν ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς ἄλλας περιοχὰς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπῆρχον θήλεις γυμνασάρχοι,⁵ πρέπει νὰ πιστεύσωμεν ὅτι καὶ εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις ὑπῆρχον.

Ἐκτὸς τοῦ γυμνασιάρχου διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν νέων, τ. ἔ. τῶν ἐφήβων, συναντῶμεν τὸν ἐφήβαρχον καὶ τοὺς ἐπιμελητὰς τῶν ἐφήβων. Ἐάν ἐκτὸς αὐτῶν ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι, ὡς ὑπογυμνασάρχοι ἢ διάφοροι παιδευτὰι,⁶ τοὺς ὁποίους συναντῶμεν ἀλλοῦ, δὲν γνωρίζομεν.

8. **Ἐφήβαρχοι.** Ἄλλος ἄρχων τοῦ γυμνασίου, ἔχων εἰδικώτερον τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἐφήβων, ἦτο ὁ ἐφήβαρχος. Εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφὰς τὸν συναντῶμεν πολὺ συχνά, ἄλλοτε μετὰ τοῦ γυμνασιάρχου καὶ ἄλλοτε μόνον του. Ἐφήβαρχοι μᾶς εἶναι γνωστοὶ σήμερον ἐκ Βεροίας,⁷ Ἐδέσσης,⁸

¹ BSA 23 (1918/19) 72, ἀρ. 7 [=SEG 1, 64, ἀρ. 276].

² Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 51. 811.

³ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 2 [=AEM 12 (1888) 190, ἀρ. 8]. 216 [=BSA 18 (1911/12) 185/86, ἀρ. 34]. 372 [=D u c h e s n e - B a y e t, ἐνθ' ἀν. 13, ἀρ. 2]. Δ. Καρατσούλη, ἐνθ' ἀν. 20, σημ. 6. Εἰς τινὰ ἐπιγραφήν τῆς Θεσσαλονίκης (Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 364=IBM II, 32, ἀρ. 271) μετὰ τῶν πολιταρχῶν καὶ τοῦ γυμνασιάρχου σημειώνεται ὡς ἐπώνυμος καὶ ὁ ταμίης τῆς πόλεως.

⁴ Βλ. ἀνωτέρω σ. 36.

⁵ Βλ. π.χ. IGR III, 642. 794. 801. 802. IV, 81. 1687. TAM II, 3, 766. III, 1, 57. 58.

⁶ Ditt. Syll. III³, 949. OGIS II, 764, 14. 49. Βλ. L. Grasberger, ἐνθ' ἀν. 471.

⁷ Β. Γ. Κ α λ λ ι π ο λ ί τ η, Στήλη μετ' ἀναγραφῆς δωρεᾶς καὶ καταλόγου ἐφήβων ἐκ Βεροίας, Γέρας Ἀ. Κεραμοπούλλου 1953, 305/6, στ. 3/4. [=SEG 139, 6, ἀρ. 398]. Δ. Καρατσούλη, Μακεδονικὰ μελετήματα 20, σημ. 3 [=BCH 79 (1955) 274].

⁸ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 1 [=AEM 12 (1888) 186 κέ., ἀρ. 1]. 2 [=AEM, ἐνθ' ἀν. 190, ἀρ. 8].

Δερριόπου, ¹ ἔξ Ὁρεστίδου ² καὶ πρὸ παντὸς ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης. ³ Εἰς τὴν Λητὴν δὲν μᾶς παραδίδεται ρητῶς ὁ ἐφήβαρχος, ἀλλὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐφήβων, πὸν συναντῶμεν εἰς ἐπιγραφὴν τῆς, ⁴ προϋποθέτει τὴν ὑπαρξιν τούτου. Ἐναντιβόλως δὲ καὶ ἄλλαι μακεδονικαὶ πόλεις, αἵτινες εἶχον ἐφήβους ἀσκουμένους εἰς τὰ γυμνάσια τῶν, θὰ πρέπει νὰ εἶχον καὶ τὸν ἄρχοντα τούτου. Τὸν ἐφήβαρχον παρακολουθοῦμεν εἰς τὰς πηγὰς μας ἀπὸ τοῦ 74/5 μ.Χ. μέχρι τοῦ 269/70 μ.Χ., δηλ. καθ' ὅλους τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους, καὶ δὴ κατὰ τὴν ἀκόλουθον χρονολογικὴν σειρὰν:

1. Εἰς τὴν Δερριόπον τὸ 74/5 μ.Χ.: *Δίκαιος Πετικίου ὁ καὶ Ροῦφος*, Spomenik 98 (1941-48) 184 κέ., ἀρ. 388, στ. 15 - 17. 389, στ. 14 - 17.

2. ὁμοίως εἰς τὴν Δερριόπον 87/8 μ.Χ.: *Μ. Ἰνστέϊος Γέμελλος*, Spomenik, ἔνθ' ἄν. ἀρ. 388, στ. 69.

3. Δερριόπον 90/1 μ.Χ.: *Σίμων Φιλίστου*, Spomenik, ἀρ. 389, στ. 72/3.

4. Δερριόπον 107/8 μ.Χ.: *Φίλων Παραμόνου*, Spomenik, ἔνθ' ἄν. ἀρ. 388, στ. 89.

5. Δερριόπον 121/22 μ.Χ.: *Μ. Ἰνστέϊος Κασσιανὸς Φιλόξενος*, Δήμιτσα, ἀρ. 261. Βλ. καὶ F. P a r a z o g l u, Ζ'ίνα Antika 1955, 369.

6. εἰς ὄρεστικὴν πόλιν 146/47 μ.Χ.: *Τι. Κλαύδιος Ἰουλιανός*, Δήμιτσα, ἀρ. 216 [=BSA 18 (1911/12) 185, ἀρ. 34].

7. εἰς τὴν Βέροϊαν 177/78 μ.Χ.: *Στάτιος Ἀντίγονος*, Β. Γ. Καλλιπολίτη, ἔνθ' ἄν. 305/6.

8. εἰς τὴν Ἐδεσσαν 180/81 μ.Χ.: *Λυσίμαχος Ἀβιδιανοῦ*. Δήμιτσα, ἀρ. 1 [=AEM 12 (1888) 186/87, ἀρ. 1].

9. εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν περὶ τὸ τέλος τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος: *Φιλίαρχος Διονυσίου*, Duchesne-Bayet, ἔνθ' ἄν. 13, ἀρ. 2.

10. εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν 206/7 μ.Χ.: *Ἄλειος Νικία[ανός; Β]άσσης*, Ἐπετηρ. Φιλολ. Πανεπ. Θεσσαλον., ἔνθ' ἄν. ἀρ. 2. Βλ. καὶ C h. E d s o n, ἔνθ' ἄν. Macedonia III, 204 (Addenda).

11. εἰς τὴν Ἐδεσσαν 229/30 μ.Χ.: *[Γά]ϊος Πεδονκαῖος Κά[σσ]α[ν]-δροσ*, AEM 12 (1888) 190, ἀρ. 8 ἢ *(Ἀ)ῖλιος Πεδονκαῖος Και[κί]λιος*], Δήμιτσα, ἀρ. 2. Βλ. καὶ E. B u r t o n, ἔνθ' ἄν. 614/15, ἀρ. 8. Duchesne-Bayet, ἔνθ' ἄν. 102, ἀρ. 135.

¹ Δήμιτσα, ἀρ. 261. Spomenik 98 (1941 - 48) 184 κέ., ἀρ. 388, στ. 15/6. 70. 90. 389, στ. 14. 73/4.

² Δήμιτσα, ἀρ. 216 [=BSA 18 (1911/12) 185/86, ἀρ. 34, στ. 7 - 9].

³ Δήμιτσα, ἀρ. 372 [=Duchesne-Bayet, ἔνθ' ἄν. 13, ἀρ. 2]. Πελεκίδης, ἔνθ' ἄν. 62/3, ἀρ. 19. 66, ἀρ. 24. 67, ἀρ. 26. C h. E d s o n, ἔνθ' ἄν. Macedonia III, 192/93 (βλ. καὶ Πελεκίδης, 55, ἀρ. 7). Ἐπετηρ. Φιλοσοφ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 (1950) 301/2, ἀρ. 2.

⁴ Μακεδονικά 2 (1941 - 52) 619, ἀρ. 42θ.

12. εἰς τὴν Θεσσαλονίκην 248/49 μ.Χ.: *Μαρεινιαδὸς Φίλιππος* (III), Π ε λ ε κ ι δ η, ἔνθ' ἄν. 62/3, ἀρ. 19.
13. ὁμοίως εἰς τὴν Θεσσαλονίκην 258/59 μ.Χ.: *Φλάβιος Κλαύδιος Μένων ὁ καὶ Στρομόνις*, Π ε λ ε κ ι δ η, ἔνθ' ἄν. 66, ἀρ. 24.
14. εἰς τὴν Θεσσαλονίκην 269/70 μ.Χ.: *Αὐρήμιος Ἰούλιος νέος ὁ καὶ Παντοβίσις*, Π ε λ ε κ ι δ η, ἔνθ' ἄν. 67, ἀρ. 26.

Φυσικά διεύρυνσις τῶν ὀρίων, ἰδίως πρὸς τὰ ἄνω, εἶναι εὐνόητος. Ὁ ἐφήβαρχος εἰς τὴν Μακεδονίαν ἦτο ἄρχων ἐκλεγόμενος ἐκ τῶν ἐχόντων πλήρη δικαιώματα πολιτῶν, δὲν ἦτο τίτλος τιμητικός, διδόμενος εἰς τὸν πρῶτον τῶν ἐφήβων, τὸν princeps erbeborum, ὡς ἐπίστευον παλαιότερον οἱ D u c h e s n e - B a y e t, ἔνθ' ἄν. 101, F o u c a r t e παρὰ M. Fraenkel ἐν IG IV, 589, F r. P o l a n d, Das griech. Vereinstehen 90 καὶ τελευταίον διὰ τὸν ἐφήβαρχον τῆς Θεσσαλονίκης ὁ L. R o b e r t, Hellenica 2, 41. Ἐνδείξεις τοῦτου ὑπάρχουν ἀρκεταί. Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης π. χ. ἐμφανίζεται ἀξιωματοῦχος τις, ἀνήκων εἰς τὴν ἐπιφανῆ οἰκογένειαν τῶν Μαρεινιαδῶν, ὅστις τὸ 248/9 μ.Χ. διετέλεσεν ἐφήβαρχος καὶ ἱερεὺς τοῦ θεοῦ Φούλβου,¹ τὸ δὲ 249/50 πολιτάρχης.² Ἄν οὗτος, κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἀνωτέρω, ἀνῆκε τὸ 248/9 εἰς τοὺς ἐφήβους, ἦτο δηλ. περίπου 18 ἐτῶν, θὰ ἦτο ἀδύνατον τὸ ἐπόμενον ἔτος νὰ ἀναδειχθῆ εἰς τὸ ὑπατον ἀξιωμα τῆς πόλεως, εἰς τὸ τοῦ πολιτάρχου. Βέβαια ὁ ἐν λόγῳ ἀξιωματοῦχος, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ πρὸς τιμὴν του στηθὲν μνημεῖον ἀφιερῶται ὑπὸ τοῦ ἐκ μητρὸς πάππου του,³ πρέπει νὰ ἦτο νεαρῶς σχετικῶς ἡλικίας. Δὲν σημαίνει ὁμοίως ὅτι οὗτος ἀνῆκε καὶ εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν. Μᾶλλον πρέπει αὐτὸς νὰ ἀνῆκε τότε εἰς τοὺς «νέους», οἱ ὅποιοι, ὅπως εἶδομεν, ἐλάμβανον ἔνεργον μέρος εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς πόλεως. Μιὰ σοβαρὰ ἀκόμη ἔνδειξις, ὅτι ὁ ἐφήβαρχος ἦτο ἄρχων τῆς πόλεως, εἶναι ὅτι συχνὰ συναντῶμεν τοῦτον εἰς τὰς ἐπιγραφὰς μνημονεύομενον μετ' ἄλλων ἀρχόντων τῆς πόλεως, ὡς πολιταρχῶν, γυμνασιάρχων, ἱερέων,⁴ ἢ τὸν τίτλον τοῦ ἐφηβάρχου σημειούμενον παρὰ τοὺς τίτλους ἄλλων ἀξιωματῶν τῆς πόλεως, ὡς [βου]λεύ[σαντα καὶ] νεωκορ[ήσαντα το]ῦ ἁγιωτάτου πατρι[ου] θεοῦ Καβειρ[ου], ἐφηβαρχή[σαντα] καὶ πολε[ιτάρ]χ[ήσαντα] ἢ ἱερασάμενον καὶ

¹ Περί τοῦ θεοῦ Φούλβου ἐν γένει βλ. C. h. E d s o n, Cults of Thessalonica, Harvard Studies ἐν Classical Philology 51 (1941) 135/36 καὶ L. R o b e r t, REG 59/60 (1946 - 47) 332, ἀρ. 139 καὶ Hellenica 2 (1946) 37 κέ.

² Π ε λ ε κ ι δ η, ἔνθ' ἄν. 62/3, ἀρ. 19.

³ Παρόμοιον μνημεῖον, ἀνατεθὲν ὑπὸ τοῦ πάππου (Ποντίου τινὸς) πρὸς τὸν ἐγγονόν του, ἐφήβαρχον καὶ αὐτόν, γνωρίζομεν ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Θεσσαλονίκης, C. h. E d s o n, ἔνθ' ἄν. Macedonia III, 192/93.

⁴ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 2. 216. 372. Ἐπετηρ. Φιλολ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 (1950) 301/2, ἀρ. 2. Δ. Κ α ν α τ σ ο ῦ λ η, Μακεδονικά μελετήματα 20, σμ. 3 [=BCH 79 (1955) 274].

ἀγωνοθετήσαντα καὶ ἐφηβαρχήσαντα ἢ ἱερασάμενον θεοῦ Ἀὐρηλίου Φούλβου καὶ ἀγωνοθετήσαντα καὶ ἐφηβαρχήσαντα.¹ Τέλος φράσεις τῶν ἐφηβικῶν καταλόγων, οἵαι ἀπογραφὴ ἐφήβων τῶν ἐφηβευσάντων ὑπὸ Λυσίμαχον Ἀβιδιανοῦ, τὸν ἐφήβαρχον, κατὰ τὸ δόγμα τῆς βουλῆς ἢ ὁ ἐφήβαρχός (τάδε) ἀνέταξεν τοὺς (ἐπ' [ἀντὶ ἐπ'] αὐτῶ γενομένους) ἐφήβους,² δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποδίδωνται εἰς ἀπλοῦς principes ephoborum, ἀλλ' εἰς κανονικοὺς ἄρχοντας. Παρομοίαι φράσεις συναντῶμεν καὶ διὰ τοὺς γυμνασιάρχους, οἱ ὅποιοι φυσικὰ ἦσαν ἄρχοντες τῆς πόλεως: π. χ. ἀπέταξεν (ὁ γυμνασιάρχος) τοὺς ἐφ' ἑαυτῶ γενομένους ἐφήβους.³ Ὅπως δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ ἐφήβαρχοι εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀνεδεικνύοντο εἰς σχετικῶς νεαρὰν ἡλικίαν. Τοῦτο πιστοῦται ὄχι μόνον ἐκ τῶν δύο ἀνωτέρω ἐφηβαρχῶν τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν ὁποίων οἱ πάπποι ἔζων κατὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς των, ἀλλὰ καὶ ἐκ δύο ἄλλων τῆς πόλεως Δερριόπου, τῶν ὁποίων οἱ πατέρες εἶχον τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἐφήβων, καθ' ὃν χρόνον οὗτοι ἦσαν ἐφήβαρχοι.⁴

Ἐπειδὴ ὁ ἐφήβαρχος, ὅταν μνημονεύεται μετὰ τοῦ γυμνασιάρχου (ἢ τῶν γυμνασιάρχων), κατέχει πάντοτε εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τὴν δευτέραν μετ' αὐτὸν θέσιν,⁵ πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἦτο ὑποδεέστερος αὐτοῦ ἄρχων. Δι' αὐτὸ εἰς τὴν Βέροιαν ὁ ἐφήβαρχος ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ἀνάθεσιν τοῦ μνημείου τοῦ γυμνασιάρχου Τι. Κλαυδίου Πειεριώνος.⁶ Ἡ ὑποδεεστέρη θέσις τοῦ ἐφηβάρχου ἔναντι τοῦ γυμνασιάρχου εἶναι εὐνόητος, καθ' ὅσον οὗτος μὲν προΐστατο, ὅπως εἶπομεν, τοῦ γυμνασίου, ἐνῶ ὁ ἐφήβαρχος εἶχε τὴν ἐποπτείαν τῶν ἐφήβων μόνον. Ὅτι δὲ ὁ ἐφήβαρχος εἶχε τὴν ἐποπτείαν ὅλων τῶν ἐφήβων τῆς πόλεως δεικνύουν αἱ δύο μεγάλαι ἐπιγραφαὶ τῆς Δερριόπου, ἔνθα βλέπομεν ὅτι ὁ ἴδιος ἐφήβαρχος ἠγεῖτο καὶ τῶν δύο ομάδων, εἰς ἃς ἦσαν κατανεμημένοι οἱ ἐφηβοὶ τῆς πόλεως κατὰ τὸ ἔτος 74/5 μ.Χ.⁷

Ἡ ἐφηβαρχία, ὅπως καὶ ἡ γυμνασιαρχία, διήρκει ἐν μόνον ἔτος.⁸ Κατὰ τὸν χρόνον τῆς θητείας του ὁ ἐφήβαρχος ἠδύνατο καὶ ἄλλα ἀξιώ-

¹ Πελεκίδης, ἐνθ' ἄν. 66, ἀρ. 24. 67, ἀρ. 26. C h. E d s o n, ἐνθ' ἄν. 192/93 [Βλ. καὶ Πελεκίδης, ἐνθ' ἄν. 55, ἀρ. 7].

² Δημίτσα, ἀρ. 1 [=AEM 12 (1888) 186, ἀρ. 1]. 261. Spomenik, ἐνθ' ἄν. 185, ἀρ. 388, στ. 70 κέ. 186, ἀρ. 389, στ. 73 κέ.

³ Spomenik, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 388, στ. 13-15. 389, στ. 11-13.

⁴ Δημίτσα, ἀρ. 261. Spomenik, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 388, 91 κέ.

⁵ Δημίτσα, ἀρ. 372 [=D u c h e s n e - B a y e t, ἐνθ' ἄν. 13, ἀρ. 2]. 216 [=BSA 18 (1911/12) 185/86, ἀρ. 34]. Spomenik, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 388, στ. 1-16. 389, στ. 1-15.

⁶ Δ. Κανατσούλης, ἐνθ' ἄν. σημ. 3 [=BCH, ἐνθ' ἄν.].

⁷ Spomenik, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 388, στ. 15/6. 389, στ. 14-16.

⁸ BSA 18 (1911/12) 185/86, ἀρ. 34. Πελεκίδης, ἐνθ' ἄν. 62 κέ., ἀρ. 19. 24. 26. Ἐπετηρ. Φιλολ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 (1950) 301/2, ἀρ. 2. Β. Γ. Καλλιπολίτης, Γέρας Ἀ. Κεραμοπούλλου 1953, 305/6.

ματα τῆς πόλεως νὰ λάβῃ. Οὕτως ὁ Φλάβιος Κλαύδιος Μένων ὁ καὶ Στρουμόνις εἰς τὴν Θεσσαλονίκην τὸ ἔτος 258 μ.Χ. ἤτο συγχρόνως ἱερεὺς τοῦ θεοῦ Φούλβου, ἀγωνοθέτης καὶ ἐφήβαρχος.¹ Ὁμοίως ὁ Αὐρηλίος Ἰούλιος νέος ὁ καὶ Παντροπίς εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν ἔλαβε τὰ αὐτὰ ἀξιώματα κατὰ τὸ ἔτος 269 μ.Χ.² Φυσικὰ πρὸ τῆς ἐφηβαρχίας, καθὼς καὶ μετ' αὐτήν, ἠδύνατό τις νὰ ἀποκτήσῃ καὶ ἄλλα ἀξιώματα.³ Ὁ ἐφήβαρχος κατέτασσε τοὺς ἐφήβους εἰς τὴν τάξιν των, ἀπὸ κοινοῦ δὲ μετὰ τοῦ γυμνασιάρχου ἀπέλυε τούτους μετὰ τὴν φοίτησίν των. Ὅπως ὁ γυμνασιάρχος, καὶ αὐτὸς ἠδύνατο νὰ κάμῃ δωρεὰς πρὸς τοὺς ἐφήβους, νὰ χορηγήσῃ π.χ. τὸ ἔλαιον διὰ τὸ ἀλείμμα.⁴ Ἐπίσης μετὰ τοῦ γυμνασιάρχου ἀναγράφεται καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὡς ἐπωνύμου εἰς πράξεις, ἀφορώσας εἰς τοὺς ἐφήβους ἢ ἐν γένει εἰς τὸ γυμνάσιον.⁵ Ἐν ἀντιθέσει ὅμως πρὸς τοὺς γυμνασιάρχους, οἵτινες ἠδύνατο νὰ εἶναι περισσότεροι τοῦ ἑνὸς εἰς μίαν πόλιν, ὑπῆρχεν εἰς μόνον ἐφήβαρχος ἐφ' ὅλων τῶν ἐφήβων τῆς πόλεως.

Εἰς τοὺς ἐφηβάρχους, ὅπως καὶ εἰς πάντα ἄρχοντα, μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἀρχῆς των ἀνατίθεται πρὸς τιμὴν των βιωμός, ἀνδριάς ἢ ἐν γένει μνημεῖόν τι ὑπὸ τῶν συγγενῶν καὶ τῶν φίλων των κατοπιν ἀδείας τῆς πόλεως.⁶ Φυσικὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἐφήβαρχος ἐπὶ τῇ λήξει τῆς θητείας του ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀναθέσῃ μνημεῖον πρὸς τιμὴν προσώπου τινός.⁷

Καὶ οἱ ἐφήβαρχοι, ὅπως οἱ γυμνασιάρχοι, ἀνήκον εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ τόπου· προήρχοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ εὐπόρων καὶ εὐγενῶν οἰκογενειῶν. Ἄλλωστε μόνον τοιοῦτοι ἄνδρες ἠδύνατο νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὰς πολλαπλὰς ὑποχρεώσεις καὶ δαπάνας, τὰς ὁποίας ἀπῆιτε τὸ λειτούργημα των καὶ αἱ ὁποῖαι δὲν ἦσαν κατώτεροι τῶν τοῦ γυμνασιάρχου. Ἐτσι ὁ Φλάβιος Κλαύδιος Μένων ὁ καὶ Στρουμόνις ἀνήκεν εἰς τὴν ἐπιφανῆ ἐκ Θεσσαλονίκης οἰκογένειαν τῶν Κλαυδίων,⁸ ὁ Μαρεινιανὸς Φίλιππος (III) εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Μαρεινιανῶν τῆς ἰδίας πόλεως,⁹ εἰς ἄλλος ἀνήκεν

¹ Πελεκίδη, ἐνθ' ἄν. 66, ἀρ. 24.

² Πελεκίδη, ἐνθ' ἄν. 67, ἀρ. 26.

³ Πελεκίδη, ἐνθ' ἄν. 62/3, ἀρ. 19. C h. E d s o n, *Macedonica* III, 192/93.

⁴ Β. Γ. Καλλιπολίτη, ἐνθ' ἄν.

⁵ Δήμιτσα, ἀρ. 2 [= E. B u r t o n, ἐνθ' ἄν. 614/15, ἀρ. 8]. 216. 372. Ἐπετηρ. Φιλοσ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. ἐνθ' ἄν. Πρβ. καὶ ἐπιγραφὴν Βραγχιδῶν ἐν IBM IV, 1, 96, ἀρ. 924β.

⁶ Πελεκίδη, ἐνθ' ἄν. 62 κέ., ἀρ. 19. 24. 26. C h. E d s o n, ἐνθ' ἄν. *Macedonica* III, 192/93.

⁷ Δ. Κανατσούλη, *Μακεδονικὰ μελετήματα* 20, σμ. 3.

⁸ Περὶ αὐτοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας του βλ. Δ. Κανατσούλη, *Μακεδονικὴ προσωπογραφία* 78/9, ἀρ. 727 - 730.

⁹ Βλ. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἄν. 94/5, ἀρ. 878 - 880.

εἰς τὴν μεγάλην οἰκογένειαν τῶν Ποντίων τῆς Θεσσαλονίκης, δύο δὲ Ἰν-
στέιοι, ὁ Μ. Ἰνστέιος (ἀντὶ τοῦ ἀνυπάρχοντος Μινέτειος) Κασσιανὸς Φιλόξε-
νος καὶ ὁ Μ. Ἰνστέιος Γέμελλος, εἰς ἐπιφανῆ οἰκογένειαν τῆς Δερριόπου.¹

Πλὴν τοῦ ἐφηβάρχου ἄλλοι ἄρχοντες τῶν ἐφήβων ἦσαν οἱ ἐπιμελού-
μενοι τῶν ἐφήβων, οἱ ἐπιμεληταὶ τῶν ἐφήβων. Τοὺς συναντῶμεν εἰς ἐπι-
γραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ ἔτους 206/7 μ.Χ. μνημονευομένους μετὰ τοῦ
ἱερέως καὶ ἀγωνοθέτου τοῦ θεοῦ Φούλβου καὶ τοῦ ἐφηβάρχου τοῦ αὐτοῦ
ἔτους.² Πιθανώτατα δὲ τοιοῦτοι ἦσαν καὶ οἱ προμνημονευθέντες πατέρες
τῶν δύο ἐφηβάρχων τῆς Δερριόπου τῶν ἐτῶν 107/8 καὶ 121/22 μ.Χ., ὅ-
τινες διὰ τῆς ἐπιμελείας τῶν ἀνέταξαν τοὺς ἐφήβους.³ Οὗτοι ἐξελέγοντο,
ὅπως καὶ οἱ ἐφηβάρχοι, κατ' ἔτος καὶ εἶχον τὴν φροντίδα τῆς ἀπογραφῆς
τῶν ἐφήβων καὶ πιθανῶς τὴν ἐποπτείαν τῆς ἀγωγῆς αὐτῶν, ὅπως καὶ
οἱ ἀντίστοιχοι ἄρχοντες τῶν Ἀθηνῶν.⁴ Οἱ ἐπιμεληταὶ τῶν ἐφήβων, ἐπειδὴ
διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου τῶν ἔπρεπε νὰ ἔχουν καὶ τὴν ἀνάλογον πείραν,
δὲν ἦσαν νέοι, ὅπως οἱ ἐφηβάρχοι, ἀλλὰ προβεβηκότες τὴν ἡλικίαν· εἰς τὴν
Δερριόπου οἱ ἔχοντες τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἐφήβων ἦσαν, ὅπως εἶδομεν, οἱ πα-
τέρες τῶν ἐφηβάρχων. Δι' αὐτὸ καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὴν μαρτυρίαν
τοῦ Ἀριστοτέλους, Ἀθην. πολιτ. 42,2: *αἰροῦνται τρεῖς ἐκ τῶν φυλετῶν*
τῶν ὑπὲρ τετραράκοντα ἔτη γεγονότων, οὓς ἂν ἡγῶνται βελ-
τίστους εἶναι καὶ ἐπιτηδειοτάτους ἐπιμελεῖσθαι τῶν ἐφήβων. Ἐν τούτοις
παρὰ τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἔργου τῶν οἱ ἐπιμεληταὶ ἔθεω-
ροῦντο ὑποδεέστεροι τῶν ἐφηβάρχων, οἱ ὅποιοι ἀνελάμβανον τὴν δαπάνην
τοῦ ἀλείμματος καὶ τῆς ἀγωνιστικῆς καὶ ἑορταστικῆς κινήσεως τῶν ἐφήβων.
Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς μνημονεῖνται μετὰ τοὺς ἐφηβάρχους καὶ τοὺς ἄλλους
ἄρχοντας τῶν ἐφήβων.

9. Ἄλλος ἀξιωματοῦχος τοῦ γυμνασίου εἶναι ὁ ἐπιμελούμενος τοῦ
ἀλείμματος,⁵ ὁ ἔχων δηλ. τὴν φροντίδα τοῦ ἐλαίου διὰ τὰς ἐπαλείψεις τῶν
ἀθλουμένων. Οὗτος ἠδύνατο νὰ ἐκλέγεται ἢ νὰ ὀρίζεται ἐπ' εὐκαιρίᾳ.⁶

10. Μὲ τοὺς ἐπιμελητὰς αὐτοὺς δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται ἄλλοι ἐπι-
μεληταὶ τῆς πόλεως καὶ ἰδιωτικῶν συλλόγων καὶ πρὸ παντὸς οἱ ἐπ' εὐκαιρίᾳ
ἀνεγέρσεως μνημείου ὀριζόμενοι ὑπὸ τῆς πόλεως, τῶν κοινῶν, δημοσίων ἢ

¹ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 261. Spomenik, ἔνθ' ἀν. 185, ἀρ. 388, στ. 69. Βλ. καὶ
REG 69 (1956) 117.

² Ἐπετηρ. Φίλος. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 (1950) 301/2, ἀρ. 2.

³ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 261. Spomenik, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 388, στ. 91/2.

⁴ Περὶ τῶν ἐπιμελητῶν τῶν ἐφήβων εἰς τὰς ἀρχαίας ἐλληνικὰς πόλεις καὶ
εἰδικώτερον εἰς τὰς Ἀθήνας βλ. L. G r a s b e r g e r, ἔνθ' ἀν. 477. G. G l o t z
ἐν Daremberg-Saglio 2, 667/68. J. O e h l e r, RE VI, 165/66 ἐν λ. Ἐπιμεληταί.

⁵ Ἐπιμεληθεὶς τῆς τοῦ ἐλαίου θέσεως ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Κολοσ-
σῶν, IGR IV, 870.

⁶ Βλ. Β. Γ. Κ α λ λ ι π ο λ ί τ η, Γέρας Ἀ. Κεραμοπούλλου 305/6, στ. 6-8.

ιδιωτικῶν ὀργανώσεων, ἀρχόντων, ιδιωτῶν κλπ. Ἄπ' αὐτοὺς μᾶς εἶναι γνωστοὶ εἰς ἐπιμελητῆς τῶν τῆς βουλῆς δηναρίων, εἰς τὸν ὅποιον ἀνετέθη ὑπὸ τῆς βουλῆς τῆς Δερριόπου νὰ ἀριθμῆσῃ καὶ παραλάβῃ τὰ χρῆματα δωρεᾶς,¹ οἱ ἐπιμεληταὶ ἱεροῦ τινος ἐν Στόβοις² καὶ οἱ ἐπιμεληταὶ ἑταιρείας τῆς Ἐδέσσης (*συνήθεις ἐπιμεληταί*).³ Οἱ ἐπιμεληταὶ ἀνεγέρσεως μνημείων δὲν ἦσαν ἀξιοματοῦχοι οὔτε τῆς πόλεως οὔτε τῶν διαφόρων συλλόγων, ἀλλ' ἀπλῶς ἐργολάβοι, τῶν ὁποίων τὸ ἔργον περιωρίζετο μέχρι τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ μνημείου, διὰ τὸ ὅποιον ὠρίζοντο. Οὗτοι ἠδύνατο νὰ εἶναι περισσότεροι τοῦ ἐνός.⁴

11. **Ἀρχιτέκτονες.** Τοὺς συναντῶμεν τρεῖς φορὰς εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφάς, εἰς δύο τῆς Θεσσαλονίκης καὶ μίαν τῆς Λητῆς. Καὶ εἰς τὰς τρεῖς περιπτώσεις μνημονεύονται ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἀνεγέρσεως δημοσίου μνημείου καὶ πρὸς χρονολόγησιν αὐτοῦ, εἰς μὲν τὰς δύο πρώτας ἐπιγραφὰς μετὰ τῶν πολιταρχῶν καὶ τοῦ ταμίου τῆς πόλεως,⁵ εἰς δὲ τὴν ἄλλην μετὰ τῶν ἀγορανόμων καὶ τοῦ γραμματέως τῶν.⁶ Ἡ παρουσία τοῦ ὀνόματος αὐτῶν παρὰ τοὺς ἀρχοντας τῆς πόλεως, τοὺς μνημονευομένους ὡς ἐπωνύμους, δὲν ἀφήνει καμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι πρόκειται περὶ δημοσίων ἀρχιτεκτόνων⁷ καὶ ὄχι περὶ ιδιωτῶν ἐργολάβων ἢ προέδρων τεκτονικῶν σωματείων. Ἐπειδὴ δὲ εἰς πάντους μνημονεύεται, πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι εἰς δημόσιος ἀρχιτεκτων ἐν ἑκάστη πόλει ὑπῆρχεν ἢ τοὐλάχιστον εἰς ἑχρησιμοποιεῖτο δι' ἕκαστον ἔργον.

12. **Ἀρχιάτριοι.** Ὁ θεσμὸς τῶν δημοσίων ἱατρῶν, τῶν ἀρχιάτρων, ὁ ὅποιος κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς ἰδίᾳ χρόνους εἶχεν ἐπικρατήσει καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς αὐτοκρατορίας, κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Οἱ δημόσιοι αὐτοὶ ἱατροὶ ἤσκουν τὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν ἄλλων ἱατρῶν τῆς κοινότητος, ἐνδιεφέροντο διὰ τὴν δημοσίαν ὑγείαν,

¹ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 258. Βλ. καὶ Π. Παπαγεωργίου, Ἀθηνᾶ 20 (1908) 4.

² Ὁ Jh 28 (1933) 139, ἀρ. 13, στ. 5: ἐπιμελη[τῶν τοῦ ἱεροῦ].

³ Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 268, ἀρ. 1. Περὶ τῶν ἐπιμελητῶν αὐτῶν βλ. πρώτον μέρος τῆς μελέτης, Μακεδονικά, τόμ. 4ος, 274.

⁴ Τοιοῦτους ἐπιμελητὰς συναντῶμεν εἰς ἀρκετὰς ἐπιγραφὰς τῆς Μακεδονίας. Βλ. π.χ. Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 221 [=AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 3, ἀρ. 3]. 366. 596 (Βλ. καὶ C h. E d s o n, ἐνθ. ἀν. Macedonica III, 163). 811. 812. RA 37 (1900) 489, ἀρ. 131 [=Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 148, ἀρ. 4]. BSA 18 (1911/12) 147, ἀρ. 5. 179, ἀρ. 23 [=Ἀθηνᾶ 25 (1913) 447, ἀρ. 23]. 23 (1918/19) 70, ἀρ. 4. 72/3, ἀρ. 7. Π ε λ ε κ ῖ - δ η, ἐνθ' ἀν. 39. C h. E d s o n, ἐνθ' ἀν. 197, σημ. 46. Μακεδονικὸν ἡμερολόγιον 1959, 209 καὶ ἀνέκδοτος ἐπιγραφὴ, ἀποκειμένη εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης (Βλ. σ. 45).

⁵ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 367. 738.

⁶ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 678. [=O. T a f r a l i, Thessalonique 39, σημ. 2].

⁷ Περὶ τῶν δημοσίων ἀρχιτεκτόνων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα βλ. προχείρως C h a r l e s L u c a s, Daremberg - Saglio 1, 374 κέ. ἐν λ. Architectus καὶ P u c h s t e i n, RE II, 543 κέ. ἐν λ. Architectura.

παρεῖχον δωρεάν ἰατρικὴν περίθαλψιν εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ ἐδίδασκον ἰατρικὰ μαθήματα εἰς τοὺς βουλομένους ἐκ τῶν ἐλευθέρων νέων. Οὗτοι ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν κοινοτήτων καὶ ἐμισθοδοτοῦντο ὑπ' αὐτῶν.¹ Εἰς τὰς ἐπαρχίας ἦσαν ἢ ἀρχίατροι τῆς πόλεως ἢ τοῦ ξυστοῦ, δηλ. τοῦ δημοσίου γυμνασίου.² Εἰς τὴν Μακεδονίαν ὁ δημοσίος ἰατρὸς μὲ τὸν τίτλον «ἀρχίατρος» ἀπαντᾷ ἀπαξ μόνον εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ ἔτους 248 μ.Χ.³ Δὲν εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ καθορισθῇ ἂν οὗτος ἦτο ἀρχίατρος τῆς πόλεως ἢ, ἐπειδὴ ὁ ἔγγονός του, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου ἀνέθηκε βωμόν, ἦτο ἱερεὺς τοῦ θεοῦ Φούλβου καὶ ἐφήβαρχος, εἶχε δηλ. σχέσιν μὲ τὸ γυμνάσιον τῆς πόλεως, ἦτο ἀρχίατρος τοῦ γυμνασίου. Μὲ τοὺς δημοσίους αὐτοὺς ἰατροὺς σχέσιν φαίνεται ὅτι εἶχον καὶ οἱ medici, τοὺς ὁποίους συναντῶμεν εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἀποικίας τῆς Μακεδονίας.⁴ Πάντες οἱ ἄλλοι ἰατροί, τοὺς ὁποίους συναντῶμεν εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφάς,⁵ δὲν ἦσαν δημοσίοι ἰατροί, ἀλλὰ μᾶλλον ἰδιωτικοὶ (*ιδιωτεύοντες*).

13. Πλὴν τῶν μνημονευθέντων ἀνωτέρω ἀρχόντων εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφὰς ἀπαντοῦν καὶ τινες ἄλλοι, τοὺς ὁποίους ὅμως δὲν δυνατόν ἐπακριβῶς νὰ καθορίσωμεν. Ἔτσι εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ Πριλάπου τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος ἀπαντᾷ ὁ τίτλος «ἀντάρχων».⁶ Ὁ ὄρος ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἐπιγραφὰς ἄλλων περιοχῶν,⁷ σημαίνει δὲ τὸν ἀντικαταστάτην ἢ τὸν νόμιμον ἀναπληρωτὴν ἀρχοντός τινος, π.χ. τῶν στρατηγῶν, τοῦ γραμματέως (τῶν Ἀχαιῶν) κλπ. Τίνος ἀντικαταστάτης ἢ ἀναπληρωτῆς ἦτο ὁ ἡμέτερος ἀντάρχων δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ προσδιορίσωμεν. Πιθανὸν νὰ ἦτο ἓν εἶδος praefectus iure dicundo pro duumviris, οἷον συναντῶμεν εἰς τὴν Νεάπολιν

¹ Περί τῶν δημοσίων ἰατρῶν βλ. R. B r i a u, L' archiatrie romaine ou la médecine officielle dans l' empire romaine, Paris 1877, 53 κέ. καὶ ἐν Daremberg - Saglio I, 373. S. R e i n a c h ἐν Daremberg - Saglio 3, 1691 κέ. L i e b e n a m, Städteverwaltung 101 κέ. M. W e l l m a n n, RE II, 464-66 ἐν λ. Ἀρχίατρος. A. H. M. J o n e s, The Greek City 219 καὶ σημ. 18 (σ. 351).

² IGR I, ἀρ. 461: ἀρχίατρος πόλεως. IG IV, 182. Cod. Theodos. XIII, 3, 8. Βλ. R. B r i a u, Daremberg-Saglio 1, 373. M. W e l l m a n n, ἐνθ' ἀν. 464. R. R o b e r t, Hellenica 9 (1950) 26/7.

³ Π e λ e κίδη, ἐνθ' ἀν. 62/3, ἀρ. 19.

⁴ BSA 23 (1918/19) 95, ἀρ. 21. BCH 58 (1934) 472, ἀρ. 9.

⁵ J. H. St. 8 (1887) 373/74, ἀρ. 3 [= Δήμιτσα, ἀρ. 521]. M. Ἀ ν δ ρ ο νί κ ο υ, Ἐπιγραφαὶ Βερούας 26/7, ἀρ. 3 καὶ πίν. II [=SEG 12, 92, ἀρ. 333]. Εἰς τοὺς μὴ δημοσίους ἰατροὺς, τοὺλάχιστον εἰς τοὺς μὴ κοινοτικούς, πρέπει νὰ κατατάξωμεν καὶ τοὺς τρεῖς ἰαποῖάτρος, τοὺς ὁποίους συναντῶμεν εἰς ἐπιγραφὰς τοῦ Δίου καὶ τῆς Ἐδέσσης, Ath. Mitt. 18 (1893) 417, ἀρ. 4. Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 178.

⁶ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 272.

⁷ IG VII, 2711, στ. 43. XIV, 760, στ. 5 [=IGR I, ἀρ. 453]. 2³, 1077, στ. 13/4. JAJA 18 (1914) 323, στ. 133 [=IGR IV, ἀρ. 1756]. IGR I, ἀρ. 452. Ditt. Syll. I², 785, στ. 17. Pap. Oxyg. VI, 907, 21.

τῆς Ἰταλίας, πιθανόν ὅμως νὰ ἦτο ἀπλῶς ἀντικαταστάτης ἐνὸς οἰουδήποτε ἄρχοντος τῶν μακεδονικῶν πόλεων.

14. Ὅμοιως ἀσαφὴς εἶναι καὶ ὁ τίτλος «*πρό πόλεως*», ὅστις ἀπαντᾷ μόνον εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ δὴ δύο φορές εἰς τὴν Θεσσαλονικίην.¹ Ὁ Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. 53, ὅστις καὶ ἐξέδωκε τὰς δύο ἐπιγραφὰς μὲ τὸν τίτλον αὐτὸν, ὑποθέτει ὅτι πρόκειται περὶ μεταφράσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ ἀξιωματος praefectus urbi καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὁ *πρό πόλεως* αὐτὸς τῆς Θεσσαλονικῆς εἶναι ὁ ἀνώτατος ἀστυνομικὸς ἄρχων. Ἄλλ' ὁ praefectus urbi εἶναι ἀξιωματοῦχος τῆς πόλεως Ρώμης μόνον, δὲν ἀπαντᾷ δὲ οὔτε μὲ τὸν λατινικὸν τύπον οὔτε ἐν μεταφράσει εἰς ἄλλην τινὰ πόλιν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους οὔτε εἰς ἀποικίαν οὔτε εἰς municipium ἢ ὑπήκοον πόλιν.

15. Εἰς νομίσματα τῆς Θεσσαλονικῆς τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου συναντῶμεν *στρατηγόν* τινά *Μεγαλοκλέα*.² Ἀναμφιβόλως ὁ ἀξιωματοῦχος οὗτος πρέπει νὰ ἦτο πολιτικὸς ἄρχων, ὄχι στρατιωτικὸς. Τίποτε ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν ἀρμοδιοτήτων αὐτοῦ. Στρατηγὸς εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀντιγονιδῶν συναντῶμεν, ἦσαν δὲ οὔτοι βασιλικοὶ ὑπάλληλοι, ὅπως καὶ οἱ ἐπιστάται. Ἄρα γε ὁ στρατηγὸς τῆς Θεσσαλονικῆς νὰ ἦτο ὑπόλειμμά τι τῶν ἐλληνιστικῶν στρατηγῶν, διατηρηθὲν μέχρι τοῦλάχιστον τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου; Εἶναι πιθανόν.³ Οἱ *στρατηγοὶ* τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας τῶν Φιλιππῶν, ἐνώπιον τῶν ὁποίων προσήχθη ὁ Ἀπόστολος Παῦλος μετὰ τοῦ ὁπαδοῦ του Σίλα κατὰ τὴν πρώτην διαμονήν του εἰς Φιλιππούς,⁴ δὲν ἔχουν καμίαν σχέσιν μὲ τοὺς ἐλληνικοὺς στρατηγούς, ἀλλ' εἶναι μεταφράσεις τοῦ λατινικοῦ ὄρου *duumviri*,⁵ τὸν ὁποῖον συχνὰ συναντῶμεν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῆς ρωμαϊκῆς αὐτῆς ἀποικίας.

Ὅλοι οἱ ἄρχοντες, τοὺς ὁποίους ἐξητάσαμεν ἀνωτέρω, εἶναι πολιτικοί. Πλὴν τούτων ὑπάρχουν καὶ θρησκευτικοὶ ἄρχοντες, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐπίσης αἰρετοί, ἢ δὲ ἀρχὴ αὐτῶν διαρκεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν μόνον ἔτος.

1. **Ἄρχιερεῖς.** Οἱ ἀνώτατοι λειτουργοὶ καὶ ἐπόπται τῆς λατρείας εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπως καὶ εἰς τὰς ἄλλας περιοχὰς τοῦ ἐλληνισμοῦ, ἦσαν οἱ *ἀρχιερεῖς*.⁶ Οὔτοι διακρίνονται εἰς ἐπαρχιακοὺς ἀρχιερεῖς (sacerdotes pro-

¹ Πελεκίδης, Ἀπὸ τὴν πολιτεία 52, ἀρ. 4. 55/6, ἀρ. 8.

² T. E. M i o n n e t, Description de médailles antiques grecques et romaines I, 496.

³ O. T a f r a l i, Thessalonique des origines au XIVe siècle 31.

⁴ Πράξεις Ἀποστόλων 16, 20 - 23. 35. 36. 38. Περὶ τῆς πρώτης διαμονῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς Φιλιππούς βλ. P. L e m e r l e, Philippes et la Macédoine orientale à l' époque chrétienne et byzantine, Paris 1945, 15 κέ.

⁵ Βλ. P. C o l l a r t, Philippes ville de Macédoine 263 καὶ σημ. 4.

⁶ Περὶ τῶν ἀρχιερέων ἐν γένει βλ. P. G u i r a u d, Les assemblées provinciales dans l' empire romain, Paris 1887, 82 κέ. H i r s c h f e l d, Zur Ge-

vinciales) και εις δημοτικούς ἀρχιερείς (sacerdotes municipales). Οἱ πρῶτοι δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουν, διότι ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν ἐπαρχιακὴν ὀργάνωσιν τῶν Μακεδόνων καὶ τὴν ἐπαρχιακὴν αὐτοκρατορολατρείαν· περὶ αὐτῶν ἐγένεν εὐθὺς λόγος εἰς ἄλλην μελέτην μου.¹ Οἱ δημοτικοὶ ἀρχιερείς ἐξ ἄλλου διακρίνονται ἀναλόγως τῆς λατρείας εἰς ἀρχιερείς τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας καὶ εἰς ἀρχιερείς τῶν πόλεων. Οἱ ἀρχιερείς τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας φέρουν τὸν τίτλον «ἀρχιερεὺς τῶν Σεβαστῶν» ἢ πληρέστερον «ἀρχιερεὺς καὶ ἀγωνοθέτης τῶν Σεβαστῶν» καὶ δι' αὐτοῦ διακρίνονται τῶν ἐπαρχιακῶν ἀρχιερέων, οἵτινες συνήθως ἔχουν τὸν τίτλον «ἀρχιερεὺς (τῶν Σεβαστῶν) καὶ ἀγωνοθέτης τοῦ κοινοῦ Μακεδόνων». Ἐξ αὐτῶν γνωρίζομεν ἓνα ἐκ τῆς πόλεως Σερραῶν, τὸν Τι. Κλαύδιον Φλαουϊανὸν Λυσίμαχον.² καὶ ἓνα ἄλλον ἐκ τῆς πόλεως Βεροίας, τὸν Τι. Κλαύδιον Πτολεμαῖον.³ Εἰς τούτους πρέπει νὰ προσθῶμεν καὶ ἓνα ἀκόμη πιθανῶς ἐκ τῆς ἀρχαίας πόλεως Βέργης, ὅστις δὲν φέρει τὸν τίτλον τοῦ ἀρχιερέως τῶν Σεβαστῶν, δὲν ἦτο δηλ. ἀρχιερεὺς τοῦ ζῶντος αὐτοκράτορος καὶ τῶν προκατόχων, ἀλλὰ τὸν τίτλον [(ἀρχ)ιερεὺς Καίσαρος Σεβαστοῦ θεοῦ, τ. ἔ. τοῦ Αὐγούστου].⁴ Ἀσφαλῶς δὲ δὲν ἦσαν μόνον αὐταὶ αἱ πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἤσκουν

schichte des röm. Kaiserkultes, S. - B. Berl. Akad. 1888, 847. Brandis, RE II, 471 κέ. Toutain, Les cultes païens dans l' empire romain, τόμ. I, 129. V. Chapot ἐν Daremberg - Saglio 4, 2, 946 ἐν λ. sacerdos provinciae. P. Riwald, RE 2R I, 1651 κέ. ἐν λ. Sacerdotes.

¹ Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων, Μακεδονικά 3 (1953-55) 51-58 καὶ 70 κέ. Βλ. καὶ τὴν προφάτως δημοσιευθεῖσαν μελέτην τοῦ J. A. O. Larsen, Representative Government in Greek and Roman History, University of California 1955, 109 κέ. Μέχρι σήμερον μᾶς εἶναι γνωστὰ ἐπὶ δνόματα ἀρχιερέων τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων: 1) ὁ Μ. Αἴλιος Βελλιανὸς Κλαυδιανὸς Θεότιμος, 2) ὁ Τι. Ἰούλιος...κράτης, 3) ὁ Τι. Κλαύδιος..., 4) ὁ Τι. Κλαύδιος Διογένης, 5) ὁ Τι. Κλαύδιος Πειριῶν, 6) ὁ Κ. Ποπίλλιος Πύθων καὶ 7) ὁ Τ. Φλαούτιος Κάσσανδρος (Βλ. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 22. 592. 709. 714. 734. 1193. 1438). Εἰς τούτους θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ προστεθῇ καὶ ὁ ἐσχάτως γενόμενος γνωστὸς ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Βεροίας (Βλ. REG 69 (1956) 137, ἀρ. 150) Κάσσανδρος, ὅστις δὲν φέρει μὲν τὸν τίτλον ἀρχιερεὺς τοῦ κοινοῦ Μακεδόνων ἢ ἀρχιερεὺς τῶν Σεβαστῶν καὶ ἀγωνοθέτης τοῦ κοινοῦ Μακεδόνων, ἀλλὰ τὸν ἄπλοῦν «ἀρχιερεὺς» ἐπειδὴ ὁμοῦς τὸ ὄνομα τούτου (ἐπὶ ἀρχιερέος Κασσάν(ρ)δρου) χρησιμοποιεῖται ἐν ἐπιταφίῳ μνημείῳ μονομάχου, φονευθέντος ἐν Βεροίᾳ, ἴσως ἵνα δηλωθῇ ὅτι ὑπῆρξε χορηγὸς τῶν ἐν Βεροίᾳ τελουμένων ἐπαρχιακῶν ἀγώνων, εἰς τοὺς ὁποίους ἔλαβε μέρος ὁ μονομάχος, συνάγεται ὅτι ἦτο ὁ ἀρχιερεὺς τοῦ κοινοῦ. Ὁ ἄπλοῦς τύπος «ἐπὶ ἀρχιερέως», χωρὶς νὰ προστίθεται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ κοινοῦ κατὰ γενικὴν, ἀπαντᾷ συχνὰ καὶ εἰς ἄλλα κοινά, ἀποδίδεται δὲ εἰς τοὺς ἐπαρχιακοὺς ἀρχιερείς, ὄχι εἰς τοὺς τοπικοὺς.

² Δήμιτσα, ἀρ. 812. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων 70/1.

³ Δήμιτσα, ἀρ. 52 [=J. R. St. 33 (1943) 39 = SEG 12, 88/9, ἀρ. 317].

⁴ BSA 23 (1918/19) 91, ἀρ. 17 [=SEG 1, 66, ἀρ. 286].

τοπικήν αυτοκρατορολατρεία, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι πρέπει νὰ ὑπῆρχον.¹ Εἶναι εὐνόητον ὅτι οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Σεβαστῶν ἀνήκον εἰς τοὺς μετὰ τὸν Αὐγουστον χρόνους, ἐνθ' ὃ ἀρχιερεὺς Καίσαρος Σεβαστοῦ (θεοῦ) ὑπῆρχεν ὄχι μόνον ἐπὶ Αὐγούστου, ἀλλὰ καὶ μετέπειτα. Οὕτως ὃ ἐκ Σερρών ἀρχιερεὺς τῶν Σεβαστῶν Τ. Κλαύδιος Φλαουϊανὸς Λυσίμαχος ἔζησε τὸν 1ον μ.Χ. αἰῶνα,² ὃ δὲ ἐκ Βέργης διετέλεσεν (ἀρχ)ιερεὺς τοῦ Αὐγούστου ἐπὶ Τιβερίου (21/2 μ.Χ.).³ Ἀρχιέρειαν τῶν Σεβαστῶν, ὅπως καὶ ἀρχιέρειαν τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων,⁴ δὲν συναντῶμεν εἰς τὰς ἐπιγραφάς.

² Ἀρχιερεῖς τῶν πόλεων μᾶς εἶναι γνωστοὶ πολὺ περισσότεροί. Οὕτως ἔξ ἐπιγραφῶν τῆς Θεσσαλονίκης γνωρίζομεν 15 ἀρχιερεῖς καὶ 7 ἀρχιερείας,⁵

¹ Εἰς τοὺς Φιλίππους π.χ. πιθανῶς ὑπῆρχεν Augusteum (Σεβαστεῖον) πρὸς τέλειον τῶν τῆς λατρείας τῶν Σεβαστῶν (βλ. BCH 58 (1934) 454, σμμ. 1), εἰς δὲ τοὺς Στόβους ὑπάρχει ἐπιγραφὴ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, κατὰ τὸ πλεῖστον κατεστραμμένη, ἡ ὁποία περιεῖχε πιθανῶς ἀφιέρωμα εἰς ἀποθανοῦσαν αυτοκράτειραν (ÖJh 24 (1929) 85, ἀρ. 1).

² βλ. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. 71, σμμ. 4.

³ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 419.

⁴ Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων 58.

⁵ Οἱ ἀρχιερεῖς οὗτοι εἶναι οἱ ἑξῆς: 1) *Ἄγλιος Βαίβιος Ἡλιόδωρος* (Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 7. βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 21), 2) *Ἄγλιος Καίριος Λέων* (Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 40. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 29), 3) *Γάιος Ἀνώνιος Οὐρβανιανὸς* (Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 28. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 150), 4) *Ἀρόηλιος Ἰσιθόρος* (Π. Παπαγεωργίου, ἀρ. 20. Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 63, ἀρ. 19. βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 236), 5) *Κασσιανὸς Πρόκλος* (Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 52, ἀρ. 4. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 1183), 6) [*Τιβέριος*] *Κλαύδιος Κρίσπος* (Δήμιτσα, ἀρ. 365. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 722), 7) *Κλαύδιος Μένων* (Δήμιτσα, ἀρ. 378. 379. Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 39. βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 727), 8) *Κορνήλιος Φήλιξ Μαρκελλος* (Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 66/7, ἀρ. 25. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 779), 9) *Μαρεινανὸς Φίλιππος* (I) (Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 62/3, ἀρ. 19. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 878), 10) *Μαρεινανὸς Φίλιππος* (II) (Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 879), 11) *Πόντιος Εὐάγγελος* (Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. 16 Σεπτεμβρίου 1904. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 1181), 12) *Ρουπίλιος Οὐαλέριος* (Ἀθημισίετος ἐπιγραφὴ, ἀποκειμένη εἰς τὸν περίβολον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Θεσσαλονίκης, ἔχουσα οὕτω: *Ρουπίλιον Οὐαλέριον, | τὸν ἀξιολογώτατον ἀρχιερέα καὶ ἀγωνοθέτην ἢ πόλις πάσης ἕνεκα πρὸς ἐαυτὴν [εὐνοίας:]*), 13) *Φλαβιανὸς Ἀντίγονος* (Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 56/7, ἀρ. 9. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 1418), 14) [*Τίτος*] *Φλαβιανὸς Ἐλενος* (Duchesne - Bayet, ἐνθ' ἀν. 13/4, ἀρ. 3 = Δήμιτσα, ἀρ. 373 = Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 75, σμμ. 7. βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 1419), 15) *Φλαβιανὸς Μάγνος* (Πελεκίδη, ἀρ. 56/7, ἀρ. 9. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 1421). Ἀρχιέρειαι: 1) *Αἰλία Ἀλεξάνδρα* (Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 22. 36. 40. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 52), 2) *Ἀρρία Προκλιανὴ Φιλίση* (Πελεκίδη,

τῆς Βεροίας ἀρχιερεῖς 3 καὶ ἀρχιερείας 2,¹ τοῦ Βελβενδοῦ ἓνα ἀρχιερέα,² τῶν σούβων ἓνα ἀρχιερέα καὶ μίαν ἀρχιερείαν³ καὶ ἓνα ἐκ τῶν Φιλίππων.⁴ Πρὸς τοῦτον μᾶς εἶναι γνωστοὶ εἰς ἀρχιερεὺς⁵ καὶ μία ἀρχιερεία πιθανάτατα τῆς Στυβέρρας.⁶ Εἰς τὸν τίτλον τοῦ τοπικοῦ αὐτοῦ ἀρχιερεῶς⁷ οὐδεὶς προσδιορισμὸς προστίθεται, εἰ μὴ σπανίως μόνον τὸ ὄνομα τῆς πόλεως κατὰ γενικὴν, ὡς ἀρχιερεὺς καὶ ἀγωνοθέτης τῆς Ἀμφιπολιετῶν πό-

δ η, ἐνθ' ἀν. 77, σημ. 2. Δ. Κανατσοῦλη, ἐνθ. ἀν. ἀρ. 183), 3) *Ἀθηλία Ἀπολλοδορία ἢ Ἀμμία* (Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 24. 26. Δ. Κανατσοῦλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 273), 4) *Ἀθηλία Φιλοτέρα* (Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 20. Δ. Κανατσοῦλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 286), 5) *Ὀδαιερία Ἀλεξάνδρα* (Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. 16 Σεπτεμβρίου 1904=Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 86, σημ. 4. Βλ. καὶ Δ. Κανατσοῦλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 1068), 6) *Ποντία Καλλιστιανή* (Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 52, ἀρ. 4. Δ. Κανατσοῦλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 1189), 7) *Φλαβία Κλαυδία Σίλβανή* (Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. 23 Σεπτεμβρίου 1903, ἀρ. 5 καὶ Θεσσαλον. κατεσφρ. βιβλίον ἀνοιχθὲν 7, ἀρ. 33. Βλ. καὶ Δ. Κανατσοῦλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 1454).— Ὁ Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. 77, οὐχὶ ὀρθῶς περιλαμβάνει εἰς τὰς ἀρχιερείας τῆς Θεσσαλονίκης ὡς ὀγδόην ἀρχιερείαν καὶ τὴν *Ἀθηλιανὴν Πρεισοκην*, ἣτις οὐδένα τίτλον φέρει εἰς τὸ τιμητικὸν τῆς μνημεῖον. Βλ. Δ. Κανατσοῦλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων 53, σημ. 4.

¹ Ἀρχιερεῖς: 1) *Λούκιος Ἀθηλιανὸς Σωτήριχος* (REG 15 (1902) 142=BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6. Βλ. καὶ Δ. Κανατσοῦλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 207), 2) *Δέκιμος Ποπλίκιος* (BSA 41 (1940-45) 113, ἀρ. 24: ἐπὶ [ἀρχιερεῖος; Δ]έκιμον Ποπλίκιον. Βλ. καὶ Δ. Κανατσοῦλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 1487), 3) *Κ...* (ἐσθῆθ' μόνον τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ ὀνόματός του. Δήμιτσα, ἀρ. 59. Δ. Κανατσοῦλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 656). Ἀρχιερεῖς: 1) *Γαῖα Ἰουλία Κασσιανή* (Arch. Anzeig. 57 (1942) 178, ἀρ. 17 καὶ εἰκ. 47. Δ. Κανατσοῦλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 626), 2) *Πονία Ἀμμία* (Arch. Anzeig. ἐνθ' ἀν. 183, ἀρ. 20. Δ. Κανατσοῦλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 1187).

² Ch. E d s o n, *Macedonica III, 195/56: Δομίτιος Εὐρόδικος*. Οὗτος, μολοντί ἢ ἐπιγραφῆς εὐρέθῃ εἰς τὸν Βελβενδόν, πρέπει νὰ ἦτο ἀρχιερεὺς τῆς Βεροίας, ὅπου ἀπέκτισε καὶ τοὺς ἄλλους τίτλους, τοὺς σημειουμένους εἰς τὴν ἐπιγραφὴν.

³ ÖJh 28 (1933) 133, ἀρ. 2 [=REG 49 (1936) 369/70]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσοῦλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 368. 1277: *Πόβλιος Σέντιος Σεπίμιος Νικόλαος (ἀρχιερεὺς τῶν Στοβαίων) καὶ Γρανία Ἀλεξάνδρα*.

⁴ BCH 49 (1935) 141, ἀρ. 41: *Κό(ῖντος) Φλάβιος Ἐρμαδιων*.

⁵ Δήμιτσα, ἀρ. 812: *Τι. Κλαύδιος Διογένης*.

⁶ F. P a r a z o g l u, *Z'ina Antika III (1953) 215-221* [=SEG 13, 99, ἀρ. 404]: *Δ. Ἀθηλία Τρεβονία Νικομάχη*. Ἡ ἀρχιερεία αὕτη προηγουμένως ἦτο γνωστὴ μόνον ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Βεροίας, δι' αὐτὸ εἰς ἄλλην μου μελέτην (Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων 89) τὴν περιέλαβον εἰς τὰς γνωστὰς ἐξ ἐπιγραφῶν τῆς Βεροίας ἀρχιερείας. Εἰς τὴν νέαν ἐπιγραφὴν ὁμοίως, ἢ ὅποια εὐρέθῃ εἰς τὸ Τσεπλιβορ, ἡ πόλις (=Στύβερρα), ἣτις τιμᾶ τὸν υἱὸν τῆς, σημειώνεται διὰ τῆς λέξεως *ἢ πατρίς*. Συνεπῶς αὕτη ἦτο ἀρχιερεία τῆς Στυβέρρας, ὅπου αὕτη καὶ ὅλη ἡ οἰκογένειά τῆς φαίνεται ὅτι διέμενον, καὶ ὄχι τῆς Βεροίας.

⁷ Ἐνίοτε ἀντὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ «ἀρχιερεὺς» χρησιμοποιεῖται πρὸς δήλωσιν τοῦ ἀξιωματοῦχοῦ αὐτοῦ καὶ ἡ μετοχὴ τοῦ ρήματος κατ' ἐνεστώτα ἢ ὀρίστον, ὡς ἀρχιερατέων ἢ ἀρχιερασόμενος. Βλ. Δήμιτσα, ἀρ. 59. BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6.

λεως,¹ ἀρχιερεὺς καὶ ἀγωνοθέτης τῆς... Θεσσαλονικαίων μητροπόλεως.² Ἡ προσθήκη τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως εἰς τὸν τίτλον τοῦ ἀρχιερέως εἶναι ἰδιαιτέρως ἀπαραίτητος, ὅταν πρόκειται νὰ γίνῃ διάκρισις μεταξὺ τῆς ἀρχιερωσύνης τοῦ τόπου καὶ ἄλλης, ἢ ὅποια τυχὸν μνημονεύεται μεταξὺ τῶν τίτλων τοῦ τιμωμένου ἀρχιερέως, ἢ ὅταν αἱ τιμαὶ δὲν ἀπονέμονται ἐν τῇ πόλει, εἰς τὴν ὅποιαν ἀνήκεν ἡ ἀρχιερωσύνη. Ἄλλως ἡ προσθήκη αὐτῆ ἦτο περιττή, διότι ἦτο εὐνόητον ὅτι ὁ ἄνευ προσδιορισμοῦ τινος ἀρχιερεὺς ἦτο ὁ ἀρχιερεὺς τῆς πατρίδος.

Διὰ πρώτην φορὰν ἐμφανίζεται ὁ τοπικὸς αὐτὸς ἀρχιερεὺς εἰς τὰς πηγὰς μας ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Τίτου (79 - 81 μ.Χ.) εἰς τὴν Βέροιαν.³ Εἰς τὸν πρῶτον αἰῶνα φαίνεται ὅτι ἀνῆκε καὶ ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ἀμφιπόλεως Τι. Κλαύδιος Διογένης.⁴ Κατόπιν, κατὰ τὸν 2ον μ.Χ. αἰῶνα καὶ μάλιστα κατὰ τὸν 3ον, τὸν συναντῶμεν πολὺ συχνά.⁵ Ἐκ τούτου ὅμως δὲν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἀρχιερωσύνη αὐτῆ εἰσῆχθη εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους καὶ ὅτι εἶχε σχέσιν μὲ τὴν τοπικὴν αὐτοκρατορολατρείαν.⁶ Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἔμενον ἀνεξήγητον, διατί εἰς τὸ πλῆ-

¹ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 811.

² Π ε λ ε κ ἰ δ η, ἐνθ' ἀν. 62/3, ἀρ. 19.

³ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 59.

⁴ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 811. Περὶ τῆς χρονολογίας βλ. P. Guiraud, Les assemblées provinciales dans l'empire romain, Paris 1887, 56, σφμ. 11. Cor-mack, J. R. St. 33 (1943) 40.

⁵ Παραθέτω κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν τοὺς δυναμένους νὰ χρονολογηθοῦν τοπικοὺς ἀρχιερεῖς: 1) [Τιβέριος] Κλαύδιος Κρίσπος (Θεσσαλονίκη), 141/42 μ.Χ. 2) Πόβλιος Σέντιος Σεπίμιος Νικόλαος καὶ ἡ σύζυγός του Γρανία Ἀλεξάνδρα (Στόβοι), ἀρχαὶ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος. 3) Φλαβιανὸς Μάγνος καὶ Φλαβιανὸς Ἀντίγονος (Θεσσαλονίκη), ἀρχαὶ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ. (πάντως πρὸ τοῦ 219 μ.Χ.). 4) Μαρεϊτιανὸς Φίλιππος (I) (Θεσσαλονίκη), μεταξὺ τοῦ ἔτους 219 καὶ 248 μ.Χ. 5) Μαρεϊτιανὸς Φίλιππος (II) (Θεσσαλονίκη) πρὸ τοῦ 248 μ.Χ. 6) Κλαύδιος Μένων (Θεσσαλονίκη), πρῶτον τρίτον τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ. 7) Δομίτιος Εὐρόδικος (Βέροια), δεύτερον τέταρτον τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ. 8) Γάιος Ἀντώνιος Οὐρβανιανὸς (Θεσσαλονίκη), πρὸ τοῦ 240 μ.Χ. 9) Τίτο[ς] Φλαβί[ανὸς] Ἐ]λενος (Θεσσαλονίκη), μετὰ τὸ 240 μ.Χ. 10) Λούκιος Ἀδρηλιανὸς Σωτήριχος (Βέροια), 245/46 μ.Χ. 11) Ἀδρήλιος Ἰσιδώρος (Θεσσαλονίκη), μετὰ τὸ 249 μ.Χ. 12) Αἴλιος Βαίβιος Ἡλιόδωρος (Θεσσαλονίκη), 253 - 268 μ.Χ. 13) Πόντιος Εὐάγγελος (Θεσσαλονίκη) 261/62 μ.Χ. 14) Κορνήλιος Φήλιξ Μάρκελλος (Θεσσαλονίκη), 262/63 μ.Χ. Πάντες οἱ ἄλλοι, 15) ἡ Αἴλια Ἀλεξάνδρα, 16) ἡ Ἀδρηλία Ἀπολλοδορία ἢ Ἀμμία (Θεσσαλονίκη), 17) ἡ Γαῖα Ἰουλία Κασσιανή (Βέροια) καὶ 18) ὁ Κόϊντος Φλάβιος Ἐρμαδιῶν (Φίλιπποι), ἀνῆκον εἰς τὸν 3ον ἐν γένει αἰῶνα. Πηγὰς καὶ χρονολόγησιν τῶν ἐπιγραφῶν βλ. ἐν Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία.

⁶ Ὁ Π ε λ ε κ ἰ δ η ς, ἐνθ' ἀν. 79, πιστεύει ὅτι ὁ ἄνευ προσδιορισμοῦ τινος ἀρχιερεὺς τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης ἦτο ὁ ἀρχιερεὺς τῶν Σεβαστῶν, ἦτοι ὁ ἀνώτατος λειτουργὸς καὶ ἐπόπτης τῆς αὐτοκρατορολατρείας τῆς πόλεως ταύτης. Ὁμοίως καὶ οἱ Duchesne - Bayet, ἐνθ' ἀν. 18, παλαιότερον τὸν Κλαύδιον Μένωνα ἐθεώρουν ὡς ἀρχιερεῖα τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας.

θος αὐτὸ τῶν ἀρχιερέων δὲν προστίθεται ὁ προσδιορισμὸς «τῶν Σεβαστῶν», ὁ ὁποῖος, ὅπως εἶδωμεν, δὲν ἦτο ἄγνωστος τότε εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἐπίσης δύσκολον εἶναι νὰ ἀποφανθῶμεν, ἂν οἱ ἀρχιερεῖς οὗτοι ἦσαν ἐμπετιστευμένοι μὲ τὴν λατρείαν θεότητος τινος ἢ εἶχον τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν ὁλοκλήρου τῆς λατρείας τῆς πόλεως. Εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἐμφανίζονται δύο ἀρχιερεῖς,¹ ἔχοντες σχέσιν μὲ τὰ ἐν αὐτῇ τελούμενα Πύθια, δηλ. μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἣτις πολὺ ἔνωρις εἶχε συνδεθῆ μετὰ τὴν ἐκ τῆς Φρυγίας διαδοθεῖσαν λατρείαν τοῦ Καβείρου (Καβείρια - Πύθια).² Ἐπειδὴ ἡ λατρεία αὕτη εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἔπαιξε σημαντικώτατον ρόλον,³ δὴ ἦτο δυνατόν, μὲ ἐπιφύλαξιν βέβαια, νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Θεσσαλονίκης ἦτο ὁ ἀνώτατος λειτουργὸς καὶ ἐπόπτης τῆς λατρείας ταύτης. Οἱ ἀρχιερεῖς, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι δημοτικοὶ ἄρχοντες, ἦσαν αἵρετοί, ἐξελέγοντο δὲ ὑπὸ τῆς πόλεως δι' ἓν μόνον ἔτος. Τοῦτο πρέπει νὰ θεωρηθῆ βέβαιον εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Βεροίας ρητῶς μαρτυρεῖται τὸ ἔτος (245/46 μ.Χ.) τῆς ἀρχιερωσύνης τοῦ Λουκίου Αὐρηλιανοῦ Σωτηρίου.⁴ Προσέτι οὗτοι εἶχον τὸ δικαίωμα τῆς ἐπανεκλογῆς, καθὼς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῶν τίτλων «δὲς ἀρχιερέως» ἢ «πεντάκις ἀρχιέρεια», τοὺς ὁποίους συναντῶμεν εἰς ἐπιγραφὰς ἀρχιερέων.⁵ Εἰς δύο ἐπιγραφὰς τῆς Θεσσαλονίκης⁶ ἀπαντᾷ καὶ ὁ τίτλος ἐκ προγόρων ἀρχιέρεια». Ἐκ τούτου ὅμως δὲν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν τὸ ἀντίθετον, ὅτι ἡ ἀρχιερωσύνη δὲν ἦτο αἵρετὴ ἀλλὰ κληρονομικὴ ἢ ὅτι εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν τοῦλάχιστον ὑπῆρχον ἀρχιερατικὰ γένη. Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς αὐτὰς οἱ ἀναθέται ἠθέλησαν ἀπλῶς νὰ τονίσουν ὅτι καὶ οἱ πρόγονοι τῶν μνημονευομένων ἀρχιερειῶν ἐτιμῆθησαν διὰ τῆς ἀρχιερωσύνης καὶ ὄχι νὰ δηλώσουν κληρονομικὴν τινα ἀρχιερωσύνην. Ἄλλωστε ὁ τίτλος «δὲς ἀρχιερέως»,⁷ τὸν ὁποῖον συναντῶμεν εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν, μαρτυρεῖ αἵρετην ἀρχιερωσύνην. Τὸν τίτλον τοῦ ἀρχιερέως, ὅστις συνήθως συνοδεύεται μὲ τὸ τι-

¹ Duchesne - Bayet, ἔνθ' ἄν. 13/4, ἀρ. 3. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 28.

² Περὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Καβείρου καὶ τῶν μετ' αὐτῆς συνδεομένων Πυθίων - Καβειρίων βλ. O. Tafra li, Thessalonique des origines 51/2. Kern, RE X, 1416/17. Πελεκίδη, ἔνθ' ἄν. 39 κέ. Ch. E d s o n, Cult of Thessalonica ἐν Harward Theological Review 41 (1948) 190 κέ.

³ B e n g t H e m b e r g, Die Kabiren, Uppsala 1950, 206 κέ. Περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Καβείρου καὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τοῦ προστάτου καὶ πολιούχου τῆς Θεσσαλονίκης, βλ. L u c i u s, Anfänge des Heiligenkults in der christlichen kirche, Tübingen 1904, 214 κέ. καὶ Ch. E d s o n, ἔνθ' ἄν. 204.

⁴ REG 15 (1902) 142=B S A 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6: ἀρχιερασαμένον καὶ ἀρχαντος ἐν τῷ ἐτ(ε)σι τῷ γατ'.

⁵ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 20. Arch. Anzeig. 57 (1942) 183, ἀρ. 20.

⁶ Πελεκίδη, ἔνθ' ἄν. 52, ἀρ. 4. 77, σημ. 2.

⁷ Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἄν.

μητικόν ἐπίθετον «ἀξιολογώτατος»,¹ διατηροῦν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ μετὰ τὴν κατάθεσιν τοῦ ἀξιώματος. Οἱ ἀρχιερεῖς ἠδύναντο νὰ λάβουν πρὸ τῆς ἀρχιερωσύνης τῶν καὶ μετ' αὐτὴν πᾶσαν ἀρχὴν, δημοτικὴν ἢ ἐπαρχιακὴν, θρησκευτικὴν ἢ πολιτικὴν ἢ καὶ στρατιωτικὴν. Ἀκόμη καὶ ἡ ταυτόχρονος ἀνάληψις ἄλλου ἀξιώματος ἢ λειτουργίας δὲν ἀπεκλείετο. Ἔτσι ὁ Δομίτιος Εὐρύδικος διετέλεσε κατὰ καιροὺς μακεδονιάρχης, ἀρχιερεὺς, πρεσβυτεράρχης τῶν Ὀλυμπίων καὶ ἱεροφάντης,² ὁ (Πόντιος) Κασσιανὸς Πρόκλος ἀρχιερεὺς, πρὸ πόλεως καὶ ἀπὸ στρατιῶν,³ ὁ Λούκιος Αὐρηλιανὸς Σωτήριχος, καθὼς καὶ ὁ Γάιος Ἀντώνιος Οὐρβανιανός, ἄρχων καὶ ἀρχιερεὺς,⁴ ὁ Αὐρήλιος Ἰσίδωρος ἀρχιερεὺς καὶ ἀρχίατρος.⁵ Ἰδιαιτέραν δὲν προτίμησιν φαίνεται ὅτι εἶχον εἰς τὴν γυμνασιαρχίαν καὶ ἀγωνοθεσίαν,⁶ τὴν τελευταίαν μάλιστα ἐλάμβανον κατὰ κανόνα κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀρχιερωσύνης τῶν. Καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅ,τι καὶ διὰ τὰς ἄλλας δημοτικὰς ἀρχὰς εἴπομεν, ὅτι δηλ. πολλῶν μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας ἐλάμβανον τὴν ἀρχιερωσύνην ἐπὶ σειρὰν γενεῶν, ὅχι βέβαια κληρονομικῶς τινι δικαιώματι. Κλασσικὸν παράδειγμα εἶναι ἡ ἐκ Θεσσαλονίκης οἰκογένεια τῶν Μαρεινιανῶν, ὅπου τὴν ἀρχιερωσύνην ἔλαβον κατὰ σειρὰν ὁ Φλαβιανὸς Μάγνος, τὸ ἀρχαιότερον γνωστὸν μέλος αὐτῆς, ὁ υἱὸς του Φλαβιανὸς Ἀντίγονος, ὁ ἔγγονός του Μαρεινιανὸς Φίλιππος (I), ὁ δισέγγονός του Μαρεινιανὸς Φίλιππος (II) καὶ οἱ πενθεροὶ τοῦ τελευταίου Αὐρήλιος Ἰσίδωρος καὶ Αὐρηλία Φιλωτέρα.⁷ Δικαίως λοιπὸν πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς θὰ ἠμποροῦσαν νὰ τιτλοφοροῦνται «ἐκ προγόνων ἀρχιερεῖς», ὅπως καὶ αἱ προαναφερθεῖσαι δύο ἀρχιέρειαι τῆς Θεσσαλονί-

¹ Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. 16 Σεπτεμβρίου 1904 καὶ 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 7. 20. Πελεκίδης, ἔνθ' ἀν. 52, ἀρ. 4. 66/7, ἀρ. 25. Ἀθημοσίτευτος ἐπιγραφή, ἀποκεκλιμένη εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον τῆς Θεσσαλονίκης (βλ. σ. 68, σημ. 5). Μόνον εἰς μίαν ἐπιγραφήν (Δήμιτσα, ἀρ. 373) ὑπάρχει ὁ τίτλος «[τὸν ἄριστον] ἀρχιερέα». Τὸ ἐπίθετον «κράτιστος», τὸ ὁποῖον φέρει ὁ γυμνασίαρχος καὶ ἀρχιερεὺς Κό. Φλάβιος Ἐρμαδίων (BCH 59 (1935) 141, ἀρ. 41) καὶ ὁ ἀρχιερεὺς Πόντιος Εὐάγγελος (Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904, στήλ. 4), εἶναι δηλωτικὸν τῆς τάξεως (ordo equester), εἰς τὴν ὁποίαν οὗτοι ἀνήκον, καὶ δὲν συνδέεται μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ ἀρχιερέως. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ὁ Πόντιος Εὐάγγελος εἰς τὸ μνημεῖόν του τιτλοφορεῖται «ὁ κράτιστος καὶ ἀρχιερεὺς».

² Ch. Edson, *Macedonica* III, ἔνθ' ἀν. 196. βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων 79 κέ.

³ Πελεκίδης, ἔνθ' ἀν. 52, ἀρ. 4.

⁴ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 28. BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6.

⁵ Πελεκίδης, ἔνθ' ἀν. 62/3, ἀρ. 19.

⁶ Δήμιτσα, ἀρ. 373. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 7. 40. Πελεκίδης, ἔνθ' ἀν. BCH 59 (1935) 141/42, ἀρ. 41. Ἀθημοσίτευτος ἐπιγραφή Θεσσαλονίκης, βλ. ἀνωτέρω σ. 68, σημ. 5.

⁷ Περί τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου τῶν Μαρεινιανῶν βλ. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία σ. 95.

κης. Πρέπει ὁμως νὰ σημειωθῆι πρὸς ἀποφυγὴν ἐσφαλμένων ἐντυπώσεων ὅτι ἄλλα μέλη τῆς ἰδίας οἰκογενείας δὲν ἔλαβον τὴν ἀρχιερωσύνην, ἀλλ' ἄλλα ἀξιώματα, πολιτικά καὶ θρησκευτικά.

Ὅπως εἶδομεν, ἀρχιερεῖς εἶναι ὄχι μόνον ἄρρες, ἀλλὰ καὶ θήλειοι. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι πολλοὶ ἀρχιερεῖς εἶναι σύζυγοι ἀρχιερέων.¹ Ἐκ τῆς συμπτώσεως ὁμως αὐτῆς δὲν πρέπει νὰ συναγάγωμεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἀρχιερεία ἦτο ἀπλοῦς τίτλος, διδόμενος εἰς τὰς συζύγους τῶν ἀρχιερέων, ἀλλ' ἀξίωμα, καθ' ὅσον πολλοὶ σύζυγοι ἀρχιερέων ἢ οὐδένα τίτλον εἶχον ἢ φέρουν ἐπὶ τῶν μνημείων τίτλους ἄλλων ἀξιωμάτων.² Πρὸς τούτοις ὁ τίτλος «*πεντάκις ἀρχιερεία*», τὸν ὁποῖον φέρει εἰς τὸ μνημεῖόν της ἡ Ποντία Ἀμμία,³ δὲν ἀφήνει καμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι πρόκειται περὶ πραγματικοῦ ἀξιώματος, τὸ ὁποῖον ἐδίδετο εἰς γυναῖκα ἀνεξαρτήτως τῆς ιδιότητος τοῦ ἀνδρός της. Οἱ ἀρχιερεῖς, ὅπως καὶ οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες τῶν πόλεων, ἀπολαύουν ἐξαιρετικῶν τιμῶν καὶ δὲν παύουν νὰ θεωροῦνται καὶ μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἀρχιερωσύνης των ἐπιφανῆ πρόσωπα, ἐνίοτε μάλιστα μὲ παμμακεδονικὴν προβολήν. Τὸ πλῆθος τῶν μνημείων, τὰ ὁποῖα ἐγείρονται πρὸς τιμὴν των ὑπὸ τῆς πόλεως, τοῦ ἐπαρχιακοῦ συνεδρίου, διαφόρων συλλόγων καὶ ἐπιφανῶν ἀνδρῶν,⁴ μαρτυρεῖ τὴν ἐξέχουσαν θέσιν, ποῦ εἶχον εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν μακεδονικῶν πόλεων. Ἐνδεικτικὸν τούτου ἀκόμη εἶναι ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματός των πρὸς χρονολόγησιν διαφόρων πράξεων.⁵

¹ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904, σελ. 4/5 καὶ 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 20. Πελεκίδης, ἐνθ' ἄν. 52, ἀρ. 4. ὉJh 28 (1933) 133, ἀρ. 2.

² Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 22. 24. 26. Arch. Anzeig. 57 (1942) 178 κέ., ἀρ. 17. 21.

³ Arch. Anzeig., ἐνθ' ἄν. 183, ἀρ. 20.

⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 52 [=J. R. St. 33 (1943) 39]. 373. 378. 379. 811. 812. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 20 καὶ 7 Ὀκτωβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους, ἀρ. 24. 26. ὉJh 28 (1933) 133, ἀρ. 2. Πελεκίδης, ἐνθ' ἄν. 52, ἀρ. 4. 77, σημ. 2. BCH 59 (1935) 141, ἀρ. 41. Arch. Anzeig. 57 (1942) 178, ἀρ. 17. 183, ἀρ. 20. Ἀθμισόεντος ἐπιγραφὴ Θεσσαλονίκης (βλ. ἀνωτέρω σ. 68).

⁵ Δήμιτσα, ἀρ. 59: ἀρχιερατέοντος Κ... BSA 23 (1918/19) 91/2, ἀρ. 17: [ἐπὶ (ἀρχι)ερέως Κ]αίσαρος Σεβαστοῦ θεοῦ καὶ γυμνασιάρχου. 41 (1940-45) 113, ἀρ. 24: ἐπὶ [ἀρχιερέως] Δ]έκμου. Δήμιτσα, ἀρ. 738: [ἐπὶ ἀρχιερέως] Ἀπελλά το... [θεοῦ] Κ]αίσαρος Σ[εβαστοῦ καὶ Ρώμης καὶ συγκλήτου καὶ Ρω]μαίων ἐνε[ργητῶν] (κατὰ συμπλήρωσιν τοῦ J. H. Mordtmann ἐν Amer. Jour. Theol. 2 (1898) 610). Τῶν τριῶν τελευταίων ὁ τίτλος, ὅπως βλέπομεν, δὲν ἐσώθη· ὅθεν θὰ ἦτο δυνατόν ἀντι- ἐπὶ ἀρχιερέως νὰ ἦτο καὶ ἐπὶ ιερέως, ὡς ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Θεσσαλονίκης: ἐπὶ ιερέως καὶ ἀγων[οθέτου ἀν]τοκράτορος Καίσα[ρος θεοῦ] νιού Σεβαστο[ῦ] καὶ ἐν ἄλλῃ τῆς Βεροῖας: ἐπὶ ιερέως διὰ βίου. Βλ. Δήμιτσα, ἀρ. 61. 367.

2. *Ἱερεῖς* (*ἱερέυς* - *εια*,¹ sacerdos,² flamen³). Οἱ ἀρχιερεῖς, ὅπως εἴπομεν, ἦσαν οἱ ἀνώτατοι ἐπόπται καὶ λειτουργοὶ ἐν γένει τῆς λατρείας, ἐνῶ οἱ ἱερεῖς ἦσαν ἀπλῶς οἱ λειτουργοὶ τῆς λατρείας θεότητός τινος καὶ οἱ φύλακες τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς. Ποία ὁμως σχέσις ὑπῆρχε μεταξὺ αὐτῶν ἢ ἀν ἀκόμη ὑπῆρχεν ἐξάρτησις τις τῶν ἱερέων ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ ποία δὲν γνωρίζομεν.⁴ Πάντως ἱεραρχία, οἷαν συναντῶμεν εἰς τὰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας σήμερον, ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἱεροσύνη δὲν ἀπετέλει προβαθμίδα διὰ τὴν ἀρχιερωσύνην. Ἀντιθέτως τὸ ἴδιον πρόσωπον ἠδύνατο ἐνίοτε νὰ κατέχη ταυτοχρόνως καὶ τὰ δύο ἀξιώματα.⁵ Οἱ ἱερεῖς εἰς τὴν Μακεδονίαν εἶναι ἡ λειτουργοὶ τῆς τοπικῆς αυτοκρατορολατρείας ἢ τῶν κατὰ τόπους θεοτήτων· οὐδεις ἐπαρχιακὸς ἱερεὺς μᾶς παραδίδεται. Ἔτσι μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικὴν εἰς *ἱερέυς καὶ ἀγων[οθέτης αὐ]τοκράτορος Καίσαρος θεοῦ υἱοῦ Σεβαστοῦ*,⁶ δηλ. τοῦ Αὐγουστου, καὶ μία ἱέρεια τοῦ ἴδιου αυτοκράτορος,⁷ εἰς *ἱερέυς Ρώμης καὶ Ρωμαίων εὐεργετῶν*,⁸ καὶ τρίτος Διὸς *Ἐλευθε[ρίου καὶ Ρώμης]*,⁹ ἀπὸ

¹ Βλ. π.χ. Δήμιτσα, ἀρ. 61. 128. 367. 539. Γ. Οἰκονόμου, ἐνθ' ἀν. 13, ἀρ. 6. BSA 23 (1918/19) 70 κέ., ἀρ. 3. 4. 5. 14. 41 (1940-45) 113/14, ἀρ. 25. BCH 53 (1929) 76, ἀρ. 1. Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 56 κέ., ἀρ. 9. 10. 11. 15. 17. 18. 20. 21. 23. 25. Πολὺ συχνὰ ἀντὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ γίνεται χρῆσις τῆς μετοχῆς τοῦ ρήματος κατ' ἐνσωτά ἢ ἀόριστον μὲ τὴν ἀνάλογον εἰς τὸν χρόνον σημασίαν: *ἱερατεύων* (-ουσα) ἢ *ἱερητεύων* (-ουσα) (Δήμιτσα, ἀρ. 3 (σ. 393). 861. BSA 18 (1911/12) 149/50, ἀρ. 8. Ἀθηνᾶ 25 (1913) 446, ἀρ. 40. Πελεκίδη, Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 268, ἀρ. 1. D. Detschew, Annuaire Bibl. et Musée Plovdiv 1940/41 (1942) 34 κέ. Antike Denkmäler aus Bulgarien, ἀρ. 4. Ch. Edson, ἐνθ' ἀν. Macedonica III, 154), *ἱερώμενος* (BCH 47 (1923) 181=SEG 2, 69, ἀρ. 395), *ἱερητεύσας* ἢ *ἱερευευσάμενος* (Δήμιτσα, ἀρ. 336. BCH 47 (1923) 291, ἀρ. 1. SEG 3, 105, ἀρ. 504. AE 1933, 44. Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 58/9, ἀρ. 12), *ἱερασόμενος* (-η) (BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6. Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 59 κέ., ἀρ. 13. 14. 16. 19. 22. 24. 26. Ch. Edson, ἐνθ' ἀν. 159. REG 70 (1957) 112. Βλ. καὶ REG 71 (1958) 266, ἀρ. 303).

² Ἀπαντᾷ μόνον εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἀποικίας Φιλίππου καὶ Διον, CIL 3, 633 IV, 2. 644. 14206, 12. Δήμιτσα, ἀρ. 191. 934, στ. 18. 935, στ. 4. 981. BCH 47 (1923) 59 κέ., ἀρ. 18. 24. σ. 165. 53 (1929) 81 κέ., ἀρ. 5. 6. 57 (1933) 347.

³ Ἀπαντᾷ μόνον εἰς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων καὶ τῆς περιοχῆς, CIL 3, 386. 650. 660. 7340. BCH 57 (1933) 370, ἀρ. 27. 62 (1938) 428, ἀρ. 9. RA 33 (1949) 34, ἀρ. 21. AE 1950/51, 58, ἀρ. 4.

⁴ Βλ. Brandis, RE II, 483 ἐν λ. Ἀρχιερεὺς.

⁵ Βλ. π.χ. Paton-Hicks, Inscr. of Kos 345.

⁶ Duchesne-Bayet, ἐνθ' ἀν. 11/2, ἀρ. 1 [= Δήμιτσα, ἀρ. 367].

⁷ Duchesne-Bayet, ἐνθ' ἀν. 53, ἀρ. 86 [= Δήμιτσα, ἀρ. 539].

⁸ Ch. Edson, Macedonica II, Harvard Studies ἐν Cl. Philology 51 (1941) 127 κέ. Βλ. καὶ L. Robert, Étud. anat. 444, ἀρ. 3.

⁹ Ch. Edson, ἐνθ' ἀν.

τοὺς Στόβους μία *Ἱερεία Σεβαστῶν*,¹ ἀπὸ τοὺς Φιλίππους τρεῖς *flamines* τοῦ Αὐγούστου (*divi Augusti*),² δύο τοῦ Βεσπασσιανοῦ (*divi Vespasiani*),³ εἰς τοῦ Κλαυδίου (*divi Claudii*),⁴ εἰς τοῦ Ἀντωνίνου Πίου (*divi Antonini Pii*)⁵ καὶ δύο ἄλλοι ἀγνώστων αὐτοκρατόρων,⁶ πρὸς δὲ δύο *sacerdotes*⁷ (Ἱερεῖαι) *divae Augustae*,⁸ δηλ. τῆς Λιβίας. Πολλοὶ περισσώτεροι εἶναι οἱ ἱερεῖς τῶν κατὰ τόπους θεοτήτων. Ἐξ αὐτῶν γνωρίζομεν ἕνα τοῦ Διὸς Ὑψίστου ἀπὸ τὴν Ἔδεσσαν (51/2 μ.Χ.),⁹ ἕνα τοῦ Θεοῦ Ὑψίστου *Μεγίστου Σωτήρος* (κατὰ σημιτικὴν—ἔβραϊκὴν—ἐπίδρασιν) ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικὴν (74/5 μ.Χ.),¹⁰ ἕνα τοῦ θρησκικοῦ θεοῦ *Τοτόητος* ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολιν,¹¹ ἕνα τῆς ἀνεικήτου *Νεμέσεως* ἀπὸ τοὺς Φιλίππους,¹² ἕνα τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς (ἢ Ἀρτέμιδος) ἀπὸ τὴν Πέλλαν,¹³ τέσσαρες τοῦ Ἡρακλέους *Κυναγίδα* ἀπὸ τὴν Δερρίοπον (86/7 μ.Χ.) καὶ τὴν Αἰάνην,¹⁴ ἀπροσδιορίστου ἀριθμοῦ ἱερεῖς τοῦ Ἡρακλέους ἀπὸ τὴν Ἔδεσσαν¹⁵ καὶ τοῦ Διονύσου ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικὴν (2ος μ.Χ. αἰ.)¹⁶ καὶ ἕνα ἱερέα τῆς Ἀφροδίτης

¹ REG 70 (1957) 113. Βλ. καὶ REG 71 (1958) 226, ἀρ. 303.

² CIL 3, 386 [= ILS 2718], 7340. BCH 62 (1938) 428, ἀρ. 9.

³ CIL 3, 660 [= Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 983]. AE 1950/51, 58, ἀρ. 4 [= RA 40 (1952) 234, ἀρ. 226].

⁴ CIL 3, 650 [= Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 980].

⁵ RA 33 (1949) 34, ἀρ. 21.

⁶ BCH 57 (1933) 370, ἀρ. 27. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν δὲν ἐσώθη τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος, εἰ μὴ μόνον αἱ δύο λέξεις *flamen...* | *flamen*. Ἐν τούτοις, ἂν καὶ δὲν κατανομάζεται ὁ αὐτοκράτωρ, εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ *flamines* τῶν ἐπαρχιῶν ἀνήκον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν αὐτοκρατορολατρείαν. Βλ. Geiger, *De sacerdotibus Augustorum municipalibus*, Diss. Halens. 1913, 21 κέ. P. Riewald, RE 2R I, 1652.

⁷ Ὁ τίτλος *sacerdos* τῆς αὐτοκρατορολατρείας μαρτυρεῖται μόνον δι' ἱερείας. Βλ. P. Riewald, ἔνθ' ἄν.

⁸ CIL 3, 651 [= Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 981]. BCH, ἔνθ' ἄν. 347, ἀρ. 13C.

⁹ Πελεκίδης, Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 268, ἀρ. 1.

¹⁰ Ἀδημοσίευτος ἐπιγραφὴ, ἀποκειμένη εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον τῆς Θεσσαλονικῆς: Θεῶι Ὑψίστοι Μεγίστω(ι) Σωτήρι Γ. Ἰούλιος Ὡριος καὶ ὄνειρον χρημασιθεὶς καὶ σωθεὶς κλπ. ἐπὶ ἱερέως Μ. Οὐνη(τ)ίου Πρόκλου ἔτους β'ος'.

¹¹ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 861. Βλ. καὶ ἀρ. 871. Πρβ. W. Baerge, *De Macedonum sacris*, Diss. Hale 1913, 181. Δ. Κανατσούλη, *Μακεδονικὴ προσωπογραφία*, ἀρ. 510.

¹² BCH 48 (1924) 289, 293 καὶ 49 (1925) 240 [= SEG 3, 104, ἀρ. 499. 500. 501].

¹³ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 128 [= CIG 1997].

¹⁴ BCH 47 (1923) 291, ἀρ. 1 [= SEG 2, 75, ἀρ. 436]: Ἡρακλεῖ Κυναγίδα. AE 1933, 44. Τρεῖς τοῦ Ἡρακλέους Κυναγίδα συναντῶμεν καὶ κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν. Βλ. πρῶτον μέρος τῆς παρούσης μελέτης, *Μακεδονικά*, τόμ. 4ος, 238.

¹⁵ Ath. Mitt. 27 (1902) 311, ἀρ. 18.

¹⁶ Duchesne-Bayet, ἔνθ' ἄν. 43, ἀρ. 59 [= Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 386 = C h. E d s o n, ἔνθ' ἄν. *Macedonica* III, 162]. C h. E d s o n, ἔνθ' ἄν. 154.

Ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν ἰδίαν πόλιν.¹ Ἀκόμη μᾶς παραδίδονται ἀρκετοὶ ἱερεῖς αἰγυπτιακῶν θεοτήτων, δηλ. εἰς ἱερεὺς τῆς Ἱσιδος Λοχίας ἐκ Βεροίας,² εἰς τῆς Ἱσιδος καὶ τοῦ Σαράπιδος ἐκ Φιλίππων³ καὶ εἰς ἄλλος τοῦ Σαράπιδος καὶ τῆς Ἱσιδος ἐκ Θεσσαλονίκης,⁴ εἰς τοῦ Ὁρου Ἀρποκράτους (παραδίδεται Ἀρποκράτης)⁵ ἕξ Ἀμφιπόλεως (:)⁶ καὶ εἰς τοῦ Ἀρποκράτου ἐκ Θεσσαλονίκης,⁷ εἰς τοῦ Ὀσίριδος ἐκ Θεσσαλονίκης,⁸ εἰς τῶν θεῶν (τ. ἕ. τῶν αἰγυπτίων θεῶν)⁹ ἐκ Φιλίππων¹⁰ καὶ εἰς ἄλλος τῶν αὐτῶν θεῶν ἐκ Θεσσαλονίκης.¹¹ Ὅλους ὁμοῦς ὑπερβάλλον εἰς ἀριθμὸν οἱ ἱερεῖς (ἐν ὄλῳ 19) τοῦ θεοῦ Φούλβου ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικίην.¹² Πλὴν τῶν ἱερέων μᾶς παραδίδονται καὶ τινες ἱερεῖαι, δηλ. τῆς Μητρὸς θεῶν ἕξ Ἐδέσσης (237/38 μ. Χ.),¹³ τῆς Μητρὸς καὶ Κόρης (Δήμητρας καὶ Περσεφόνης) ἐκ Βεροίας,¹⁴ τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς ἐκ Δίου,¹⁵ τῆς Ἀρτέμιδος Ἀγροτέρας ἐκ Βεροίας (249/50 μ. Χ.),¹⁶

¹ Ἐπιγραφὴ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης: Ἀφροδείη τῆ Ὀμοιοῖα· ὁ ἱερεὺς Ποντιανός. Βλ. Μακεδονικά 1 (1940) 465.

² Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 61 [=BSA 41 (1940 - 45) 105, ἀρ. 1 = SEG 12, 88, ἀρ. 316].

³ BCH 53 (1929) 76 κέ., ἀρ. 1. 2.

⁴ Ἀδημοσίετος ἐπιγραφὴ τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης ὑπ' ἀρ. 1950: [Πόπιλος] Σαλάριος Πάμφιλος ἱερεὺς Σαράπιδος καὶ [Ἱσι]δος καὶ Μάνιος Σαλάριος [Πόπι]λου υἱός κλπ. Τὰ ἴδια πρόσωπα συναντῶμεν καὶ εἰς ἄλλην ἀνέκδοτον ἐπιγραφὴν τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης (Βλ. Ἐπετηρ. Φίλος. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 7 (1957) 162, σμ. 10), ἔνθα ταῦτα ἀναθέτουν εἰς τὸν Ὀσίριον καὶ τοὺς ἄλλους αἰγυπτίους θεοὺς τὸ Ὀσιρίην καὶ τὸ ἐν αὐτῷ περιστύλιον καὶ τὸ διδυμαφόριον.—Ὅμοιος εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ αὐτοῦ Μουσείου μνημονεύεται ἱερεὺς πιθανότατα τῆς Ἱσιδος Ὀργίας.

⁵ Περί τοῦ Ὁρου Ἀρποκράτους βλ. προχείρους R o e d e r, RE VIII, 2443 κέ.

⁶ BSA 23 (1918/19) 86, ἀρ. 14 [=REG 34 (1921) 442=SEG 1, 65, ἀρ. 283].

⁷ Ἀδημοσίετος ἐπιγραφὴ τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης ὑπ' ἀρ. 1953: ... | ΤΑΣ Διοσκουρίδου γεν[μ]ε[ρ]ος ἱερεὺς Ἀρποκράτου κλπ.

⁸ Ἀδημοσίετος ἐπιγραφὴ, ἀποκεκλιμένη εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον Θεσσαλονίκης: Θεῶι | Ὀσιρίδι | καὶ τὸν | βωμὸν | ἀνέθηκε | Περῶνα | Ὀκελλίνα | ἱερεῖαύ- οτος Ἰουλίον Σφόδρον τὸ β'.

⁹ Βλ. P. C o l l a r t, Philippes 447.

¹⁰ BCH 45 (1921) 545 (Chron. d. fouilles) καὶ 53 (1929) 80, ἀρ. 4. Βλ. καὶ SEG 3, 105, ἀρ. 504. RHR 86 (1922) 181, ἀρ. 4.

¹¹ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 367. Βλ. καὶ C h. E d s o n, Macedonia II ἐν Harv. Stud. 51 (1941) 127.

¹² Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. 56 κέ., ἀρ. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. Ἐπετηρ. Φίλος. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 (1950) 301/2, ἀρ. 2.

¹³ Ath. Mitt. 18 (1893) 416, ἀρ. 1c [= Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 3 (σ. 393)=BCH 23 (1899) 340 = J. M. R. C o r m a c k, Studies presented to David Robinson II (1953) 380=SEG 12, 88, ἀρ. 315]. Ἡ θεότης αὐτῆ ἐν Ἐδέσσει ἐκατίσθη μὲ τὴν θεᾶν ἀνίκητον Μᾶν. Βλ. A. H a r t m a n n, RE XIV, 79 ἐν λ. Μα.

¹⁴ BSA 41 (1940 - 45) 113/4, ἀρ. 25 [=REG 59/60 (1946/47) 332, ἀρ. 136].

¹⁵ Γ. Ο ἰ κ ο ν ὄ μ ο υ, Ἐπιγραφαὶ Μακεδονίας 13, ἀρ. 6.

¹⁶ REG 15 (1902) 142 [=BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6].

τῆς Ἀρτέμιδος Λοχίας ἐκ Στόβων,¹ τοῦ Πρινοφόρου(=Διονύσου) ἐκ Θεσσαλονίκης² καὶ μία ἱέρεια (;) τῆς Ἴσιδος ἐξ Αἰαντῆς τῆς Ἐλιμιώτιδος.³ Ἐκ τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν τῆς Μακεδονίας μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἱερεῖς διαφόρων θεῶν μὲ τοὺς λατινικοὺς τίτλους: εἰς sacerdos Isidis καὶ τρεῖς sacerdotes Silvani,⁴ μία sacerdos Deanae Mīnervīae καὶ μία antistes Dian(a)e Gaszoriae⁵ ἐκ Φιλίππων ἢ τῆς περιοχῆς τῶν. Μερικοὶ ἱερεῖς μᾶς παραδίδονται χωρὶς νὰ μνημονεύεται ἡ θεότης, εἰς τὴν ὁποίαν ἦσαν ἐμπειπιστευμένοι, δηλ. εἰς ἱερεὺς ἐξ Ἐλιμιώτιδος (28/7 π. χ.), εἰς ἄλλος ἐκ Βεροίας καὶ εἰς ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Θεσσαλονίκης,⁶ εἰς ἱερεὺς τοῦ γυμνασίου τῆς Ἀμφιπόλεως,⁷ εἰς ἱερώμενος διὰ βίου ἐκ Πιερίας (Βάλλα⁸=Παλατίτσα),⁹ τέσσαρες ἱέρειαι ἐκ Θεσσαλονίκης ἢ τῆς περιοχῆς,¹⁰ μία ἐκ προγόνων ἱέρεια ἐκ Βεροίας,¹¹ μία ἱερητεύουσα¹² καὶ τρεῖς sacerdotes, ἐξ ὧν μία γυναίκα, ἐκ Λίου καὶ Φιλίππων.¹³

Ὅπως βλέπομεν, τὴν ἱερωσύνην ἐλάμβανον ὄχι μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες. Καὶ οἱ ἄνδρες μὲν ἦσαν κατὰ προτίμησιν ἱερεῖς θεῶν, αἱ γυναῖκες δὲ ἱέρειαι θεαινῶν. Ὑπάρχοντι ὅμως—σπανιώτερον τοῦτο—καὶ ἱερεῖς θεαινῶν, πρὸ παντὸς πολεμικῶν, ὡς τῆς ἀνικήτου Νεμέσεως καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ μία ἱέρεια τοῦ Διονύσου. Τῶν αἰγυπτίων θεῶν οἱ ἱερεῖς εἶναι πάντοτε ἄνδρες.

Ὅπως οἱ ἀρχιερεῖς, ἔτσι καὶ οἱ ἱερεῖς ἦσαν ἀρχοντες αἰρετοί, ἐκλεγό-

¹ REG 70 (1957) 113 καὶ 71 (1958) 266 κέ., ἀρ. 303.

² C. h. E d s o n, ἐνθ' ἀν. *Macedonica* III, 165 κέ.

³ B. Γ. Κ α λ λ ι π ο λ ί τ ο υ, *AE* 1953/54, 211.

⁴ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 934 [=ILS 5466]. 935 [=ILS 5466]. 937 [=CIL 3, 633, IV, 2]. *BCH* 47 (1923) 59/60, ἀρ. 18. 53 (1929) 81 κέ., ἀρ. 5. 6.

⁵ *CIL* 3, 14206, 13 (βλ. καὶ *BCH* 22 (1898) 345 κέ.). *BCH* 47 (1923) 64 κέ., ἀρ. 24.

⁶ *BSA* 18 (1911/12) 149/50, ἀρ. 8. 184, ἀρ. 32 [=Ἀθηνᾶ 25 (1913) 446, ἀρ. 40]. 23 (1918/19) 70, ἀρ. 4 [=SEG 1, 64, ἀρ. 273].

⁷ *ÖJh* 1 (1898) 182, στ. 49.

⁸ Ἄλλου τὴν τοποθετεῖ ὁ Ἄ. Κεραμόπουλος, *Volustana - Βάλλας Στενά ἐν ΠΑΑ* 6 (1931) 314 κέ. Περὶ τῆς θέσεως τῆς Βάλλας βλ. Κ. Α. Ρ ω μ α ί ο υ, Ὁ μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας 11 κέ. *F a n u l a P a p a z o g l u*, *Les cités macédoniennes à l' époque romaine* (σερβιστί), Σκόπια 1957, 107/8.

⁹ *BCH* 47 (1923) 181 [=SEG 2, 63, ἀρ. 395].

¹⁰ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἀλήθεια 19 Ἰουλίου 1905 [=BCH 37 (1913) 202]. *BSA* 23 (1918/19) 70 κέ., ἀρ. 3. 5 [=SEG 1, 63 κέ., ἀρ. 272. 274]. *Μακεδονικά* 1 (1940) 465.

¹¹ Ἀδημοσίευτος ἐπιγραφή. Ἀντίγραφον αὐτῆς εὐρίσκεται εἰς χεῖρας τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων κ. Φ. Πέτσα.

¹² D. D e t s c h e w, *Annuaire Bibl. et Musée Plovdiv* 1940/41, 34 κέ.

¹³ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 191. 984 [=CIL 3, 643].

μενοι δι' ἓν μόνον ἔτος.¹ Ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματός των πρὸς χρονολόγησιν διαφόρων πράξεων (*ἐπὶ ἱερέως ἢ ἱερητεύοντος*, *sacerdote* ἢ *sub sacerdote*)² καὶ ὁ τύπος *ἱερητεύων τὸ β'* (= τὸ δεύτερον), τὸν ὁποῖον συναντῶμεν εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης,³ δὲν ἀφήνουν καμία ἀμφιβολίαν περὶ αὐτοῦ. Μερικῶν μάλιστα ἱερέων δορίζεται ἐπακριβῶς τὸ ἔτος τῆς ἱερωσύνης, ὡς ἐπὶ ἱερέως *M. Οὐρητίου Πρόκλου ἔτους βκο'* (;) *ἱερασαμένην θεῆς Ἀρτέμιδος Ἀγοτέρας ἐν τῷ ζγτ' ἔτει*,⁴ ἔτους κρ' (;) *ἱερητεύοντος Νεικά(ν)-δρου τοῦ [Δ]ημητρίου*,⁵ ὅλων δὲ τῶν ἱερέων τοῦ θεοῦ Φούλβου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην εἶναι καθωρισμένον (ἀπὸ τοῦ 206 - 269 μ. Χ.).⁷ Τοῦτο ἰσχύει διὰ τοὺς ἱερεῖς τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρίας, καθὼς καὶ διὰ τοὺς ἱερεῖς τῶν κατὰ τόπους θεοτήτων, διὰ τοὺς ἱερεῖς τῶν ὑπηκόων πόλεων, ὅπως καὶ διὰ τοὺς τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικίων. Ὁ τύπος *ἱερεὺς διὰ βίου ἢ ἱερώμενος διὰ βίου*⁸ εἶναι τιμητικὸς τίτλος, διδόμενος (ἄγνωστον ὑπὸ ποίας συνθήκας) εἰς ὠρισμένους ἱερεῖς καὶ δὲν πρέπει ἔξ αὐτοῦ μόνον νὰ συναγάγῃμεν ὅτι αὐτοὶ τοῦλάχιστον ἦσαν ἰσόβιοι. Τὸν τιμητικὸν τίτλον διὰ βίου φέρει καὶ ἀρχιερεὺς τις τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων, ὁ Κόϊντος Ποπίλλιος Πύθων, τοῦ ὁποῖου ἢ ἀρχιερωσύνη ἀποδεδειγμένος ἦτο αἰρετῆ, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων ἐπαρχιακῶν ἀρχιερέων.⁹ Οἱ ἱερεῖς ἠδύνατο νὰ ἐκλεγῶν ἐπανειλημμένως ἔξ ἐπιγραφῆς τῆς Θεσσαλονίκης μᾶς παραδίδεται, ἕκτος εἶδομεν, ὁ τύπος *ἱεριτεύων τὸ β'*. Ὁμοίως, ὅπως οἱ ἀρχιερεῖς, εἶχον καὶ αὐτοὶ τὸ δικαίωμα πρὸ τῆς ἱερωσύνης καὶ μετ' αὐτὴν ἢ καὶ ταυτοχρόνως νὰ λάβουν καὶ ἄλλα ἀξιώματα, ἱερατικά, πολιτικά καὶ στρατιωτικά ἀκόμη, ἢ λειτουργίας τῆς πόλεως. Ἔτσι ἱερεὺς τις τοῦ Διονύσου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην διετέλεσεν *ὕδροσκόπος* καὶ *ἔσχεν καὶ ἐτέρας ὑπηρεσίας*,¹⁰ ἄλλος εἰς τὴν

¹ Μόνον ἔξ ἐπιγραφῆς τῶν Στόβων γνωρίζομεν τινα «*ἱερασαμένην*» ὀσιώτατα ἔ-
τεσιν ξ'. REG 70 (1957) 112-117 καὶ 71 (1958) 266, ἀρ. 303.

² CIL 3, 633, IV. Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 61. 367. 861. 935 καὶ σ. 393 (ἀρ. 3).
BSA 18 (1911/12) 148 κέ., ἀρ. 6. 8. 32. Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 268, ἀρ. 1. C h. E d s o n,
Macedonica III, ἐνθ' ἀν. 154. Ἐπετηρ. Φιλολ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6
(1950) 301/2, ἀρ. 2. Ἀνέκδοτοι ἐπιγραφαὶ Θεσσαλονίκης, βλ. ἀνωτέρω σ. 75, 10. 76, 8.

³ Βλ. ἀνωτέρω σ. 76, 8. Ὁμοίως ἢ ἀναφερομένη εἰς ἱερεῖαν τῆς Βεροίας
φράσις: *ἱερασαμένην ἐν τῷ ζγτ' ἔτ(ε)ι καὶ πάντα τὰ κάθακα ποιήσασαν θεοῖς τε καὶ
ἀνθρώποις παρὰ τὸν τῆς ἱερωσύνης χρόνον προδίδει αἰρετὴν ἱερωσύνην, ὄχι ἰσόβιον.*

⁴ Ἀδημοσίητος ἐπιγραφὴ Θεσσαλονίκης, βλ. ἀνωτ. σ. 75, 10.

⁵ REG 15 (1902) 142 [=BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6].

⁶ BSA 18 (1911/12) 184, ἀρ. 32 [=Ἀθηναῖ 25 (1913) 446, ἀρ. 48].

⁷ Βλ. Π ε λ ε χ ί δ η, ἐνθ' ἀν. 68/9 καὶ Ἐπετηρ. Φιλολ. Σχολ. Πανεπ. Θεσ-
σαλον. 6 (1950) 302/3.

⁸ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 61. [=SEG 12, 88, ἀρ. 316]. BCH 47 (1923) 181 [=SEG
2, 69, ἀρ. 395].

⁹ Βλ. Α. Κανατσούλη. Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων. 54.

¹⁰ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 386 [=C h. E d s o n, Macedonica III, ἐνθ' ἀν. 162].

ἴδιαν πόλιν ὑπῆρξεν ἐφήβαρχος τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ πολιτάρχης τὸ ἐπόμενον.¹ Εἰς τοὺς Φιλίππους εἰς *flamen divi Augusti* ὑπῆρξε *pontifex, duovir iure dicundo* καὶ *quinquennalis*.² Πολλοὶ λαμβάνουν ταυτοχρόνως μὲ τὴν ἱερωσύνην καὶ τὴν ἀγωνοθεσίαν τῆς πόλεως ἢ τῆς θεότητος, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ὁποίας εὐρίσκονται.³ Ὡς πρὸς τὸ ὄριον τῆς ἡλικίας, καθ' ὃ ἡδύνατό τις νὰ γίνῃ ἱερεὺς, δὲν μᾶς παραδίδεται τι. Φαίνεται ὅμως ὅτι εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις οἱ ἱερεῖς ἀνεδεικνύοντο εἰς νεαρὰν ἡλικίαν, μάλιστα οἱ ἱερεῖς τοῦ θεοῦ Φούλβου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην συνήθως ἦσαν ἔφηβοι ἢ νέοι.⁴ Ἡ θέσις τοῦ ἱερέως, ὅπως καὶ τοῦ ἀρχιερέως, ἦτο ἐπίζηλος, δι' αὐτὸ καὶ καταλαμβάνετο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ ἐκπροσώπου τῆς τοπικῆς ἀριστοκρατίας.⁵ Παρὰ τὴν ἀριστοκρατίαν καὶ αἱ ὑποχρεώσεις αὐτῶν ἦσαν σημαντικά. Πλὴν τῆς ἀγωνοθεσίας, τὴν ὁποίαν, ὅπως εἶδομεν, σχεδὸν κατὰ κανόνα ἐλάμβανον καὶ ἡ ὁποία συνεπέγητο οὐχὶ ὀλίγας δαπάνας, οἱ ἱερεῖς ὄχι μόνον φροντίζουν διὰ τὴν καλὴν συντήρησιν τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι ὑποβάλλονται εἰς διαφόρους δαπάνας ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ θεοῦ, ἐνίοτε ὄχι εὐκαταφρονήτους. Ἔτσι ἄλλος κτίζει ναὸν καὶ τὸν ἀφιερώνει εἰς τὸν θεόν,⁶ ἄλλος ἐξοπλίζει τὸ ἱερὸν μὲ διάφορα ἐξαρτήματα⁷ καὶ ἄλλος προσφέρει ἀφιερῶματα εἰς τὸν θεόν.⁸

Ἱερεῖς ἡδύναντο νὰ γίνουσι ὄχι μόνον οἱ πολῖται πόλεώς τινος, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐγκατεστημένοι ἐν αὐτῇ ὡς μέτοικοι (*παροικοῦντες*). Οὕτως εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Καισαρείας (ἀρχαία Αἰανή) μνημονεύεται ἱερεὺς τις καταγόμενος ἐκ Δολίχης τῆς Θεσσαλίας.⁹

Ἱερεῖς εἶχεν ὄχι μόνον ἡ πόλις, ἀλλὰ καὶ πᾶς λατρευτικὸς σύλλογος ἢ ἐπαγγελματικὸν σωματεῖον, ἀφιερῶμενον εἰς τὴν λατρείαν θεότητός τινος,¹⁰

¹ Π ε λ ε κί δ η, ἐνθ' ἄν. 62/3, ἀρ. 19.

² BCH 62 (1938) 428, ἀρ. 9.

³ Βλ. π.χ. Δ ή μι τ σα, ἀρ. 367. Π ε λ ε κί δ η 58, ἀρ. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 18. 20. 21. 25. Ἐπετηρ. Φιλολ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 (1950) 301/2, ἀρ. 2.

⁴ Βλ. BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6. Π ε λ ε κί δ η 56 κέ., ἀρ. 9. 11. 14. 15. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 25. 26. Πρβ. L. Robert, *Hellenica* 2 (1946) 41.

⁵ Μεταξὺ τῶν ἱερέων τῆς Θεσσαλονίκης π.χ. ἐμφανίζονται τὰ γνωστά ὀνόματα τῶν ἀριστοκρατικῶν τῆς οἰκογενειῶν, οἱ Κλαύδιοι (Π ε λ ε κί δ η 62, ἀρ. 24), οἱ Μαρεινῶνοι (αὐτ. 56/7, ἀρ. 9. 62/3, ἀρ. 19), οἱ Στατεῖλιοι (αὐτ. 59, ἀρ. 14. 65, ἀρ. 23), οἱ Φλάβιοι Σεμπρόνιοι (αὐτ. 60/1, ἀρ. 15. 64, ἀρ. 20) κ.ά. Εἰς τὴν Βέροιαν ὁ πατὴρ τῆς ἱερείας τῆς Ἀρτέμιδος Ἀγροτέρας Λουκίας Αὐρηλιανῆς Ἀλεξάνδρας ὑπῆρξεν ἀρχιερεὺς καὶ ἀρχων τῆς πόλεως (BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6).

⁶ BSA 23 (1918/19) 86 κέ., ἀρ. 14. 21. BCH 53 (1929) 81 κέ., ἀρ. 5.

⁷ BCH 47 (1923) 59/60, ἀρ. 18 [=53 (1929) 82, ἀρ. 6].

⁸ Δ ή μι τ σα, ἀρ. 128. BCH 53 (1929) 77/8, ἀρ. 2. SEG 2, 75, ἀρ. 436.

⁹ AE 1933, 44.

¹⁰ Περὶ τῶν ἱερέων αὐτῶν ἔγινε λόγος προηγουμένος εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς μελέτης, Μακεδονικά, τόμ. 4ος, 274 κέ.

καθώς και τὸ γυμνάσιον τῆς πόλεως.¹ Πολλὰ μάλιστα σωματεῖα ἠδύνατο νὰ ἔχουν τὸν αὐτὸν ἱερέα,² ὅπως και ὁ ἴδιος ἱερεὺς ἠδύνατο νὰ ὑπηρετῆ περισσοτέρους θεοὺς ταυτοχρόνως.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, εἰς τοὺς ὁποίους, ὅπως εἶδομεν, ἀπονέμεται ὁ τιμητικὸς τίτλος «ἀξιολογώτατος», οἱ ἱερεῖς οὐδένα τοιοῦτον τίτλον φέρουν εἰς τὰ μνημεῖά των. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἐνῶ ὁ ἱερεὺς τοῦ θεοῦ Φούλβου Κορνήλιος Φῆλιξ Μάρκελλος νέος εἰς τὸν βωμὸν του οὐδένα τιμητικὸν τίτλον ἔχει, ὁ ὁμώνυμος πατήρ του τιτλοφορεῖται ἀξιολογώτατος ἀρχιερεὺς.³

3. Πλὴν τῶν ἱερέων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ναῷ ἦσαν και οἱ νεωκόροι.⁴ Οὗτοι κατ' ἀρχὰς ἦσαν ὑπηρεταὶ και βοηθοὶ τῶν ἱερέων, ἦσαν δηλ. τὸ κατώτατον προσωπικὸν τοῦ ναοῦ, τὸ ἀσχολούμενον κυρίως μὲ τὸν καθαρισμόν και τὴν εὐπρέπειαν τοῦ ναοῦ, κατόπιν ὅμως, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, ὅπως φαίνεται και εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφάς, ἀπέβησαν αὐτοὶ και πρὸ πάντων οἱ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ἀρχινεωκόροι θρησκευτικοὶ ἄρχοντες, ὅπως και οἱ ἱερεῖς, οἱ δὲ λαμβάνοντες τὴν νεωκορίαν ἦσαν ἐξέχοντα και ἐπιφανῆ πρόσωπα τοῦ τόπου. Ἔτσι νεωκόρος τις τοῦ ἀγιωτάτου πατρ[ί]ου θεοῦ Καβείρ[ου] ἐχηματίσε βουλευτῆς, ἐφήβαρχος και πολιτάρχος εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.⁵ Ὁ ἀρχινεωκόρος δὲ τοῦ θεοῦ Ἑρμανοῦβιδος ἀπὸ τὴν ἰδίαν πόλιν εἰς μνημεῖον, ἀνεγερθὲν πρὸς τιμὴν τῶν προέδρων λατρευτικοῦ συλλόγου, εἰς τὸν ὁποῖον και αὐτὸς ἀνήκεν, ἐμφανίζεται ὡς ἐπώνυμος ἄρχων αὐτοῦ.⁶ Ἐκ τῆς χρήσεως αὐτῆς τοῦ ὀνόματός των πρὸς χρονολόγησιν διαφόρων πράξεων συνάγεται ὅτι και αὐτοί, ὅπως οἱ ἀρχιερεῖς και οἱ ἱερεῖς, ἦσαν αἰρετοὶ ἄρχοντες και δὴ ἐνιαύσιοι.

4. Ἄλλοι θρησκευτικοὶ ἀξιωματοῦχοι ἦσαν οἱ ἱεροφάνται. Ἐξ αὐτῶν γνωρίζομεν δύο ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην⁷ και ἓνα τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων.⁸ Ὁ τελευταῖος δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ. Οἱ δύο πρῶτοι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶχον σχέσιν μὲ τὴν λατρείαν τῶν Καβείρων.⁹

¹ ÖJh 1 (1898) 182, στ. 49/50.

² C h. E d s o n, Macedonia III, 159.

³ Π ε λ ε κ ι δ η, ἐνθ' ἄν. 66/7, ἀρ. 25.

⁴ Περὶ τῶν νεωκόρων βλ. E. B e u r l i e r, D a r e m b e r g - S a g l i o 4, 55 κέ. ἐν λ. neocorus. K r i s t e r H a n e l l, R E X V I, 2422 κέ. ἐν λ. Neokoroi.

⁵ C h. E d s o n, ἐνθ' ἄν. Macedonia III, 192 κέ.

⁶ B C H 37 (1913) 94, ἀρ. 6: ἀρχινεωκοῦντος.

⁷ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 2 (Βλ. και Α. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων, Μακεδονικά 3 (1953-55) 83 κέ., ἀρ. 9. Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 441 και 752 (Βλ. και D u c h e s n e - B a y e t, ἐνθ' ἄν. 40/1, ἀρ. 52 και 75, ἀρ. 117).

⁸ Βλ. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἄν. 79 κέ., ἀρ. 5.

⁹ D u c h e s n e - B a y e t, ἐνθ' ἄν. Π ε λ ε κ ι δ η 49, σημ. 2 και 55,

Δ. *Περὶ τῆς λατρείας.* Οἱ θεοί, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ὁποίων εὐρίσκοντο οἱ ἀνωτέρω ἱερεῖς, δὲν ἦσαν οἱ μόνοι, οἱ ὅποιοι ἑλατρεύοντο κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους εἰς τὴν Μακεδονίαν. Πλὴν τούτων συναντῶμεν καὶ ἄλλους θεοὺς τοῦ ἑλληνικοῦ πανθέου, καθὼς καὶ ξενικὰς θεότητες, ὡς θρακικὰς, ἀσιατικὰς, αἰγυπτιακὰς καὶ ρωμαϊκὰς. Ἡ λατρεία ξένων θεῶν εἶχεν ἀρχίσει νὰ εἰσδύῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς ἀκόμη χρόνους, κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν δὲ ἐποχὴν, ὁπότε ἡ Μακεδονία εἰς τὸ τεράστιον ρωμαϊκὸν κράτος ἀπετέλει τὸ μεταίχμιον μεταξὺ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἡ ξενικὴ ἐπίδρασις κατέστη ἀκόμη μεγαλύτερα. Τὸ περὶ τῆς μακεδονικῆς λατρείας θέμα εἶναι ἀρκετὰ ἐκτεταμένον καὶ θὰ ἡδύνατο νὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἀντικείμενον αὐτοτελοῦς μελέτης, ἀφοῦ ἄλλωστε ἡ ἀξιόλογος διατριβὴ τοῦ Werner Baege, *De Macedonum sacris* (Hale 1913), μετὰ τὸ μέγα πλῆθος τῶν μακεδονικῶν ἐπιγραφῶν, αἵτινες ἔκτοτε ἤλθον εἰς φῶς, δὲν ἐπαρκεῖ πλέον. Δι' αὐτὸ ἐδῶ θὰ περιορισθῶ ἀπλῶς νὰ ἀπαριθμήσω τὰς θεότητας, τὰς ὁποίας συναντῶμεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ νὰ σημειώσω τοὺς τόπους καὶ τὰς πόλεις, ἔνθα ἠσκειτο ἡ λατρεία αὐτῶν.

1. *Ζεὺς.* Ὁ ὕπατος τῶν θεῶν ἑλατρεύετο ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπως καὶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα. Μᾶς εἶναι δὲ γνωστὸς μετὰ διάφορα ἐπίθετα ὡς *Ζεὺς Ὑψίστος*,¹ *Μέγιστος*,² *Ὀλύμπιος*,³ *Ἐλευθέριος*,⁴ *Ἀγοραῖος* (μόνον εἰς τὴν Δερρίοπον).⁵ Τὴν λατρείαν αὐτοῦ συναντῶμεν εἰς τὴν Ἑδεσσαν,⁶ τὴν Θεσσαλονίκην,⁷ τὴν Βέροϊαν,⁸ τὴν Ἀμφίπο-

σημ. 2. Ὁμοίως ὁ R o g e r, RA σειρ. 6η, 24 (1945) 42, ἀκολουθῶν ὑπόθεσιν τινὰ τοῦ L. Robert συνδέει τὸν ἱεροφάντην μετὰ τὴν ἐπαρχιακὴν λατρείαν τῶν Καβείρων.

¹ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 6. 7. 38. Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 268 κέ., ἀρ. 1. 2. 14 (1931/32), παράρτ. 33. ΠΑΕ 1936, 67. Θρακικὰ 6 (1935) 305. Μακεδονικὰ 2 (1941-52) 625, ἀρ. 55. 638, σημ. 2.— Μὲ τὸ ἐπίθετον Ὑψίστος ὁ Ζεὺς εἶναι γνωστὸς καὶ κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους (2ος π.Χ. αἰ.) ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Ἑορδαίας (ΑΕ 1936, Ἀρχ. Χρον. 7, ἀρ. 3). Περὶ τοῦ Διὸς Ὑψίστου ἐν γένει βλ. A. D. N o c k, The *Gild of Zeus Hysistos* ἐν Harv. Theol. Review 29 (1936) 55 κέ.

² Μακεδονικὰ 1 (1940) 491.

³ Ὁ Jh 28 (1933) 137, ἀρ. 8.

⁴ C h. E d s o n, *Macedonica II* ἐν Harv. Studies in the Cl. Philol. 51 (1941) 132.

⁵ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 279. *Vulic*, Une inscription grecque de Macédoine ἐν *Mélanges G. Glotz* 2 (1932) 871/72. *Sromenik* 98 (1941-48) 182, ἀρ. 384. Εἰς τὴν Ἀμφίπολιν τὸν 6ον ἢ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα μᾶς εἶναι γνωστὸς καὶ ὡς *Ζεὺς ἐρκειος πατρῷος* καὶ *Ζεὺς κηῖος* (Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 912. Βλ. καὶ Ἀρχ. Δελτ. 14 (1931/32), παράρτ. 36), ὅχι ὅμως καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους.

⁶ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 6. 7. 38. Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 268 κέ., ἀρ. 1. 2.

⁷ Ἀθηνᾶ 15 (1903) 46, ἀρ. 14 [=C h. E d s o n, *Macedonica III*, ἐνθ' ἀν. 187, 17]. C h. E d s o n, *Macedonica II*, ἐνθ' ἀν. 132. Βλ. καὶ M a c d o n a l d, *Catalogue of Greek Coins in the Hunterian Collection* 1, 367.

⁸ IG III, 1, 129. Πρὸς τιμὴν τοῦ Διὸς ἐτελοῦντο ἐν Βεροῖαι Ὀλύμπια.

λιν,¹ τὴν Πύδναν,² τὴν Λυγνιδόν,³ τοὺς Στόβους,⁴ τὴν Σκύδραν,⁵ τὴν Ἐλιμῶτιν,⁶ τὴν Ἐορδαίαν,⁷ τὴν Λυγκησιίδα,⁸ τὴν Δερρόιοπον,⁹ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς σμμ. Καβάλας,¹⁰ εἰς τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων¹¹ καὶ ἀλλαχοῦ.¹²

Εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἀποικίας (Φίλιπποι) ἢ ὅπου οἱ θρησκευόμενοι εἶναι Ρωμαῖοι, ἐμφανίζεται ὁ πρὸς τὸν Δία ταυτισθεὶς ῥωμαϊκὸς θεὸς Iuppiter ὡς Iuppiter Optimus Maximus¹³ ἢ I. Fulmen¹⁴ ἢ I. Fulmen Conservator¹⁵ καὶ ἐνίοτε ἐκ τοῦ τόπου, ὅπου λατρεύεται, I(uppiter) O(ptimus) M(aximus) E(terpancus).¹⁶ Ἄλλοτε ἐμφανίζεται συνδεδεμένος μετὰ ἄλλας θεότητες, ὅπως εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὁ Ἐλευθέριος Ζεὺς μετὰ τὴν Ρώμην,¹⁷ εἰς τοὺς Στόβους ὁ Ζεὺς Ὀλύμπιος βασιλεὺς μετὰ τὴν Ἥραν βασιλίαν (sic) καὶ τὸν σωτήρα Ἀπόλλωνα,¹⁸ εἰς τὰς Ἀλκομενάς μετὰ τὴν Ἥραν,¹⁹ εἰς τὴν Λυγκησιίδα μετὰ τὸν Ἡρακλῆ καὶ τὸν Ἀσκληπιόν,²⁰ εἰς τοὺς Φιλίππους ὁ Iuppiter Fulmen μετὰ τὸν Mercurius καὶ τὸν Myndrytus.²¹ Ὁ Θεὸς Ὑψιστος,²² ὅστις ἐνίοτε ταυτίζεται μετὰ τὸν Δία Ὑψιστον, εἶναι ὁ ἕβραϊκὸς Ἰαβὲ (Ἰεχωβά) καὶ προῆλθεν ἐκ σημιτικῆς ἐπιδράσεως, δὲν φαίνεται

¹ C. Friedrich, Aus Philippi u. Umgebung ἐν Ath. Mitt. 33 (1908) 43(-). W. Baerge, ἐνθ' ἄν. 19.

² Μακεδονικά 2 (1941 - 52) 625, ἀρ. 55.

³ Spomenik 75 (1933) 58, ἀρ. 176.

⁴ ÖJh, ἐνθ' ἄν.

⁵ Δήμιτσα, ἀρ. 126.

⁶ Ἀρχ. Δελτ. 14 (1931/32), παράρτ. 33 [= AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 8, ἀρ. 10]. Μακεδονικά, ἐνθ' ἄν. 638, σμμ. 2.

⁷ Μακεδονικά 1 (1940) 491.

⁸ Ἀθηνᾶ 25 (1913) 438, ἀρ. 22 A. Spomenik 98 (1941 - 48) 10/1, ἀρ. 20.

⁹ Δήμιτσα, ἀρ. 279. V ulic', ἐνθ' ἄν. Spomenik, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 384.

¹⁰ Θρησκικά 6 (1935) 305.

¹¹ H. Gaebler, ἐνθ' ἄν. 97 κέ., ἀρ. 341. 342. 361a. 408. 409. 526. 530. 531. 613. 710 - 712.

¹² Spomenik 75 (1935), ἀρ. 124. 153.

¹³ Δήμιτσα, ἀρ. 941. 1017 [= Heuzey - Daumet, Mission 144, ἀρ. 74 = CIL 3, 638]. Ath. Mitt. 27 (1902) 312, ἀρ. 20. RHR 86 (1922) 122/23. BCH 57 (1933) 281 καὶ 335/36, ἀρ. 8. Spomenik 75 (1933), ἀρ. 81 [= REG 47 (1934) 31/2, σμμ. 3]. 176. 98 (1941 - 48) 10/1, ἀρ. 20.

¹⁴ BCH 47 (1923) 69, ἀρ. 25.

¹⁵ Collart, Philippes 394, σμμ. 3.

¹⁶ BCH 47 (1923) 57 κέ., ἀρ. 15.

¹⁷ C. h. Edson, Macedonia II ἐν Harv. Stud. in the Cl. Phil. 51 (1941) 132.

¹⁸ ÖJh 28 (1933) 137, ἀρ. 8.

¹⁹ V ulic', ἐνθ' ἄν. στ. 11/2.

²⁰ Ἀθηνᾶ, ἐνθ' ἄν.

²¹ BCH 47 (1923) 69, ἀρ. 25.

²² Δήμιτσα, ἀρ. 923. BCH 37 (1913) 100, ἀρ. 8. Ἀδημοσίετος ἐπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης, ἀποκειμένη εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς πόλεως. Βλ. ἀνωτέρω σ. 75, σμμ. 10.

ὁμως ὅτι πάντοτε οἱ λατρεύοντες αὐτὸν ἦσαν ἐκ τῶν ἐγκατεστημένων εἰς μακεδονικὰς πόλεις Ἰουδαίων.

2. **Ἡρα.** Ἡ λατρεία τῆς Ἡρας ἀπαντᾷ εἰς τὴν Ἀμφίπολιν,¹ τὰς Ἀλκομενάς τῆς Δερριόπου,² τοὺς Φιλίππους³ καὶ τοὺς Στόβους⁴ εἰς τοὺς τελευταίους ἢ θεὰ παρίσταται μαζί μὲ τὸν Δία καὶ τὸν Ἀπόλλωνα.

3. **Ποσειδῶν.** Ἐμφανίζεται εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Φιλίππων,⁵ εἰς ἓν ἀνάγλυφον τῆς λυγκησιτικῆς Ἡρακλείας⁶ καὶ εἰς νομίσματα τῆς Ἀμφιπόλεως, τῆς Πέλλης καὶ τῆς Κασσανδρείας,⁷ μαζί δὲ μὲ τὴν Ἀμφιτριτὴν Ἄπαξ εἰς ἔλιμωτικὴν ἐπιγραφὴν.⁸

4. **Ἀθηνᾶ** (Minerva). Ἀπαντᾷ εἰς τὸ Δίον,⁹ τὴν Πέλλαν,¹⁰ τὴν Θεσσαλονικίην,¹¹ εἰς πόλιν τῆς Μαιδικῆς παρὰ τὸ σημ. Sveti Vrac,¹² εἰς τὴν Λυγκησίδα,¹³ τὴν Βοττιαίαν,¹⁴ εἰς τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων,¹⁵ καὶ πρὸ παντὸς εἰς τοὺς Φιλίππους.¹⁶

5. **Ἀπόλλων.** Ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος ἦτο ἀρκετὰ διαδεδομένη εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἀπαντᾷ εἰς τὴν Δερριόπον (Πορίλαπος),¹⁷ τὴν Ἐλιμιῶν,¹⁸

¹ BCH 55 (1931) 181, ἀρ. 9: Νέ[α] Ἡρα, δηλ. ἡ ὡς νέα Ἡρα τιμωμένη σύζυγος τοῦ Ἀδριανοῦ Σαβίνα.

² V ulic, Mélanges G. Glotz 2 (1932) 871/72.

³ P. Collart, Philippes 395. BCH 62 (1938) 412/13, ἀρ. 4: Iunoni coniugali Sabina[e]. Βλ. καὶ RHR 86 (1922) 123-25.

⁴ ÖJh 28 (1933) 137, ἀρ. 8.

⁵ BCH, ἔνθ' ἀν. 476: Neptuno deo et sacris Dioscuris.

⁶ Δ ή μ ι τ σ α, σ. 263.

⁷ B. Head, Ἱστορία τῶν νομισμάτων (μετάφρ. Ἰ. Σβορώνου) I, 283. Macdonald, ἔνθ' ἀν. 363. H. Gaebler, ἔνθ' ἀν. 66, ἀρ. 202. 203. II, 53, ἀρ. 10. 11. Βλ. καὶ W. Baerge, ἔνθ' ἀν. 24.

⁸ Ath. Mitt. 27 (1902) 316, ἀρ. 39.

⁹ Γ. Οἰκονόμου, ἔνθ' ἀν. 13, ἀρ. 6. Macdonald, ἔνθ' ἀν. 361.

¹⁰ Head, ἔνθ' ἀν. 312 (Ἀθηνᾶ Ἀλκίς). Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 128. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Λιβίου 42, 51 ὑπῆρχεν εἰς τὴν Πέλλαν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περσέως ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς.

¹¹ Macdonald, ἔνθ' ἀν. 367, ἀρ. 15.

¹² Bull. Inst. Arch. Bulg. 12 (1938) 449.

¹³ BCH 17 (1893) 635.

¹⁴ H. Gaebler, ἔνθ' ἀν. 68, ἀρ. 209. 210.

¹⁵ H. Gaebler, ἔνθ' ἀν. 94 κέ., ἀρ. 322. 334. 343-346. 364-365a. 402. 410-414a. 440. 441. 492. 493. 494. 511. 533-546. 615-630. 713-719 κ.ά.

¹⁶ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 940. 1018 (1097). RHR 86 (1922) 129. BCH 55 (1931) 501. 59 (1935) 175, ἀρ. 1 καὶ πιν. VII. Βλ. καὶ P. Collart, Philippes 395-97.

¹⁷ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 276. 277.

¹⁸ Ath. Mitt. 27 (1902) 316, ἀρ. 38. Βλ. καὶ P. Parageorgiu, Berl. phil. Wochenschr. 21 (1901) 1566.

τήν Θεσσαλονίκην,¹ τήν Βέροϊαν,² τήν Βάλλαν,³ τήν Πέλλαν,⁴ τήν λυγ-
κησιτικὴν Ἑράκλειαν,⁵ τοὺς Στόβους,⁶ τήν Ἀμφίπολιν⁷ καὶ τοὺς Φιλίπ-
πους.⁸ Εἰς τοὺς Φιλίππους ὁ Ἀπόλλων εἶχε ταυτισθῆ μετὸν θρησκικὸν θεὸν
Ἡρώα,⁹ εἰς τὴν αὐτὴν δὲ πόλιν¹⁰ καὶ τὴν Θεσσαλονίκην¹¹ μετὸν Ὄρων -
Ἀρφοκράτην. Καλεῖται Σωτήρ, Πύθιος καὶ ἐκ θρακικῆς ἐπιδράσεως Ἐ-
τενδαρίκος (ἢ Ὀτενδαρός)¹² καὶ συλλατρύεται μετ' ἄλλων θεῶν, τοῦ Δι-
ός, τῆς Ἡρας, τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς Ἀρτέμιδος.¹³ Πρὸς τιμὴν του τε-
λοῦνται πυθικοὶ ἀγῶνες εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Ἀμφίπολιν.¹⁴

6. Ἄρτεμις (Διάνα). Πολὺ περισσότερον διαδεδομένη εἰς τοὺς φιλοκνη-
γοὺς Μακεδόνας ἦτο ἡ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος. Τὴν συναντῶμεν εἰς τὴν
Θεσσαλονίκην,¹⁵ τὴν Ἀμφίπολιν,¹⁶ τὴν Βέροϊαν,¹⁷ τὴν Σκύδραν (Ἡμαθία),¹⁸

¹ IG VII, 1856. Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 373 [=Π ε λ ε κ ι δ η, ἐνθ' ἀν. 57, σημ. 7].
563. Π ε λ ε κ ι δ η, ἐνθ' ἀν. 39. Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας μνημονεύονται μόνον
τὰ εἰς τὸν Ἀπόλλωνα ἀφιερωμένα Πύθια τῆς Θεσσαλονίκης, ὅχι ὁ θεός. Περὶ τῶν
Πυθίων αὐτῶν βλ. Ο. T a f r a l i, Thessalonique des origines κλπ. 37 καὶ Π ε-
λ ε κ ι δ η 34 κέ., ἔνθα καὶ πλούσια παραπομπαὶ εἰς τὰς πηγάς.

² BSA 18 (1911/12) 144/45, ἀρ. 3. Μ. Ἀ ν δ ρ ο ν ί κ ο υ, Ἀρχαῖαι ἐπιγρα-
φαὶ Βεροῖας 24, ἀρ. 2 καὶ πιν. II, 1 [=SEG 12, 92, ἀρ. 332].

³ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 212.

⁴ M a c d o n a l d, ἐνθ' ἀν. 363.

⁵ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 248.

⁶ ÖJh 28 (1933) 137, ἀρ. 8.

⁷ H e a d - Σ β ο ρ ῶ ν ο υ, ἐνθ' ἀν. 283. ÖJh 1 (1898) 180, στ. 49/50. Πρὸ.
καὶ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 867, ἔνθα μνημονεύεται ὁ μὴν Ἀπελλαῖος, ὡς καὶ τὰ ὀνόματα
Ἀπολλώνιος καὶ Ἀπολλωνία.

⁸ Εἰς τοὺς Φιλίππους ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος ἀπαντᾷ καὶ κατὰ τὴν προρ-
ωμαϊκὴν ἐποχὴν. Βλ. Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 1066 (:). BCH 60 (1936) 37, ἀρ. 1. P. C o l-
l a r t, ἐνθ' ἀν. 182, 5.

⁹ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 1065: Ἡρωὶ Ἀπόλλωνι (κατὰ διόρθωσιν τοῦ K a z a -
r o w, RE Supplb. III, 1141).

¹⁰ BCH 53 (1929) 77/8, ἀρ. 2.

¹¹ Ἀδιμοσίετος ἐπιγραφὴ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀποκειμένη εἰς τὸ Μουσεῖον αὐ-
τῆς ὑπ' ἀρ. 1953: Ἐταίδι, Ὄρωι Ἀπόλλωνι Ἀρφοκράτη, θεοῖς συννάοις καὶ συνβώμοις.

¹² Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 276. 277. ÖJh 28 (1933) 137, ἀρ. 8. Π ε λ ε κ ι δ η 39.

¹³ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 212. BSA, ἐνθ' ἀν. 144/45, ἀρ. 3.

¹⁴ ÖJh 1 (1898) 180, στ. 49/50. Βλ. καὶ ἀνωτέρω ὑποσημειώσιν 1.

¹⁵ M a c d o n a l d, Catalogue of Greek Coins in the Hunterian Colle-
ction 1, 367.

¹⁶ M a c d o n a l d, ἐνθ' ἀν. 276 κέ. (Ἄρτεμις Ταυροπόλος). Βλ. W. B a e g e,
ἐνθ' ἀν. 56 κέ.

¹⁷ Ath. Mitt. 27 (1902) 316, ἀρ. 36. REG 15 (1902) 142 [=BSA 18 (1911/12)
148, ἀρ. 6]. BSA, ἐνθ' ἀν. 139 κέ., ἀρ. 2.

¹⁸ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 125. 126 (Βλ. καὶ BCH 47 (1923) 182, ἀρ. 29). BCH,
ἐνθ' ἀν. 182, ἀρ. 30 [=SEG 2, 69, ἀρ. 396].

τὴν Πέλλαν,¹ τὸ Δίον,² τὴν Βάλλαν,³ τοὺς Φιλίππους καὶ τὴν περιοχὴν τῶν,⁴ τὴν λυγκησιτικὴν Ἡράκλειαν,⁵ τοὺς Στόβους,⁶ τὴν Κολόβαισαν,⁷ τὴν Δερρῖοπον ἐν γένει,⁸ τὴν Δασσαρητιάν,⁹ τὴν Ἑλιμιῶτιν,¹⁰ τὴν Ὀρρεσιδα,¹¹ τὴν Ἐορδαίαν,¹² τὴν Ἀλμωπιάν,¹³ τὴν Ἀκτὴν (Ἄθως)¹⁴ κ. ἄ., καθ' ὅλην δηλ. τὴν ἑκτασιν τῆς ρωμαϊκῆς Μακεδονίας. Εἰς τὰς λατινοφώνους κοινότητας τῆς Μακεδονίας ἑταυτίσθη μὲ τὴν ρωμαϊκὴν θεὰν Διάνα, ὅπου δὲ ὑπῆρχον θρησκικοὶ πληθυσμοὶ καὶ μὲ τὴν θρησκικὴν θεὰν Βενδὴν (ὄν. Βενδῆς).¹⁵ Ἡ Ἄρτεμις (Διάνα) καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν ἔχει διάφορα ἐπίθετα εἰς τὴν Βέροιαν, τὴν Σκύδραν καὶ τὴν Ἀκτὴν, ὅπου φαίνεται ὅτι ἑλατρεύετο ὡς προστάτις τῶν ἀγρῶν καὶ τῶν ποιμένων, φέρει τὴν ἐπίκλησιν Ἀγροτέρα,¹⁶ εἰς τοὺς Φιλίππους καλεῖται Diana Lucifera (= Ἄρτεμις Φωσφόρος) καὶ Diana Minerua,¹⁷ εἰς τὴν Ἀμφίπολιν Ἄρτεμις Ταυροπόλος¹⁸ καὶ ἀλλαγῶ φέρει διάφορα τοπικὰ προσωνύμια, π.χ. εἰς τὴν Βέροιαν, Σκύδραν, καὶ Φιλίππους Γαζωρία ἢ Γαζωρεῖτις,¹⁹ εἰς τὴν Σκύδραν δὲ καὶ Βλουρεῖτις,²⁰ εἰς τὴν Δασσαρητιάν Σιβοννική²¹ καὶ εἰς τὴν λυγκησιτικὴν Ἡράκλειαν, τὴν Κο-

¹ Delacoulonche, Arch. miss. scient. 143. Δήμιτσα, σ. 104.

² Βλ. W. Baerge, ἔνθ' ἄν. 52.

³ Μακεδονικά 1 (1940) 490.

⁴ CIL 3, 636. 14206, 13. BCH 24 (1900) 313, ἀρ. 3. 47 (1923) 64 κέ., ἀρ. 24. 57 (1933) 281 καὶ 331/32, ἀρ. 7. 441. P. Collart, ἔνθ' ἄν. 442, 3. Βλ. καὶ Ch. Picard, RHR 86 (1922) 159. 172.

⁵ Δήμιτσα, ἀρ. 229 [=L. Robert, Hellenica 1 (1940) 76]. Spomenik, 75 (1933) 13, ἀρ. 20.

⁶ Spomenik 75 (1933) 26, ἀρ. 70. 77 (1934) 41, ἀρ. 20. REG 70 (1957) 113 καὶ 71 (1958) 266, ἀρ. 303.

⁷ Spomenik 77 (1934) 56, ἀρ. 58. Βλ. καὶ L. Robert, ἔνθ' ἄν. 71 καὶ REG 71 (1958) 268.

⁸ Spomenik 18 (1941-48) 170, ἀρ. 354 (Πορίλαπος).

⁹ Ἄθηνᾶ 25 (1913) 450, ἀρ. 54.

¹⁰ P. Parageorgiu, Berl. phil. Wochenschr. 21 (1901) 700.

¹¹ Ἄθηνᾶ, ἔνθ' ἄν. 442, ἀρ. 31.

¹² Ἄθηνᾶ, ἔνθ' ἄν. 435, ἀρ. 18.

¹³ Ἄθηνᾶ, ἔνθ' ἄν. 456, ἀρ. 59.

¹⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 780.

¹⁵ BCH 24 (1900) 307. P. Collart, Philippes 430 κέ.

¹⁶ Δήμιτσα, ἀρ. 125. 780. BSA 18 (1911/12) 148 κέ., ἀρ. 2. 6.

¹⁷ BCH 47 (1923) 64 κέ., ἀρ. 24. 57 (1933) 331/32, ἀρ. 7.

¹⁸ Βλ. π.χ. Macdonald, ἔνθ' ἄν. 1, 366 κέ.

¹⁹ CIL 3, 14206, 13. Δήμιτσα, ἀρ. 125. 126. SEG 2, 69, ἀρ. 396. Τὸ ὄνομα προέρχεται ἐκ τῆς Γαζώρου τῆς Ὀδομαντικῆς (ἢ Ἡδωνίδος). Τὸ ἐθνικὸν Γαζωρία σφύζεται καὶ εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Σεργῶν (Ἄγιος Ἀθανάσιος), RA σειρ. 6, τόμ. 24 (1945) 45/6.

²⁰ Δήμιτσα, ἀρ. 125. Βλ. καὶ Ph. Petsas, BCH 81 (1957) 387 κέ.

²¹ Ἄθηνᾶ 25 (1913) 450, ἀρ. 54.

λόβαισαν και τούς Στόβους: Ἐφεσία,¹ εἰς δὲ τὴν Δερρῖοπον ἐν γένει και *Kyn[άγω]γος.*²

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Ἐλιμιώτιδος συσχετίζεται μετὰ τὴν θεὰν Μᾶν³ και εἰς ἄλλην τῶν Φιλίππων μετὰ τὴν Μίνερνα: Deana Minervia,⁴ μετὰ μίαιαν δὲ ἀπὸ τὰς θεότητας δὲν ἐμφανίζεται μαζί. Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Δερρῖοπου παρουσιάζεται ὡς προστάτις (*πατρώνισσα*) τοῦ παρθενικοῦ και συζυγικοῦ βίου.⁵

Ὁ προσφιλὴς ὁμοῦ θεὸς τῶν Μακεδόνων, ὅστις ἐθεορεῖτο ἀπ' αὐτοὺς και θεὸς πατρῶος, ἦτο

7. ὁ Ἡρακλῆς (Hercules). Ἡ λατρεία του ἦτο λίαν διαδεδομένη,⁶ πρᾶγμα ποῦ μαρτυρεῖται και ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν πόλεων, ποῦ φέρουν τὸ ὄνομα του (Ἡράκλειον Πιερίας, Ἡράκλεια Λυγκησιτίδος, Ἡράκλεια Σιντικῆς). Τὸν συναντῶμεν εἰς τὴν Θεσσαλονικίην,⁷ τὴν Ἀμφίπολιν,⁸ τὴν Ἐδεσσαν,⁹ τὸ Κίτιον (:),¹⁰ τὴν Σκύδραν,¹¹ τὰς Φυλακάς τῆς Πιερίας,¹² τὴν Αἰανὴν¹³ και ἐν γένει εἰς τὴν Ἐλιμιώτιν,¹⁴ εἰς τὴν Ἐορδαίαν,¹⁵ τὴν Ὀρεσίδα,¹⁶ τὴν Λυγκησιτίδα,¹⁷ τὴν Δασσαρητίαν (Λυχνιδός),¹⁸ τοὺς Στόβους,¹⁹ τὴν Δερρῖοπον,²⁰ τὸν Φιλίππου,²¹ εἰς τὴν πέραν τοῦ Στρυμόνος μακεδονικὴν

¹ Spomenik 75 (1933) 13 κέ., ἀρ. 20. 70. 77 (1934) 41, ἀρ. 20. L. Robert, *Hellenica I* (1940) 71 και REG 71 (1958) 268. Εἰς τοὺς Στόβους καλεῖται και Ἄρτεμις Λοχία, REG 70 (1957) 113 και 71 (1958) 266, ἀρ. 303.

² Spomenik 98 (1941-48) 170, ἀρ. 354.

³ P. N. Parageorgiou, *Berl. Phil. Wochenschr.* 21 (1901) 700.

⁴ BCH 47 (1923) 64 κέ., ἀρ. 24. Βλ. P. Collart, *Philippes* 443.

⁵ Spomenik 98 (1941-48) 170, ἀρ. 354.

⁶ Βλ. Gruppe, *RE Supplb.* III, 952 κέ.

⁷ Δήμιτσα, ἀρ. 596. Ἀθηνᾶ 15 (1903) 45, ἀρ. 12.

⁸ Head - Σβορώνου, ἐνθ' ἀν. 283. Βλ. και W. Baerge, ἐνθ' ἀν. 198.

⁹ *Ath. Mitt.* 27 (1902) 311, ἀρ. 18.

¹⁰ Δήμιτσα, ἀρ. 18. Βλ. και ἀρ. 291.

¹¹ Δήμιτσα, ἀρ. 123. Βλ. και W. Baerge, ἐνθ' ἀν. 191.

¹² Δήμιτσα, ἀρ. 207.

¹³ AE 1933, 44.

¹⁴ BSA 18 (1911/12) 184, ἀρ. 31. BCH 79 (1955) 274.

¹⁵ ΠΑΕ 1912, 241 [= AE 1912, 267. Βλ. και AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 13]. Ἀθηνᾶ 25 (1913) 434, ἀρ. 13.

¹⁶ Δήμιτσα, σ. 240 κέ. 254 κέ. (Βλ. και Ἀθηνᾶ, ἐνθ' ἀν. 443). AE 1933, 45 (Οἰνὴ Καστορίας).

¹⁷ Ἀθηνᾶ 25 (1913) 438, ἀρ. 22 Α (ἀνάγλυφον, εἰκονίζον τὸν Δία, τὸν Ἡρακλέα και τὸν Ἀσκληπιόν) 439, ἀρ. 25 (ἀνάγλυφον Ἡρακλέους και Ἐρμού). Spomenik 98 (1941-48) 10, ἀρ. 19: Herculi. ¹⁸ Δήμιτσα, ἀρ. 335.

¹⁹ Spomenik 75 (1933) 26, ἀρ. 58. Βλ. και REG 47 (1934) 31.

²⁰ Heuzey, *Mission* ἀρ. 113 [= Δήμιτσα, ἀρ. 284]. BCH 47 (1923) 291, ἀρ. 1 [= SEG 2, 75, ἀρ. 436].

²¹ CIL 3, 633, I, 1. 9-10. Βλ. και Δήμιτσα, ἀρ. 934. C. Fredrich, *Ath. Mitt.* 33 (1908) 39 και P. Collart, *Philippes* 401, 5 και 414, 1.

περιοχὴν³ καὶ εἰς τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων.⁴ Αἱ ἐπωνυμίαι τοῦ Ἡρακλέους εἰς τὴν Μακεδονίαν ἦσαν: Ἄρητος ἐν Ἐδέσση,⁵ Καλλίνικος ἐν Κιτίω(ι),⁶ Προπύλαιος ἐν Ἐλιμιώτιδι,⁷ Μέγιστος ἐν Δασσαρητιά καὶ Δερριόπῳ (Ρέεσοβα),⁸ Συγκ[ατάγωγος] ἐν Στόβοις,⁹ Πατρῶος ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ σημ. Δοξάτου,¹⁰ Κύριος ἐν Δράμῃ¹¹ καὶ Κυναγίδας (Κουναγίδας) ἐν Πιερῷ, Ἐμιώτιδι καὶ Δερριόπῳ,¹² ἐκ δὲ τοῦ τόπου τῆς λατρείας καὶ Ἐδεσσαῖος.¹³ Ἐν Μακεδονίᾳ ὁ Ἡρακλῆς εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν προστάτης τῶν ἀπελευθέρων¹⁴ καὶ τῶν κυνηγῶν (Κυναγίδας). Εἰς τὴν λατρείαν παρουσιάζεται συνδεδεμένος καὶ μὲ ἄλλας θεότητας, μὲ τὸν Δία, τὸν Ἐρμῆν, τὸν Ἀσκληπιὸν καὶ πρὸ πάντων μὲ τὸν Διόνυσον (Liber et Libera).¹⁵

Ἄλλος θεὸς προσφιλεῖς εἰς τοὺς Μακεδόνας, θεωρούμενος καὶ αὐτὸς πατρῶος θεός, ἦτο

8. ὁ Διόνυσος (Βάκχος) μετὰ τῆς ἀκολουθίας του. Ἡ λατρεία τούτου, ὡς γνωστὸν, διεδόθη καὶ εἰς τὴν Νότιον Ἑλλάδα ἐκ τῶν βορείων περιοχῶν. Εἰς τὴν Μακεδονίαν μᾶς εἶναι γνωστὸς ἐκ πλήθους ἐπιγραφῶν καὶ

³ Δήμιτσα, ἀρ. 1064. 1085. Μερτζίδη, Οἱ Φίλιπποι, Κωνσταντινούπολις 1897, ἀρ. 8. BCH 47 (1923) 75, ἀρ. 33 (γ).

⁴ H. Gaebler, ἐνθ' ἀν. 135 κέ., ἀρ. 549. 721.

⁵ Ath. Mitt. 27 (1902) 311, ἀρ. 18, στ. 4. Βλ. καὶ Gruppe, ἐνθ' ἀν. 1001.

⁶ Δήμιτσα, ἀρ. 18 (291). Βλ. καὶ Gruppe, ἐνθ' ἀν. 1002.

⁷ BCH 79 (1955) 274. Βλ. καὶ REG 69 (1956) 136, ἀρ. 147. Τὸ ἐπίθετον Προπύλαιος διὰ τὸν Ἡρακλέα ἀπαντᾷ καὶ ἀλλαχοῦ ἐκτός τῆς Μακεδονίας.

⁸ Δήμιτσα, ἀρ. 284. 335.

⁹ Spomenik, ἐνθ' ἀν. Βλ. καὶ L. Robert, REG 47 (1934) 31.

¹⁰ Δήμιτσα, ἀρ. 1085. Μερτζίδη, ἐνθ' ἀν.

¹¹ Δήμιτσα, ἀρ. 1064: Κυρίωι Ἡρωι Ἡρακλ[εῖ]. Ἴσως ἔχει σχέσιν μὲ τὸν θρησκικὸν θεὸν Ἡρωα.

¹² Δήμιτσα, ἀρ. 207 (Βλ. καὶ P. Rousset, REG 27 (1914) 455). BCH 47 (1923) 291, ἀρ. 1 [=SEG 2, 75, ἀρ. 436]. AE 1933, 44. Τὸ ἐπίθετον τοῦ Ἡρακλέους «Κυναγίδας» ἐν Μακεδονίᾳ εἶναι γνωστὸν καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων. Βλ. Δήμιτσα, ἀρ. 68 (διόρθωσις τῆς ἐπιγραφῆς ὑπὸ C. H. Edson, The Antigonides, Heracles and Beroia ἐν Harv. Studies in the Cl. Philol. 45 (1934) 231). ΠΑΕ 1912, 240 [=AE 1912, 267=1930, 181=SEG 1, 63, ἀρ. 267. Βλ. καὶ AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 5, ἀρ. 6]. C. H. Edson, Macedonica II ἐν Harv. Studies in the Cl. Philol. 51 (1941) 125/26. Βλ. καὶ Μακεδονικά τόμ. 4ος, 238 σμ. 7. 239, σμ. 14.

¹³ Ἡσύχιος ἐν λ. Ἐδεσσαῖος: ὁ Ἡρακλῆς ἐν Ἐδέσση.

¹⁴ Βλ. Δήμιτσα, ἀρ. 207. BSA 18 (1911/12) 184, ἀρ. 31. AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 13 (Προσθήκη).

¹⁵ CIL, 3. 633, I, 1. 9-10. Δήμιτσα, ἀρ. 1085. Ἀθηνᾶ 25 (1913) 438, ἀρ. 22 A. 439, ἀρ. 25. BCH 47 (1923) 75, ἀρ. 33. P. Collart, Philippes 401, σμ. 5 καὶ 414, σμ. 1.

δὴ τῆς Θεσσαλονίκης,¹ τῆς Ἀμφιπόλεως,² τοῦ Δίου,³ τῶν Στόβων καὶ τῆς περιοχῆς των,⁴ τῆς Βέργης,⁵ τῆς Ἀμφαξίτιδος,⁶ τῆς Ὀδομαντικῆς (Ν. Σκοπός),⁷ τῶν Φιλίππων καὶ τῆς περιοχῆς των.⁸ Εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἀποικίας ἐταυτίσθη μὲ τὸν ρωμαϊκὸν θεὸν Liber (Pater),⁹ ὅστις μαζί μὲ τὴν Libera καὶ τὴν Ceres ἀπετέλει τὴν τριάδα τῶν ἀγροτικῶν θεῶν τῆς Ρώμης, εἰς τὴν περιοχὴν δὲ ἐκείνην τῆς Μακεδονίας, ὅπου ὑπῆρχον θρακικοὶ πληθυσμοί, φέρει καὶ τὴν προσωνυμίαν Tasibastenus (Τασιβαστηνός)¹⁰ καὶ Ἀσδοῦλης ἢ Ἀσδοῦλητος.¹¹

Ἄλλοι ἑλληνικοὶ θεοὶ καὶ τοπικαὶ θεότητες ἀπαντοῦν σπανιώτερον:

9. Ἀφροδίτη. Θεσσαλονίκη,¹² Βέροια,¹³ λυγκηστικὴ Ἡράκλεια,¹⁴ Ἐλιμιῶτις,¹⁵ Ὄρεσις¹⁶ καὶ Φίλιπποι.¹⁷ Ἐν Δίφ τιμᾶται καὶ ἡ ἔν Σαμοθράκη λατρουμένη Ἀφροδίτη Καλιάς,¹⁸ εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν δὲ ὡς Ἀφροδίτη

¹ Δήμιτσα, ἀρ. 379. BCH 28 (1904) 229, ἀρ. 28. P. Collart, ἐνθ' ἄν. 414, σμ. 1. 415. Ch. Edson, *Macedonica* III, ἐνθ' ἄν. 154. 159. 162. 167/68. Βλ. καὶ Γ. Μπακαλάκη, *ΑΕ* 1953/54, 227.

² Head - Σβορώνου, ἐνθ' ἄν. 283.

³ *ΑΕ* 1948/49, Ἀρχ. Χρον. 36 κέ., ἀρ. 4. 5. 7.

⁴ *ÖJh* 26 (1930) 64 κέ. REG 47 (1934) 32. Spomenik 98 (1941 - 48) 57, ἀρ. 117.

⁵ *RA* σειρ. 6η, τόμ. 13 (1939) 250, ἀρ. 41.

⁶ H. Gaebler, ἐνθ' ἄν. 67, ἀρ. 207. 208.

⁷ *ΑΕ* 1936, Ἀρχ. Χρον. 17, ἀρ. 10. Βλ. καὶ J. H. St. 61/2 (1941/42) 68 καὶ Ch. Edson, *Macedonica* III, ἐνθ' ἄν. 175.

⁸ Δήμιτσα, ἀρ. 1043. 1058 [=BCH 47 (1923) 61, σμ. 1=CIL 3, 704]. 1060. 1063 καὶ 1101 [=BCH 21 (1897) 532]. 1104. BCH 24 (1900) 304/5, ἀρ. 1 [=18 (1894) 445]. 312, ἀρ. 4. 317. 47 (1923) 75, ἀρ. 33. 62 (1938) 431, ἀρ. 11. P. Collart, ἐνθ' ἄν. 399, σμ. 7. 414, σμ. 1. 415, σμ. 4. Περὶ τῆς λατρίας ἐν γένει τοῦ Διονύσου εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Παγγαίου βλ. P. Perdrizet, *Cults et mythes du Pangée* 83 κέ. Ch. Picard, *RHR* 86 (1922) 137 κέ.

⁹ Δήμιτσα, ἀρ. 1058. BCH 24 (1900) 312, ἀρ. 4. *ÖJh* 26 (1930) 68/9. P. Collart, ἐνθ' ἄν. 399, σμ. 7. 414, σμ. 1. 415, σμ. 4. *ΑΕ* 1948/49, Ἀρχ. Χρον. 37 κέ., ἀρ. 5. 7.

¹⁰ BCH, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 4. 5 [=Δήμιτσα, ἀρ. 1058]: Liber Pater Tasibastenus. Βλ. Preller - Robert, *Griech. Mythol.* I⁴, 697, 2. Kazarow, *RE* 2R IV, 2461, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία.

¹¹ *Ath. Mitt.* 21 (1896) 100/1, ἀρ. 6. Βλ. καὶ G. Kazarow, *RE* VI, 490. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος βλ. Detschew, *Zeitschr. f. Slav. Phil.* IV, 381.

¹² BCH 23 (1899) 341, 2. *Μακεδονικά* 1 (1940) 465. L. Robert, *Hellenica* 2 (1946) 133, ἀρ. 42 [=Arch. Anzeig. 57 (1942) 163].

¹³ Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 159, ἀρ. 21 (.)

¹⁴ Spomenik 77 (1934) 34, ἀρ. 6. Βλ. καὶ REG 66 (1953) 147, ἀρ. 107.

¹⁵ Ἀθηνα 25 (1913) 446, ἀρ. 4. ΠΑΕ 1936, 73.

¹⁶ ΠΑΕ 1938, 64, ἀρ. 3 (.)

¹⁷ Δήμιτσα, ἀρ. 998. 999 [=CIL 3, 641]. 1042. *RHR* 86 (1922) 132 (Βλ. καὶ P. Collart, *Philippes* 448, σμ. 2).

¹⁸ IG XII, 8, 233.

*Ομόνοια.¹ *Ερως (Amor, Cupido). Διον,² Φίλιπποι.³

10. *Ερμής (Mercurius). Θεσσαλονίκη,⁴ Βέροια,⁵ *Αμφίπολις,⁶ λυγκηστική *Ηράκλεια,⁷ *Εορδαία,⁸ *Ορεστίς,⁹ Φίλιπποι.¹⁰

11. *Αρης. Βέροια (ἔδρα τοῦ κοινοῦ),¹¹ Φίλιπποι.¹² Εἰς τοὺς Φίλιππους συνδέεται κατὰ θρακικὴν ἐπίδρασιν μὲ τὸν Διόνυσον.

12. *Εστία. Λυγκηστίς.¹³

13. Δημήτηρ (Ceres) καὶ Περσεφόνη (Μήτηρ καὶ Κόρη). Βέροια,¹⁴ Θεσσαλονίκη,¹⁵ λυγκηστική *Ηράκλεια,¹⁶ Στόβοι,¹⁷ Πέλλα,¹⁸ *Αμφίπολις,¹⁹ Φίλιπποι.²⁰ *Η Περσεφόνη ὅτε μὲν ἐμφανίζεται μετὰ τῆς Μητρός, ὅτε δὲ μετὰ τοῦ Πλούτωνος. *Ὡς θεὰ τοῦ *Ἄδου εἰς τὴν *Ηράκλειαν καλεῖται Πασικράτα.²¹ Μὲ τὴν Περσεφόνην θὰ πρέπει ἴσως νὰ ταυτίσωμεν καὶ τὴν ἐν *Εορδαίᾳ

¹ Μακεδονικά 1 (1940) 465. Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 76, σημ. 1.

² W. B a e g e, De Macedonum sacris 148.

³ BCH 61 (1937) 414, ἀρ. 7. Βλ. καὶ P. C o l l a r t, Philippes 409, 4.

⁴ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 480. 68δ [=Ath. Mitt. 16 (1891) 443]. BCH 28 (1904) 214, ἀρ. 7 καὶ εἰκ. 6. Βλ. καὶ C. B. M. Macedonia 109.

⁵ BCH 35 (1911) 238 [=BSA 18 (1911/12) 146/47, ἀρ. 4]. Βλ. W. B a e g e, ἔνθ' ἀν. 71.

⁶ CIL 3, Suppl. 14204. Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 895 [=BCH 18 (1894) 424]. ΠΑΕ 1920, 89 καὶ εἰκ. σ. 90 (Βλ. καὶ B. H e m b e r g, Die Kabiren, Uppsala 1950, 218, 1).

⁷ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 263.

⁸ *Αθηναῖ 25 (1913) 436, ἀρ. 19.

⁹ ΠΑΕ 1938, 64, ἀρ. 4 καὶ εἰκ. 11.

¹⁰ H e u z e y - D a u m e t, Mission 86. BCH 47 (1923) 69, ἀρ. 25. 56 (1932) 201, ἀρ. 8. 5δ (1934) 461/62, ἀρ. 4. Βλ. καὶ RHR 86 (1922) 135/36.

¹¹ H. G a e b l e r, Die antiken Münzen III, 1 (1906) 77, ἀρ. 240. 243. 247 κ.δ.

¹² BCH 52 (1928) 108 κέ. RHR 86 (1922) 132/33.

¹³ BSA 18 (1918/19) 169, ἀρ. 1.

¹⁴ *Αρχ. Δελτ. 2 (1916) 151, ἀρ. 5. BSA 41 (1940-45) 113/14, ἀρ. 25.

¹⁵ BCH 28 (1904) 215, ἀρ. 10 καὶ εἰκ. 9 (γ). H e a d, Catalogue 117, ἀρ. 76: Ceres.

¹⁶ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 251. Spomenik 77 (1934)35, ἀρ. 7. Βλ. καὶ L. R o b e r t, Hellenica 1, 73 κέ.

¹⁷ NZ 43, 3 (1910) 11, ἀρ. 26. REG 47 (1934) 32.

¹⁸ M a c d o n a l d, ἔνθ' ἀν. 363.

¹⁹ W. B a e g e, ἔνθ' ἀν. 109.

²⁰ P. C o l l a r t, Philippes 434 κέ. 437. Περί τοῦ μύθου τῆς ἀρπαγῆς τῆς Κόρης εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Φιλιππῶν βλ. *Απταν. *Ἐμφυλ. 4, 105 (441).

²¹ *Ὅτι τὸ ἐπίθετον Πασικράτα (Πασικράτεια) ἀπεδίδετο εἰς τὴν Περσεφόνην βλ. H ö f e r ἐν Lexikon der griech. u. röm. Mythologie τοῦ Roscher καὶ F. B r ä u n i n g e r, RE XIX, 972 ἐν λ. Persephone.

ἀπαντῶσαν θεὰν Ἐνοδιαν,¹ καθὼς καὶ τὴν *Μοῦραν Εἰνοδίην* ἑνὸς ἐπιγράμματος τοῦ Δίου.²

14. *Πλούτων* (*Ἄδης*). Θεσσαλονίκη,³ Αἰανή,⁴ Βέροια,⁵ λυγκηστική Ἡράκλεια,⁶ Ὄρεστίς,⁷ Στόβοι.⁸

15. *Οἱ κάτω θεοί, θεοὶ δαίμονες* (Dii Manes). Θεσσαλονίκη,⁹ Βέροια,¹⁰ Ἡράκλεια Λυγκησιτίδος,¹¹ Φίλιπποι,¹² Δερροίοπος.¹³

16. *Ἀσκληπιὺς* (Aesculapius) καὶ *Ἔγγεια* (Salus). Θεσσαλονίκη,¹⁴ Βέροια,¹⁵ Δῖον,¹⁶ Στόβοι,¹⁷ Λυγκηστίς,¹⁸ Δερροίοπος.¹⁹ Εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀπαντᾷ καὶ ὁ εἰς τὸν κύκλον τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἀνήκων *Τελεσφόρος*.²⁰

17. *Νέμεσις*. Θεσσαλονίκη,²¹ Στόβοι,²² Φίλιπποι.²³ Λαμβάνει τὸ ἐπίθετον *ἀνίκητος*.

¹ Ἐπιγραφή ἀδημοσίευτος καὶ 3-4 ἀνάγλυφα ἀπὸ τὴν Ἐξοχὴν τῆς Ἐορδαίας. Βλ. καθημερινὴν ἐφημερίδα τῆς Θεσσαλονίκης «Ἑλληνικὸς Βορρᾶς» 21 Ὀκτωβρίου 1958, σ. 7.

² Γ. Οἰκονόμου, Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας 1915, 12/3, ἀρ. 5. Βλ. καὶ W. Peek, Griechische Versinschriften 1, 1147. L. Robert, Hellenica 10 (1955) 281. SEG 15, 107, ἀρ. 414.

³ Duchesne-Bayer, ἔνθ' ἀν. 36, ἀρ. 46 [=Δήμιτσα, ἀρ. 398]. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 16 Ἰουλίου 1905, ἀρ. 12 [=BCH 37 (1913) 113, ἀρ. 27].

⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 213 [=ΑΕ 1936, Ἀρχ. Χρον. 3, ἀρ. 3]. 214. ⁵ Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 151, ἀρ. 5. ⁶ Spomenik 98 (1941-48) 25, ἀρ. 60.

⁷ ΠΑΕ 1938, 62/3. ⁸ C. B. M. Macedonia 12, 13.

⁹ CIL 3, 1, 7331: D(iis) M(anibus) [=θεοὶς καταχθονίους].

¹⁰ Δήμιτσα, ἀρ. 88: *κάτω;* θεοῖς. 119: Diis Manibus.

¹¹ Δήμιτσα, ἀρ. 228. Spomenik, ἔνθ' ἀν. 11, ἀρ. 22.

¹² CIL 3, 704. Δήμιτσα, ἀρ. 877. 956. 970. BCH 56 (1932) 225, ἀρ. 16.

58 (1934) 475, ἀρ. 15. 61 (1937) 418, ἀρ. 12.

¹³ Δήμιτσα, ἀρ. 267: *θεοὶς δαίμοσιν*.

¹⁴ Duchesne-Bayer, ἔνθ' ἀν. 16, ἀρ. 4: *φιλὴ Ἀσκληπιᾶ[ς]*. Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ. ἀν. 7 Ἰουλίου 1905: *Ἀσκληπιῶ καὶ Ἔγγια*. 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 39: *φιλὴ Ἀσκληπιᾶς*. BCH 73 (1949) 532.

¹⁵ Αὐτόνομα νομίσματα Βεροίας παρὰ H. Gaebler, ἔνθ' ἀν. 189, ἀρ. 860. 861 (Ἔγγεια καθήμενη). BSA 18 (1911/12) 144/45, ἀρ. 3. Μακεδονικά 2 (1941-52) 629, ἀρ. 68 (ἀνάγλυφος παράστασις Ἀσκληπιοῦ καὶ Ἔγγειας).

¹⁶ Γ. Οἰκονόμου, ἔνθ' ἀν. 8, ἀρ. 4. W. Baerge, ἔνθ' ἀν. 111.

¹⁷ Ὁἴη 24 (1929) 86, ἀρ. 3. ¹⁸ Ἀθηνᾶ 25 (1913) 438, ἀρ. 22 Α.

¹⁹ BCH 47 (1923) 294, ἀρ. 1 [=SEG 2, 75, ἀρ. 437].

²⁰ BCH 53 (1929) 89 κέ. Βλ. καὶ P. Collart, ἔνθ' ἀν. 450. Περί τοῦ Τελεσφόρου ἐν γένει βλέπε Fr. Schwenen, RE 2R V, 387 κέ. ἐν λ. Telesphoros.

²¹ G. Treu, Olympia. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 3 (1897) 237 κέ. καὶ εἰκ. 265 καὶ BCH 38 (1914) 89 κέ. Jahrb. f. Altertumskunde 4 (1910) 147 κέ. καὶ 6 (1912) 5 κέ.

²² BCH 48 (1924) 297, εἰκ. 5. Spomenik 77 (1934), ἀρ. 18. Volkmann, Arch. f. Rel. 26 (1928) 313, 33α. 31 (1934) 58 κέ. Z'iva Antika 1 (1951) 279-293. Βλ. καὶ RA 1958, 237, ἀρ. 244.

²³ BCH 48 (1924) 289, 293, 49 (1925) 260 [=SEG 3, 104, ἀρ. 499, 500, 501].

18. **Διόσκουροι.** Θεσσαλονίκη,¹ Ἀμφίπολις,² Στόβοι,³ Λαερρίοπος,⁴ Φίλιπποι.⁵

19. **Πᾶν.** Θεσσαλονίκη,⁶ Βάλλα,⁷ Πέλλα καὶ ἐν γένει Βοττιαία.⁸

20. **Νηρηΐς.** Βέροια,⁹ Ἐλιμιῶτις.¹⁰

21. **Νύμφαι.** Φίλιπποι.¹¹

22. **Μοῦσαι.** Ἀμφίπολις,¹² Βέροια.¹³

23. **Νίκη.** Θεσσαλονίκη,¹⁴ Πέλλα,¹⁵ Φίλα¹⁶ Στόβοι,¹⁷ Ἀμφίπολις,¹⁸ Ἐλιμιῶτις,¹⁹ Μαυδική (Sveti Vrac'),²⁰ Φίλιπποι,²¹ κοινὸν Μακεδόνων²² ὡς **Παλλὰς (Ἀθηνᾶ) Νικηφόρος** ἀπαντᾷ εἰς νομίσματα τῆς Ἀμ-

79 (1955) 282. ÖJh 36 (1946) 9. Βλ. καὶ P. Collart, ἐνθ' ἄν. 383 καὶ 408 καὶ 410. 425.

¹ Δήμιτσα, ἀρ. 395 [=CIG 1972]. Βλ. W. Baerge, ἐνθ' ἄν. 201. Ἐν τούτοις ὁ P. Devambez (Studia antiqua Antonino Salac' oblata, Πράγα 1955, 166-69) δὲν παραδέχεται ὅτι οἱ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ εἰκονιζόμενοι δύο ἱππεῖς εἶναι οἱ Διόσκουροι. Βλ. καὶ L. Robert, REG 69 (1956) 138, ἀρ. 156.

² Δήμιτσα, ἀρ. 906.

³ Δήμιτσα, σ. 337.

⁴ Δήμιτσα, σ. 283 καὶ ἀρ. 257.

⁵ Heuzey - Dautmet, Mission 86 καὶ εἰκ. III, 5. RHR 86 (1922) 186. BCH 62 (1938) 476, ἀρ. 1.

⁶ BCH 28 (1904) 220, ἀρ. 21 καὶ πιν. XI. W. Baerge, ἐνθ' ἄν. 135.

⁷ Δήμιτσα, σ. 200.

⁸ Head - Σβορώνου, ἐνθ' ἄν. 312. Macdonald, ἐνθ' ἄν. 362. 364. H. Gaebler, ἐνθ' ἄν. 68, ἀρ. 211.

⁹ Jahrb. d. königl. preuss. Kunstsammlungen 25 (1904) VIII.

¹⁰ Ath. Mitt. 27 (1902) 316, ἀρ. 39 (Ἀμφιρίτη).

¹¹ BCH 62 (1938) 477: [Ν]ύμφαι[ς] ἀνέθηκε.

¹² BCH 18 (1894) 436 (Καλλιόπη). Δήμιτσα, σ. 696.

¹³ Kallipolitis, Studies present. to D. M. Robinson 2 (1953) 371-73 [=SEG 12, 92/3, ἀρ. 339]. Βλ. καὶ BCH 71/2 (1947/48) 438 (Chron. d. fouill. 1947). Μακεδονικά 2 (1941-52) 628, ἀρ. 64.

¹⁴ Macdonald, ἐνθ' ἄν. 370. 372. 373. BCH 28 (1904) 228, ἀρ. 27.

¹⁵ Macdonald, ἐνθ' ἄν. 362 καὶ W. Baerge, ἐνθ' ἄν. 170.

¹⁶ Head - Σβορώνου, ἐνθ' ἄν. 313.

¹⁷ Head - Σβορώνου, ἐνθ' ἄν. Macdonald, ἐνθ' ἄν. 365.

¹⁸ Μακεδονικά 1 (1940) 495.

¹⁹ Μακεδονικά, ἐνθ' ἄν. 491/92.

²⁰ Bull. Inst. Arch. Bulg. 12 (1938) 291/92, ἀρ. 14. Βλ. καὶ REG 61 (1948) 170, ἀρ. 114.

²¹ Macdonald, ἐνθ' ἄν. 282. BCH 52 (1928) 18. 57 (1933) 282 καὶ πιν. VIII. IX.

²² H. Gaebler, ἐνθ' ἄν. 95 καὶ, ἀρ. 326. 327. 328. 366. 410-412. 415. 492-494. 511. 530. 531. 533-541. 547. 548. 613-621. 631. 632 καὶ.

φιπόλεως¹ και τοῦ κοινοῦ² και **Ρώμη Νικηφόρος** εἰς νομίματα τῆς Ἐδέσης και τῆς Ἀμφιπόλεως.³ Καλεῖται και *Οὐρανία Ὑπόπιτος Νείκη*.⁴

24. **Ἡλιος** (Sol). Ἀμφίπολις.⁵

25. **Δαίμονες** (παραδίδεται *Δέμονες*) Ἀντανοί. Στόβοι.⁶

26. Ἀλέξανδρος,⁷ Ὀλυμπιάς.⁸ Κοινὸν Μακεδόνων, Βέροια, Λυγκηστὶς, Θεσσαλονίκη.

27. Ὀλγανός. Κίτιον (Ἡμαθία).⁹

28. Θεὰ Ἀλμωπία.¹⁰ Ἀλμωπία.

29. Ἀξιδός και Ἐριγών. Στόβοι.¹¹

30. Στρυνών. Ἀμφίπολις.¹²

31. Πέργαμος Ἡρώς. Ἀκανθος.¹³ Θεότης, μεταφερθεῖσα ἴσως εἰς Μακεδονίαν ὑπὸ ἐγκατασταθέντων κατοίκων τῆς μικρασιατικῆς πόλεως Περγάμου ἢ τῆς περιοχῆς τῆς εἰς τὴν Ἀκανθον.¹⁴

32. Μακεδονία (προσωποποιημένη). Κοινὸν Μακεδόνων.¹⁵

¹ Head - Σβορώνου, ἔνθ' ἄν. 282. Macdonald, ἔνθ' ἄν. 362.

² H. Gaebler, ἔνθ' ἄν. 101 κέ., ἀρ. 361b. 362. 262a. 363. 439. 622.

³ Head - Σβορώνου, ἔνθ' ἄν. 311. Macdonald, ἔνθ' ἄν. 362. W. Baegge, ἔνθ' ἄν. 158.

⁴ Bull. Inst. Arch. Bulg., ἔνθ' ἄν. στ 1-3. Βλ. διόρθωσιν τῆς ἐπιγραφῆς παρὰ L. Robert ἐν REG 61 (1948) 170, ἀρ. 114.

⁵ W. Baegge, ἔνθ' ἄν. 130.

⁶ Spomenik 75 (1933) 29, ἀρ. 79. Βλ. και REG 47 (1934) 32.

⁷ H. Gaebler, ἔνθ' ἄν. (passim: αὐτόνομα ἐπαρχιακὰ νομίματα). Περιοδικὸν «Ἀριστοτέλης», Φλώρινα 1958, τεύχ. 10ον, 20: *Ἀδρήλιος Ἰουλιανός | τὸν υἱὸν | Ἀναίμαχον ἀνέθηκεν | ἰς (sic) θεὸν Ἀλέξανδρον*. Ὑπάρχουν ἀκόμη δύο ἀνέκδοτοι ἐπιγραφαὶ εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον τῆς Θεσσαλονίκης ὑπ' ἀρ. 879 και 885, ἔνθα δ' Ἀλέξανδρος καλεῖται υἱὸς τοῦ Διός: *Διός | Ἀλέξανδρον | βασιλέα και Ἀλέξανδρον | Ἀλέξανδρον | τοῦ Διός*.

⁸ H. Gaebler, ἔνθ' ἄν. 98 κέ., ἀρ. 347a. 367. 416. 416A. 442. 527. 529. 550. 551. 634-636. 721a.

⁹ BCH 71 (1947/48) 438. Βλ. και Μακεδονικά 2 (1941-52) 633, ἀρ. 81 και Callipolitis, Monument Piot 46 (1952) 85-91.

¹⁰ ΠΑΑ 12 (1937) 484-88 [= P. Collart, La vigne de la déesse Almompienne au Pangée, Basler Zeitschrift f. Geschichte u. Altertumskunde 1943, 9-21]. Βλ. και REG 57 (1944) 215, ἀρ. 129.

¹¹ Head - Σβορώνου, ἔνθ' ἄν. 313.

¹² Head - Σβορώνου, ἔνθ' ἄν. 283. Macdonald, ἔνθ' ἄν. 350, ἀρ. 4. Βλ. και Türk, RE 2R IV, 393 κέ. ἐν λ. Strymon.

¹³ Duchesne-Bayet, ἔνθ' ἄν. 77, ἀρ. 121 [= Δήμιτσα, ἀρ. 789 = Ziebarth, Bursian's Jahresbericht 189 (1921) 30]. Βλ. και L. Robert, Rev. Phil. 65 (1935) 133 και Hellenica 2 (1946) 132, 4.

¹⁴ Βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, Μακεδονικά τόμ. 4ος, 276.

¹⁵ H. Gaebler, ἔνθ' ἄν. 95 κέ. ἀρ. 326-329. 331-333.

33. *Δράκων*, ὄφις λατρευόμενος ἐν Δερριόπῳ.¹

34. Ἄλλοι θεοὶ ἀβέβαιοι ἐκ Θεσσαλονίκης,² Στόβων,³ Λητῆς,⁴ Βεροίας,⁵ Ἐδέσσης,⁶ Μαιδικῆς.⁷

Ἐκ τῶν ξένων θεοτήτων ἄλλαι εἶχον τοπικὴν σημασίαν καὶ ἔλατρευοντο, ὅπου ὑπῆρχον ξένοι μειονότητες, ἄλλαι ὅμως εἶχον καθολικὴν διάδοσιν ἀνά τὴν Μακεδονίαν καὶ δλόκληρον τὸν ἑλληνικὸν κόσμον.

Ρωμαϊκαί.

35. *Silvanus*, θεὸς τῶν δασῶν καὶ προστάτης τοῦ ἀγροτικοῦ ἐν γένει βίου. Ἄπαντᾷ μόνον εἰς τοὺς Φίλιππους.⁸

36. *Ianus*. Θεσσαλονίκη,⁹ Ἀμφίπολις.¹⁰

37. *Θεὸς (Ἀδρῆλιος) Φυῶλβος*. Ἄπαντᾷ μόνον ἐν Θεσσαλονίκη.¹¹

38. *Ἀυτοκρατορολατρεία*. Κοινὸν Μακεδόνων καὶ μακεδονικαὶ πόλεις.¹²

39-40 *Victoria Augusta, Victoria Germanica*: Φίλιπποι.¹³

41. *Genius senatus populi que Romani*. Φίλιπποι.¹⁴

42. *Roma* (προσωποποιημένη). Ἡδονίς.¹⁵

43. *Genius Coloniae Iuliae Augustae Philipp. et rei publicae*. Φίλιπποι.¹⁶

44. *Quies Augusta Coloniae Philippiensis*. Φίλιπποι.¹⁷

45. *Fortuna et Genius Macelli*. Φίλιπποι.¹⁸

¹ Δήμιτσα, ἀρ. 22. ² Δήμιτσα, ἀρ. 367. 402.

³ ÖJh 28 (1933) 139, ἀρ. 13.

⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 675, στ. 24 [=Ditt. Syll. II*, 700]. 678.

⁵ REG 15 (1902) 142.

⁶ Δήμιτσα, ἀρ. 6 [=AEM 18 (1888) 189, ἀρ. 6]. 22.

⁷ Δήμιτσα, ἀρ. 823.

⁸ Δήμιτσα, ἀρ. 934 [=ILS 5466, 1]. 935 [=ILS 5466, 2]. 937 [=CIL 3, 633, IV, 2]. 984 [=CIL 3, 643]. BCH 57 (1933) 370 κέ., ἀρ. 28. 74 (1950) 307 [=Μακεδονικά 2 (1941-52) 652, ἀρ. 118]. Περί τῆς λατρείας ἐν γένει τοῦ ρωμαϊκοῦ θεοῦ Σιλβανοῦ ἐν Φίλιπποις βλ. P. Collart, *Philippes* 401 κέ., ἐνθα καὶ βιβλιογραφία.

⁹ Macdonald, ἐνθ' ἀν. 368.

¹⁰ Head-Σβορώνου, ἐνθ' ἀν. 283.

¹¹ Πελεκίδης, Ἄπο τὴν πολιτεία κλπ. 56 κέ., ἀρ. 1-26. Ἐπετηρ. Φιλοσ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 (1950) 301/2, ἀρ. 2. Βλ. ἀκόμη C. H. Edson, *Macedonica* II, ἐνθ' ἀν. 204. L. Robert, *Hellenica* 2 (1946) 37-42.

¹² Βλ. Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων 43 κέ. καὶ ἀνωτέρω σ. 66 κέ. 74 κέ.

¹³ P. Collart, *Philippes* 232. 410/11. BCH 57 (1933) 336, ἀρ. 9.

¹⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 190.

¹⁵ H. Gaebler, ἐνθ' ἀν. 66 κέ. ἀρ. 203-206.

¹⁶ BCH 57 (1933) 327, ἀρ. 6. Βλ. καὶ P. Collart, ἐνθ' ἀν. 411, 4.

¹⁷ BCH 56 (1932) 220 κέ., ἀρ. 9. Βλ. καὶ P. Collart, ἐνθ' ἀν. 3.

¹⁸ BCH 58 (1934) 463/64, ἀρ. 5. Βλ. καὶ P. Collart, ἐνθ' ἀν. 6.

46. *Cupido*. Φίλιπποι.¹

47. *Lares*. Ἀμφαξιτίς Παιονία (Δοϊράνη).²

48. *Pietas*. Δῖον.³

Θρακικά.

49. *Θεός Ἡρώς*.⁴ Εἰκονίζεται ὡς Θραξὲς κυνηγός. Ἦτο ὁ κατ' ἔξοχὴν θεὸς τοῦ κυνηγίου, συνάμα δὲ συνδέεται μὲ τὴν λατρείαν τῶν ψυχῶν καὶ τὴν πίστιν τῶν Θρακῶν εἰς τὴν μετὰ θάνατον ζωὴν. Μᾶς εἶναι γνωστός μὲ διάφορα ὀνόματα καὶ ἐπωνυμίας, καὶ δὴ ὡς *Θεός Ἡρώς* εἰς τὴν Χαλκιδικὴν (ἽΟλυθος),⁵ *Ἡρώς Προπούλαιος* εἰς τὴν Θεσσαλονίκην,⁶ *Ἡρώς Ἀπόλλων* εἰς τοὺς Φιλίππους,⁷ *Πυρμηρούλας* εἰς τὸ Νευροκόπιον,⁸ *Θεός Μέγας Πυρμηρούλας* εἰς Sveti Vrac' (Κονακ'ενο),⁹ *Dominus Rincaleus* ἢ *Deus Magnus Rincaleus* εἰς τοὺς Φιλίππους (Προσωτῶσάνη)¹⁰ καὶ ἀπλῶς *Θεός* εἰς τὴν Ἀλμωπίαν.¹¹ Τὸν συναντῶμεν ἀκόμη μόνον ὡς *Θραξκα Ἰππέα* ἄνευ ὀνόματός τινος εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ τὴν περιοχὴν των,¹² τὴν Ἀμφίπολιν¹³ καὶ τὴν Θεσσαλονίκην.¹⁴

50. *Σουργεθέης*. Πιθανῶς θεὸς προστάτης τῆς κτηνοτροφίας.¹⁵ Ἀ-

¹ BCH 61 (1937) 414, ἀρ. 7 [=RA 12 (1938) 324, ἀρ' 53]. Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 89.

² Μακεδονικά 1, (1940) 442.

³ W. Ba e g e, ἔνθ' ἀν. 173.

⁴ Περὶ τῆς θρακικῆς ταύτης θεότητος, ἥτις ἐξηπλώθη ὄχι μόνον εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Μοισίαν, τὴν Παννονίαν, τὴν νότιον Ρωσίαν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ρώμην, βλ. P. P e r d r i z e t, Cultes et mythes 20, σημ. 2. G. K a z a r o w, Die Kultdenkmäler der sogenannten thrakischen Reiter in Bulgarien ἐν Archiv f. Religionswissenschaft 1912, 153 κέ., τοῦ ἰδίου Zalmoxis ἐν Klio 12 (1912) 355 κέ. Zum Kultus des thrakischen Reiters in Bulgarien ἐν Χένια τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1912, 108 κέ. RE 2R VI, 478 κέ. ἐν λ. Thrake. Suppl. III, 1132 κέ. καὶ CAH 8, 550/51. G. S e u r e, BCH 36 (1912) 582-595 καὶ REA 1912, 147 κέ. P. L e m e r l e, BCH 60 (1936) 339/40.

⁵ Duchesne-Bayet, ἔνθ' ἀν. 76, ἀρ. 119 [=Δήμιτσα, ἀρ. 747]. Βλ. καὶ R o b i n s o n, Inscr. from Macedonia ἐν TAPA 56 (1936) 61/2, ἀρ. 15.

⁶ S. R e i n a c h, Répertoire des reliefs grecq. et rom. 1, 387.

⁷ Δήμιτσα, ἀρ. 1065. Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 84, σημ. 9.

⁸ Bull. soc. archéol. VI. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος βλ. T o m a s c h e k, Die alten Thraker I, 87.

⁹ Bull. Inst. Arch. Bulg. 12 (1938) 288, ἀρ. 10. [=REG 61 (1948) 170]. Βλ. K a z a r o w, RE Suppl. III, 1142.

¹⁰ P. C o l l a r t, ἔνθ' ἀν. 426. Βλ. καὶ C h. P i c a r d, RHR 86 (1922) 148.

¹¹ ΠΑΕ 1934, 69.

¹² Παραπομπὰς εἰς πηγὰς βλ. παρὰ C h. P i c a r d, RHR ἔνθ' ἀν. 144 κέ. καὶ P. C o l l a r t, Philippes 424 κέ.

¹³ BCH 18 (1894) 436. ὉJh 11 (1908) 100.

¹⁴ BCH 37 (1913) 107, ἀρ. 20. 108, ἀρ. 21. Βλ. καὶ REG 27 (1914) 454.

¹⁵ Περὶ τῆς θρακικῆς ταύτης θεότητος βλ. W. H. R o s c h e r, Lexikon IV, 1607. 1629 ἐν λ. Suregethes (Σουργεθέης), Surgasteus, Syrgastes. G e b h a r d,

παντῶ δις εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Ἀμφιπόλεως¹ καὶ εἰς ἑτέραν τῶν Φιλίππων.² Καὶ εἰς τὰς δύο καλεῖται Θεὸς Σουρεγέθης.

51. **Τοτόης** (γεν. —ητος).³ Ἀπαντᾷ μόνον εἰς ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν τῆς Ἀμφιπόλεως (*Τοτόητι Θεοδαίμονι Ὑπνω*).⁴ Ἡ θρακικὴ ὄμοσ προέλευσις αὐτοῦ ἀμφισβητεῖται.⁵

52. **Myndrytus**. Μνημονεύεται μόνον εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Φιλίππων μαζί με τὸν Iuppiter Fulmen καὶ τὸν Mercurius.⁶

53. **Vertumnus**. Καὶ αὐτὸς μνημονεύεται μόνον εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Φιλίππων.⁷ Τὸ πλήρες ὄνομά του εἰς τὴν ἐπιγραφὴν εἶναι Deus Vertumnus Dom(i)nus.

Ἀσιατικαί. Ἐκ τῶν ἀσιατικῶν θεοτήτων τὴν μεγαλύτεραν διάδοσιν εἰς τὴν Μακεδονίαν εἶχεν ἡ φορυγικὴ θεὰ

54. **Κυβέλη**. Ἐμφανίζεται εἰς τὴν Ἑδεσσαν,⁸ τὴν Ἀμφίπολιν⁹, τοὺς Φιλίππους¹⁰ καὶ τὴν Ἐορδαίαν.¹¹ Μᾶς εἶναι δὲ γνωστὴ μόνον διὰ τοῦ ὀνό-
RE 2R IV, 965/66 ἐν λ. Suregethes καὶ 967 ἐν λ. Surgasteus. G. Kazarow, RE 2R VI, 476 καὶ P. Lemerle, BCH 60 (1936) 338, 7, περὶ δὲ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος Tomaschek, ἔνθ' ἀν. II, 1, 49 καὶ V. Pávan, Dacia 1 (1924) 278.

¹ I. R u s s u, Annuaire Musée Plovdiv 1 (1948) 58/9, ἀρ. 9. Βλ. καὶ D. Detschew, ΌJh 28 (1933), Beiβl. 116/17 (οὐχὶ ὑμφῶς).

² BCH 60 (1936) 336 κέ. Βλ. καὶ P. Collart, ἔνθ' ἀν. 480.

³ Περισσότερα περὶ τῆς θεότητος ταύτης βλ. παρὰ G. Kazarow, RE 2R VI, 1838/39, ἐν λ. Totoes.

⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 861 (871) [=BCH 22 (1898) 350]. Βλ. καὶ W. Baege, ἔνθ' ἀν. 181. H. Seyrig, Annales du Service des Antiquités de l'Égypte 25 (1935) 197 κέ.

⁵ Βλ. G. Kazarow, ἔνθ' ἀν. 1839.

⁶ BCH 47 (1923) 69, ἀρ. 25. Βλ. καὶ Mateescu, Ephemeris Dacoromana I, 117. Picard, RHR 86 (1922) 136. P. Collart, Philippes 394, 2, 399. G. Kazarow, RE XIV, 1079 ἐν λ. Myndry[tus?]

⁷ Ath. Mitt. 33 (1908) 44, ἀρ. 6 [=CIL 3, 14206, 10]. Βλ. καὶ P. Collart ἔνθ' ἀν. 401.

⁸ Ath. Mitt. 18 (1893) 416, ἀρ. 1c [=Δήμιτσα, σ. 393, ἀρ. 3 = J. M. R. Cormack, Studies presented to D. M. Robinson II (1953) 380 = SEG 12, 88, ἀρ. 315]. Βλ. ἀνωτέρω σ. 76.

⁹ BCH 18 (1894) 423, ἀρ. 3 [=Δήμιτσα, ἀρ. 887]. 19 (1895) 534. ΠΑΕ 1920, 90/1.

¹⁰ Δήμιτσα, ἀρ. 931, 997 [=CIL 3, 639]. BCH 46 (1922) 530 (Βλ. καὶ P. Collart, ἔνθ' ἀν. 455, 5), 57 (1933) 452 κέ., 4, 58 (1934) 467 κέ., 59 (1935) 191 κέ. καὶ πίν. X. RHR 86 (1922) 194 κέ. P. Collart, ἔνθ' ἀν. 455/56. Περὶ τῆς λατρείας τῆς Κυβέλης εἰς τοὺς Φιλίππους βλ. H. Graillet, Le culte de Cybèle, mère des dieux, à Rome et dans l'empire romain 502. Picard, RHR 86 (1922) 194 κέ. καὶ γενικώτερον εἰς τὴν Μακεδονίαν Roscher, Lexikon II, 2, 2906/7 ἐν λ. Meter.

¹¹ ΑΕ 1936, Ἀρχ. Χρον. 10/11, ἀρ. 20. Ἡ λατεία τῆς Κυβέλης εἰς τὴν πε-

ματος *Μήτηρ θεῶν*¹ (καὶ λατ. *Mater deorum*).² Μὲ τὴν λατρείαν τῆς Κυβέλης συνεδέετο ἐν Μακεδονίᾳ, ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ, ἡ λατρεία τοῦ *Ἄττιδος*,³ τὴν ὁποίαν συναντῶμεν μέχρι σήμερον τοῦλάχιστον μόνον εἰς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων⁴ καὶ τῆς Ἀμφιπόλεως.⁵

55. *Μ.Α.* Καππαδοκικὴ θεότης, εἰσαχθεῖσα πιθανότατα ὑπὸ στρατιωτῶν καὶ δούλων, προσερχομένων ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας. Μᾶς εἶναι γνωστὴ μόνον ἀπὸ ἐπιγραφὰς τῆς Ἐδέσσης,⁶ αἱ ὁποῖαι ἀφοροῦν (ὅλαι σχεδὸν) εἰς ἀπελευθερωτικὰς πράξεις καὶ ἀνήκουν, ὅσαι τοῦλάχιστον εἶναι χρονολογημέναι, εἰς τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα, δηλ. ἀπὸ τοῦ 211/12 μέχρι τοῦ 255/66 μ. Χ.⁷ Πότε εἰσῆχθη ἡ λατρεία τῆς θεότητος αὐτῆς εἰς τὴν Μακεδονίαν δὲν γνωρίζομεν. Πάντως τὸ 211/12 μ.Χ. ὑπῆρχεν ἐν Ἐδέσσει ναὸς τῆς θεᾶς, τοῦ ὁποῖου τὰ *ἐποικεῖα* καὶ αἱ *στοαὶ* κατεσκευάσθησαν (ἢ ἐπεσκευάσθησαν) τότε.⁸

ριογὴν ταύτην τῆς Ἄνω Μακεδονίας μᾶς εἶναι γνωστὴ καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς (3ος π.Χ. αἰ.). ΑΕ, ἐνθ' ἄν. 6, ἀρ. 7 καὶ εἰκ. 4 [=Κεραμοποῦλλου, Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1922, 309 = SEG 1, 63, ἀρ. 268].

¹ Ath. Mitt. 18 (1893) 416, ἀρ. 1c. Δήμιτσα, ἀρ. 931. ΑΕ 1936, Ἀρχ. Χρον. 11, ἀρ. 20 καὶ 6, ἀρ. 7 (ἑλληνιστικοὶ χρόνοι).

² Δήμιτσα, ἀρ. 997.

³ Περὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἄττιδος καὶ τῆς Κυβέλης ἐν γένει βλ. προχείρως Roscher, Lexikon ἐν λ. Attis, Kybele. P. Decharme, Daremberg-Saglio 1, 1677 κέ. ἐν λ. Cybele. Cumont, RE II, 2247 κέ. Schwenn, RE XI, 2250 κέ. ἐν λ. Kybele. M. Nilsson, Geschichte der griech. Religion 2 (1950) 614 κέ. ἐν Handbuch der Altertumswissenschaft.

⁴ P. Collart, Philippes 456, σμ. 1.

⁵ BCH 19 (1895) 534. 21 (1897) 520 κέ. ΠΑΕ 1920, 90/1. Βλ. καὶ W. Baerge, ἐνθ' ἄν. 119. Ἡ λατρεία τοῦ Ἄττιδος εἰς τὴν Ἀμφίπολιν ἐμφανίζεται καὶ κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους. Βλ. ÖJh 11 (1908), Beibl. 99.

⁶ Π. Παπαγεωργίου, Ἀθηνᾶ 12 (1900) 70 κέ., ἀρ. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13 (;) (Βλ. καὶ A. L. - Emm. Contoléon, REG 12 (1899) 169 κέ. Σ. Πελεκίδη, Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 265. 267. A. Cameron, Harv. Theol. Rev. 32 (1939) 143 κέ.). J. M. R. Cormack, Studies presented to D. M. Robinson 2 (1953) 379/80, 6. (Βλ. καὶ J. H. Mor dtmann, Ath. Mitt. 18 (1893) 416, 1a. b. Δήμιτσα, ἀρ. 1. 2 (σ. 392/3). SEG 12, 93, ἀρ. 341).

⁷ α') 211/12 μ.Χ., J. M. R. Cormack, ἐνθ' ἄν. β') 214/15 μ.Χ., Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 1. Βλ. καὶ Πελεκίδη, ἐνθ' ἄν. 265/66. γ') 224/25 μ.Χ., Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 8. δ') 233/34 μ.Χ., Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 2. ε-ζ') 243/44 μ.Χ., Π. Παπαγεωργίου, ἀρ. 9. 10. ζ') 247/48 μ.Χ., Π. Παπαγεωργίου, ἀρ. 4. η') 255/56 μ.Χ., Π. Παπαγεωργίου, ἀρ. 6. θ') 265/66 μ.Χ., Π. Παπαγεωργίου, ἀρ. 12.

⁸ J. M. R. Cormack, ἐνθ' ἄν.: [ἔτους] γμς' σεβαστο[ῦ,] τοῦ καὶ θνη', μη-ρ[ός] | υον.. α ναοῦ | τὰ ἐποικεῖα καὶ τὰς στοὰς τῆ θεᾶς. Ἡ ἄποψις τοῦ Π. Παπαγεωργίου, Ἀθηνᾶ ἐνθ' ἄν. 80/1, ὅτι ἐνεπίγραφος λίθος, εὑρεθεὶς ἐν Ἐδέσσει, ἀνῆκε δῆθεν εἰς τὸν ναὸν αὐτὸν τῆς θεᾶς καὶ ὅτι τὸ ἐπ' αὐτοῦ ἐγχαραγμένον μονόγραμμα Β-Φ εἶναι χρονολογία τῆς ιδρύσεως τοῦ ναοῦ (BOP=172-148=24 μ.Χ.),

Μετὰ τῶν προσωμιμῶν τὸ πλήρες ὄνομα τῆς θεᾶς συνήθως εἶναι θεὰ Μᾶ ἀν(ε)ίκητος ἢ θεὰ ἀνίκητος Μᾶ,¹ εἰς μίαν δὲ ἐπιγραφὴν προστίθεται καὶ τὸ ἐπίθετον «κυρία» (κυρία θεός Μᾶ ἀνείκητος)² καὶ εἰς δύο ἄλλας τὸ ἰδιαιτέρως εἰς ἀνατολικὰς θεότητας χρησιμοποιούμενον «ἐπήκοος» (θεὰ Μᾶ ἀνείκητος ἐπήκοος).³ Καθὼς συμπεραίνομεν ἀπὸ τὴν χρῆσιν τοῦ ἐπιθέτου «ἀνίκητος», ἡ Μᾶ ἐθεωρεῖτο καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν πολεμικὴ θεὰ, ἂν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὅλαι σχεδὸν αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν θεὰν Μᾶν ἐπιγραφαὶ εἶναι ἀπελευθερωτικαί, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι αὕτη ἐθεωρεῖτο ἀκόμη καὶ προστάτις τῶν ἀπελευθερουμένων δούλων, οἵτινες μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀφιεροῦντο εἰς αὐτήν.⁴ Κατὰ πόσον τὰ ἀπελευθερούμενα κοράσια, τὰ ὅποια κατὰ τὸ συντασσόμενον συμφωνητικὸν ὄφειλον ἐνίοτε νὰ μείνουν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς θεᾶς καὶ νὰ ἐργάζωνται ἐκεῖ πρὸς συντήρησιν τοῦ ἀπελευθερωτοῦ των, ἐφ' ὅσον οὗτος ἔζη,⁵ ἤσκουν εἶδος πορνείας, δὲν ἠμποροῦμεν νὰ βεβαιώσωμεν. Πάντως ἡ λατρεία τῆς θεᾶς εἰς τὰ Κόμανα τοῦ Πόντου, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Στράβωνα 12, 3, 36, δὲν ἦτο ἀσυμβίβαστος μετὰ τὴν θρησκευτικὴν prostitutio. Οἱ ἀφιερούμενοι εἰς τὴν θεὰν Μᾶν δούλοι δὲν εἶναι μόνον θήλειες,⁶ ἀλλὰ καὶ ἄρρενες· μάλιστα αὐτοὶ εἰς τὰς ἐπιγραφὰς μας εἶναι περισσότεροι.⁷ Τὸ ἀντίθετον συμβαίνει μετὰ τοὺς ἀφιερωτάς καὶ ἀπελευθερωτάς· οὗτοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι γυναῖκες.⁸

Ἐπειδὴ εἰς ἀπελευθερωτικὴν ἐπιγραφὴν τῆς ἰδίας πόλεως ἀντὶ τοῦ ὀνόματος τῆς θεᾶς Μᾶς ἀνικητοῦ ὑπάρχει τὸ τῆς Μητροῦς θεῶν, συμπεραίνομεν ὅτι αἱ δύο αὐταὶ θεότητες εἰς τὴν Ἔδεσσαν τοῦλάχιστον εἶχον ταυτισθῆ.⁹

ἐλέγεται ἐσφαλμένη. Ἐκ τῶν γενομένων ἀργότερον ἐκεῖ ἀνασκαφῶν ὑπὸ τοῦ Σ. Πελεκίδη, Ἀρχ. Δελτ. ἐνθ' ἀν. 260, ἀπεδείχθη ὅτι τὰ ἐρείπια, εἰς τὰ ὅποια ἀνήκε καὶ ὁ λίθος, δὲν ἀνήκον εἰς τὸν ναόν, ἀλλὰ εἰς τὰ τεῖχη τῆς πόλεως.

¹ Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 1. 3. 5. 9. 10. 12. Σ. Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 267.

² Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 8.

³ Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 2. 6.

⁴ Περὶ τῆς σημασίας τῆς ἀφιερώσεως τῶν ἀπελευθερουμένων εἰς τὴν θεὰν βλ. πρῶτον μέρος τῆς μελέτης, Μακεδονικά, τόμ. 4ος, 255/56.

⁵ Πρβ. π.χ. Σ. Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 266 [= Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 8 καὶ 11].

⁶ Ath. Mitt. 18 (1893) 416, ἀρ. 1c. Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 8. 12. Σ. Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 267.

⁷ Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 1. 2. 3. 5. 6. 9.

⁸ Ἐκ τῶν ἀφιερωτῶν εἶναι ἕξ γυναῖκες (Ath. Mitt., ἐνθ' ἀν. Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. 1. 2. 3. 6. 10), τρεῖς ἄνδρες (Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 8. 12. Σ. Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 267) καὶ δύο ἀνδρόγυνα (Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 5. 9).

⁹ Ἐξομοίωσιν τῆς θεᾶς Μᾶς μετὰ ἄλλας θεότητας, καθὼς καὶ τὴν Ρέαν Κυβέλην, βλ. παρὰ Α. Hartmann, RE XIV, 88 κέ. ἐν λ. Μᾶ.

56. *Συρία Θεός*. Ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτὸ ἐννοεῖται ἡ συριακὴ θεὰ Ἄ-στάρτη, ἡ γνωστὴ ἐν Μακεδονίᾳ ἕξ ἐπιγραφῆς τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος καὶ ὡς Ἄτάργαις.¹ Τὴν θεὰν γνωρίζομεν μόνον ἐκ δύο ἐπιγραφῶν τῆς Βεροίας, μιᾶς τοῦ ἔτους 239/40 καὶ μιᾶς τοῦ 261/62 μ.Χ.² Καὶ αἱ δύο ἐπιγραφαὶ εἶναι ἀπελευθερωτικαὶ· δύο γυναῖκες, προφανῶς Βεροιαῖαι, ἀφιερώνουν εἰς τὴν θεὰν ἀνὰ ἓνα ἀπελευθερούμενον δοῦλον (ἐν *παιδάριον* καὶ ἐν *κοράσιον*). Εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐπιγραφὰς ἡ θεὰ ἔχει τὸ αὐτὸ ὄνομα, δηλ. *θεός Συρία Παρθένος*.

57. *Κάβειροι*.³ Ἡ λατρεία τῶν Κάβειρων εἶχε διαδοθῆ εἰς τὴν Μακεδονίαν ἤδη κατὰ τοὺς προελληνιστικούς χρόνους. Ὁ Φίλιππος καὶ ἡ Ὀλυμπιάς εἶχον μνηθῆ εἰς τὰ μυστήρια τῆς Σαμοθράκης,⁴ ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας τοὺς βωμοίς, τοὺς ὄπολους ἀνήγειρε πρὸ τῆς ἐπιστροφῆς του ἕξ Ἰνδιῶν ὡς ὁροθετικὰ σημεῖα, ἀφιέρωσε μεταξὺ τῶν ἄλλων θεῶν καὶ εἰς τοὺς Σαμοθράκας Κάβειρους.⁵ Ἀργότερον ὁ τελευταῖος Μακεδὼν βασιλεὺς, ὁ Περσεύς, εἰς τὴν Σαμοθράκην ἐπλευσε φεύγων τοὺς Ρωμαίους μετὰ τὴν ἡττάν του εἰς τὴν Πύνδαν.⁶ Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἡ λατρεία τῶν Κάβειρων εἰς τὴν Μακεδονίαν ἦτο ζωηρά. Ἀπαντᾷ εἰς τὴν Ὀλυμπὸν (Ἅγιος Μάμας),⁷ τὴν Πέλλαν⁸ καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὴν Θεσσαλονίκην,⁹ ὅπου ὁ Κάβειρος ἦτο ἡ κατ' ἐξοχὴν θεότης τῆς πόλεως (πρόδρομος τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τῶν βυζαντινῶν χρόνων καὶ μετέπειτα)¹⁰. Ἐνα λάτρη τῶν *θεῶν Μεγάλων τῶν ἐν Σαμοθράκῃ* συναντῶμεν εἰς τὴν Ἀμφίπολιν,¹¹ μύστας δὲ τῶν μυστηρίων τῆς Σαμοθράκης εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν Βέροιαν,¹²

¹ Βλ. πρῶτον μέρος τῆς μελέτης, Μακεδονικά, τόμ. 4ος, 238.

² Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 145 κέ., ἀρ. 2.3.

³ Περί τῶν Κάβειρων ἐν γένει βλ. τὰ ἄρθρα τῆς RE καὶ Daremberg - Saglio Kabeiros und Kabeiroi, Cabiri καὶ Bengt Hemberg, Die Kabiren, ἔνθα καὶ πλοῦσα βιβλιογραφία.

⁴ Πλουτ. Ἀλέξ. 2, 1-2. Ἱμέριος 1, 12.

⁵ Φιλοστρ. βίος Ἀπολλων. Τυαν. 2, 43.

⁶ Liv. 45, 5. Πλουτ. Αἰμίλ. Παύλ. 23, 11.

⁷ Duchesne-Bayet, ἔνθ' ἀν. 75, ἀρ. 117 [= Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 752]. Βλ. καὶ W. Baerge, ἔνθ' ἀν. 180.

⁸ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 153 [=CIL 3, 598]. Βλ. καὶ W. Baerge, ἔνθ' ἀν. 176.

⁹ Σ. Πελεκίδης, Ἀπὸ τὴν πολιτεία 55, ἀρ. 7 (Βλ. καὶ Ch. Edson, Macedonia III, ἔνθ' ἀν. 192/93). H. Gaebler, Die antiken Münzen Nord-Griechenlands III, 2 (1935) 123 κέ., ἀρ. 34. 35. 36. 38. 52. 53. 54. 55. 56. 63. 66. 69. Banduri, Numismata imperatorum Romanorum 1 (1718) 133. Βλ. καὶ B. Hemberg, ἔνθ' ἀν. 205 κέ., ἔνθα καὶ πλήρης βιβλιογραφία.

¹⁰ Ch. Edson, ἔνθ' ἀν. 197 κέ. B. Hemberg, ἔνθ' ἀν. 210.

¹¹ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 18 Φεβρουαρίου 1906 [=Ditt. Syll. III⁹, 1140=BCH 55 (1931) 179, ἀρ. 8]. Βλ. καὶ B. Hemberg, ἔνθ' ἀν. 217/18.

¹² IG XII, 8, 195.

τὴν Στύβερρον, τὰς Σέρρας¹ καὶ τοὺς Φιλίππους.² Ἀκόμη καὶ εἰς τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων ἡ λατρεία τῶν Καβείρων ἦτο προσφιλές.³

58. **Μίθρα.** Ἡ περσικὴ αὐτὴ θεότης δὲν ἦτο διαδεδομένη εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἂν καὶ κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ἦτο λίαν προσφιλές, ἰδιαιτέρως εἰς τοὺς στρατιωτικοὺς αὐτοκράτορας καὶ τοὺς στρατιώτας τῶν ρωμαϊκῶν λεγεῶνων. Παλαιότερον ἐπίστευόν τινες ὅτι ἀξιωματοῦχός τις (ἡ *Ἀδρηλία Σωσιπάτρα*), ἣτις ἀναφέρεται εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης, εἶχε σχέσιν μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Μίθρα,⁴ ἄλλοι τὴν ἐσχέτιζον μὲ τὴν τῶν φρυγικῶν θεοτήτων.⁵ Πάντως, καθ' ὅσον γνωρίζω, δὲν ὑπάρχει μαρτυρία τις περὶ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ λατρείας τοῦ Μίθρα οὔτε καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Φιλίππους, ὅπου παλαιότερον ἀνεγνώριζον μιθραϊκὴν ἐπίδρασιν εἰς τινα ἀνάγλυφα τῆς ἀκροπόλεως.⁶

Αἰγύπτιοι θεοί. Ἡ λατρεία τῶν αἰγυπτίων θεῶν εἰς τὴν Μακεδονίαν εἰσῆχθη μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Φιλίππου Ε' ἀπαντοῦν εἰς δύο διαφόρους τόπους, εἰς τὴν Θεσσαλονίκην (187 π.Χ.) καὶ τὴν Ἀμφίπολιν,⁷ ὅχι μόνον αἰγυπτιακαὶ θεότητες, ἀλλὰ καὶ πλήρης ὁργάνωσις τῆς λατρείας τῶν, μὲ ἱερὸν, ἱερεῖς, ἱερὰ χρήματα κλπ. Κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, καὶ δὴ κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς, ἔπειτα ἀπὸ τὴν μεγάλην διάδοσιν, ποῦ εἶχεν ἡ λατρεία αὐτῶν ἐντὸς τῆς αὐτοκραυρίας, ἀπαντοῦν συχνότερον καὶ εἰς περισσοτέρας περιοχάς.

58 - 61. Αἱ θεότητες αὗται εἶναι ἡ **Ἴσις**, ἡ σημαντικώτερα ὄλων, ὁ **Ὅσιρις** (ἢ **Σάραπις**), ὁ **Ὡρος** (**Ἀρποκράτης**) καὶ ὁ **Ἄνουβις** (ἢ **Ἐρμάνουβις**), ὀλόκληρος δηλ. ἡ οἰκογένεια. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἔξ ἐπιγραφῶν καὶ ἄλλων μνημείων μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἡ Ἴσις,⁸ ὁ Ὅσιρις (ἢ Σάραπις),⁹

¹ IG XII, 8, 206.

² IG XII, 8, 209.

³ H. Gaebler, ἐνθ' ἀν. III, 1 (1906) 95 κέ., ἀρ. 326. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336.

⁴ Ch. Avezou καὶ Ch. Picard, BCH 37 (1913) 97 κέ., ἀρ. 7.

⁵ L. Robert, Mélanges Bidez 795-812.

⁶ P. Collart, Philippes 456.

⁷ Δήμιτσα, ἀρ. 885 [=BCH 18 (1894) 417. Βλ. καὶ W. Baegle, ἐνθ' ἀν. 162/63]. Σ. Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. 6.

⁸ Δήμιτσα, ἀρ. 427 (Βλ. καὶ RHR 86 (1922) 179, σημ. 3). Μακεδονικά 1 (1940) 464/65. Ἀδημοσίετοι ἐπιγραφαὶ τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης ὑπ' ἀρ. 1950. 1952. 1953. Βλ. καὶ W. Baegle, ἐνθ' ἀν. 162. A. Salatch, Isis, Sarapis a boc'stva sdruz'ena, Πράγα 1915, 21/2. M. N. Tod, BSA 23 (1918/19) 87 κέ.

⁹ W. Drexler, Mythol. Beiträge 122, IV, 1. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 27 [=BCH 37 (1913) 94]. Μακεδονικά, ἐνθ' ἀν. 465. Ἀνέκδοτοι ἐπιγραφαὶ τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης ὑπ' ἀρ. 1950. 1952: [Σ]αράπις, *Εἰσιδι*. Βλ. καὶ σ. 76, σημ. 4. 8. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὑπῆρχε καὶ ἱερὸν

ὁ Ἄρποκράτης¹ καὶ ὁ Ἐρμάνουβις (Ἄνουβις),² εἰς τὴν Βέροϊαν ἢ Ἴσις Λοχία,³ εἰς τὴν Ἀμφίπολιν ὁ Ὄρος Ἄρποκράτης, τοῦ ὁποῦτου ἱερὸν καὶ ἱερεὺς μνημονεύονται ἐν ἐπιγραφῇ,⁴ εἰς τὸν Ἀνθημοῦντα τῆς Χαλκιδικῆς ἢ τριάς Σάραπις, Ἴσις καὶ Ἄνουβις,⁵ εἰς τὴν Κασσάνδρειαν ὁ Σάραπις,⁶ καθὼς καὶ οἱ ὑπόλοιποι αἰγύπτιοι θεοὶ τῆς τριάδος,⁷ εἰς τὴν Αἰανὴν τῆς Ἐλιμιώτιδος ἢ Ἴσις.⁸ Εἰς τὴν Ἐορδαίαν γνωρίζομεν ἐξ ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος ὅτι ἐλατρεύετο ἡ τριάς τῶν αἰγυπτίων θεῶν Σάραπις, Ἴσις καὶ Ἄνουβις,⁹ δὲν πρέπει δὲ νὰ ἀναμφιβάλωμεν ὅτι ἡ λατρεία αὐτῶν ἐσυνεχίσθη καὶ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους. Πολὺν περισσότερον εἶναι αἱ μαρτυρίαι περὶ τῆς λατρείας τῶν αἰγυπτίων θεῶν, ἰδιαίτερος τῆς Ἴσιδος, εἰς τοὺς Φιλίππους.¹⁰ Ἐδῶ μᾶς παραδίδεται ὅτι ὑπῆρχον ὄχι μόνον *θηροσκευαί* (*cultores*) καὶ ἱερεῖς τῶν θεῶν αὐτῶν,¹¹ ἀλλὰ καὶ ναὸς τῆς Ἴσιδος, Ἴσιειον.¹² Συνήθως ἐμφανίζονται οἱ τρεῖς μαζί, ὁ Σάραπις, ἡ Ἴσις καὶ ὁ Ἄνουβις,¹³ ἐνίοτε ἀντὶ τοῦ Ἀνούβιδος ὑπάρχει ὁ Ὄρος Ἄρποκράτης,¹⁴

τοῦ Σαράπιδος, τὸ «*Σαράπιον*». Βλ. BCH 45 (1921) 540 (Chronique de fouilles). Μακεδονικά, ἐνθ' ἄν. 464.

¹ Μακεδονικά, ἐνθ' ἄν. 465. Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 76, σημ. 7.

² BCH 37 (1913) 94. RHR 86 (1922) 179, σημ. 3. C h. E d s o n, ἐνθ' ἄν. 181 κέ. Ἀνέκδοτος ἐπιγραφὴ, ἀποκειμένη εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον τῆς Θεσσαλονίκης: Σαρραπίδι, Ἴσιδι, Ἀνούβιδι καὶ θεοῖς συννάοις.

³ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 61 [=BSA 41 (1940-45) 105, ἀρ. 1=SEG 12, 88, ἀρ. 316].

⁴ BSA 23 (1918/19) 86, ἀρ. 14 [=REG 34 (1921) 442=SEG 1, 65, ἀρ. 283].

⁵ Ἐξ Ἀμφίπολεως γνωρίζομεν ἀναθηματικὸν μνημεῖον τοῦ Σαράπιδος, τῆς Ἴσιδος καὶ τοῦ βασιλέως Φιλίππου Ε', καθὼς καὶ ἐπιγραφὴν μετὰ τὸ θεοφόρον ὄνομα Σαραπίων (Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 885. BCH 18 (1894) 419/20), ἐξ οὗ συνάγομεν ὅτι ἐκτὸς τοῦ Ἀρποκράτους ἐλατρεύοντο ἐκεῖ καὶ αἱ ἄλλαι αἰγυπτιακαὶ θεότητες.

⁶ D u c h e s n e - B a y e t, ἐνθ' ἄν. 78, ἀρ. 122 [=Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 782].

⁷ D r e x l e r, ἐνθ' ἄν. 123, IV, 1.

⁸ Κασσάνδρεις λάτρεις αἰγυπτίων θεῶν παρουσιάζονται εἰς ἐπιγραφὰς τῆς Δήλου καὶ τῆς Βοιωτίας. Βλ. R o u s s e l, Les cultes égypt. à Délos 101, ἀρ. 26. IG VII, 2482 (Διόρθωσιν τῆς ἐπιγραφῆς (ἀντὶ [Θε]σσαλ[ονίκης] εἰς [Κα]σσα[ν]δ[ρειαίς]) βλ. παρὰ Π e λ e κ i δ η, ἐνθ' ἄν. 3/4, σημ. 4).

⁹ AE 1953/54, 211.

¹⁰ AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 9, ἀρ. 16.

¹¹ BSA 23 (1918/19) 95/6, ἀρ. 21. BCH 47 (1923) 59/60, ἀρ. 18. 53 (1929) 76 κέ., ἀρ. 1. 2. 3. 4. 5. 59 (1935) 140/41, ἀρ. 40. 41. 61 (1937) 412, ἀρ. 2. 62 (1938) 428/29, ἀρ. 10. Βλ. καὶ C h. P i c a r d, RHR 86 (1922) 172-183. P. C o l l a r t, Philippes 443. 451.

¹² BCH 53 (1929) 76 κέ., ἀρ. 1. 2. 5. 6. 59 (1935) 140/41, ἀρ. 40. 41. 62 (1938) 428/29, ἀρ. 10.

¹³ BCH 53 (1929) 31 κέ., ἀρ. 6. 7.

¹⁴ IG VII, 2482. Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 782. AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 9, ἀρ. 16.

¹⁵ Εἰς τοὺς Φιλίππους τὸ τρίτον μέλος τῆς τριάδος, ὁ Ἄνουβις, οὐδέποτε ἐμφανίζεται.

ὅστις εἰς τοὺς Φιλίππους ἐταυτίσθη μὲ τὸν Ἀπόλλωνα, ἄλλοτε μόνον ὁ Σάραπις καὶ ἡ Ἴσις¹ καὶ ἄλλοτε μὲ τὸ γενικὸν ὄνομα *θεοὶ*² ἐννοοῦνται ὅλοι οἱ αἰγύπτιοι θεοί. Ὅπως οἱ ἄλλοι θεοί, ἔτσι καὶ οἱ αἰγύπτιοι ἔχουν τὰς προσωνυμίας των. Ὁ Σάραπις εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης καλεῖται *θεὸς μέγας Σάραπις*,³ ἡ Ἴσις εἰς τοὺς Φιλίππους φέρει τὸν τίτλον *Regina*,⁴ εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν *Ὀργία*,⁵ εἰς δὲ τὴν Βέροϊαν «*Λοχία*»,⁶ τίτλον ἄγνωστον ἄλλοθεν διὰ τὴν θεὰν αὐτήν, πράγμα πού σημαίνει ὅτι ἡ Ἴσις ἐθεωρεῖτο ἐκεῖ θεὰ τοῦ τοκετοῦ, ταυτισθεῖσα μὲ τὴν Ἀρτεμιν Λοχίαν.

ΔΗΜ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗΣ

¹ BCH 53 (1929) 77 κέ., ἀρ. 2. 3. BCH 62 (1938) 428/29, ἀρ. 10.

² BCH 47 (1923) 80, ἀρ. 4. Πρβ. καὶ ἀνέκδοτον ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπ' ἀρ. 1950: *Ἴσιδι καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς τοῖς ἐντεμενίοις πᾶσι καὶ πάσαις*. Χρῆσιν τῶν ἀνεκδότων ἐπιγραφῶν τοῦ Μουσείου ἔκαμα κατόπιν ἀδείας τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων κ. Χ. Μαχαρόνα, τὸν ὁποῖον καὶ εὐχαριστῶ.

³ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 27.

⁴ BSA 23 (1918/19) 95/6, ἀρ. 21. BCH 47 (1923) 59/60, ἀρ. 18.

⁵ Βλ. ἀνωτέρω σ. 76, σημ. 4.

⁶ BSA 41 (1940 · 45) 105, ἀρ. 1 [=SEG 12, 88, ἀρ. 316].